

SISUKORD nr 2/2008

Toimetuse veerg

Valdeko Paavel..... 2

Uudised/Sündmus

Uudised ja pressiteated..... 3
ESTA uudised4
Euroopa võrdsete võimaluste
aasta 2007 tegevustest
Heili Jõe.....17
Tagasivaade E.D.E Berliini
kongressile Marju ja Elmo Medar..... 59

Seadus

Muudatused puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduses
Riina Riisalo..... 6
Koostamisel on hoolekandeseaduse uus eelnõu
Anne Rähn..... 8

Sotsiaalpoliitika

Eesti koostab kolmanda sotsiaalse kaasatuse aruande
Eha Lannes..... 11
Koostöö välisriikidega sotsiaalkindlustuses
Reet Kabi..... 13

Õigus

Perekonnaseaduse eelnõu ja hoolekanne: kas suurem kooskõla või suuremad konfliktid?
Jüri Kõre..... 19
Perekonnaseaduse eelnõust kohaliku omavalitsuse vaatenurgast
Astrid Ojasoon..... 25

Sotsiaaltöö praktika

Pedofiiliajuhtumite lahendamine lastekaitsetöös
Merle Tomberg..... 27
Rehabilitatsiooniprogramm seksuaalkurjategijatele
Anne Rannaveski-Poola..... 32
Puuetega laste hindamine sotsiaaltöös
Dagmar Narusson..... 33
Tähelepanu lapse heaolul pere/lapse tugiisiku töös
Marika Ratnik..... 38

Erialakeel

Sotsiaaltöö keeleteadusest ja selle uurimisest
Marju Selg..... 43

Sotsiaaltöö haridus

Sotsiaaltöö Instituut – sotsiaaltöö koolitus Tallinna Ülikoolis uues kuues
Lauri Leppik..... 48
Sotsiaaltöö õppekavaarenduse teemadel
Taimi Tulva, Helena Angerjäv..... 50
Sotsiaaltööharidus Norras
Riina Kiik.....53
Sotsiaalpedagoogika – uus eriala Rakvere Kolledzhis
Marje Lapanen..... 57

Kokkuvõte

Inglise ja vene keeles.....62–63

Kirjandus..... 64

„Nii vaikseks kõik on jäänud, su ümber ja su sees. Mis oli, see on läinud, mis tuleb, on alles ees ...“. Umbes nii laulis üks minu teismeliseaja menubände Virmalised. Hea laul oli: ilus viis ja head sõnad ka. Sest tööpoolest – mis selles minevikus ikka nii väga tuhnida, parem mõtleme, mis meid ees ootab. Ja nagu tavatsetakse öelda: meie tulevik on lapsed.

Laste elu ja probleemidega viimasel aastal nii isiklikult kui tööalaselt kokku puutudes olen nii mõnigi kord mõelnud ka sellele, miks meie lapsed on just niisugused nagu nad on, mis neist ja meist – mitte enam nii väga lastest – saab ja kuhu me lõpuks välja tahame jõuda või kuhu jõuame.

Ja nagu niisuguste mõtiskluste puhul ikka, ei pääse ka antud juhul küsimusest: kust tänased lapsed tulevad?

Kunagine populaarne vastus sellele oli lihtne: teadagi kust, kui ranitsaga, siis koolist, kui ilma, siis lasteaiast. Selles naljas oli omajagu tõtt siis ja on ka praegu, aga see on siiski ainult osa tõest. Eks nad tulevad ikka sünnitusmajast, kodust ja tänavalt ka. Lisaks sellele tulevad nad erinevatel põhjustel. Enamus lapsi tuleb usutavasti armastusest, aga on ka juhuslikke ning n-ö sotsiaalselt provotseeritud lapsi, nagu seda olid näiteks laulva revolutsiooni lapsed.

Laulva revolutsiooni lapsed on enamasti täisikka jõudnud ja suurel osal neist on lapsed lähiajal tulemas. Ja üks näita nende käitumine lapsevanemana kuigivõrd, rõhutan – kuigivõrd – ka seda, kas me oleme pärast taasiseseisvumist teinud ikka kõik õigesti või oleks pidanud mõnda asja tegema veidi teisiti ehk siis oleme midagi sootuks tegemata või unarusse jätnud.

On vähemalt paar asja, mis minu arvates on olnud küll vähe või pinnapealselt läbi mõeldud ja mille märkamiseks pole vaja läbi viia mingit ulatuslikku uuringut, vaid piisama peaks ka sellest, kui lihtsalt inimestega rääkida ning veidi enda ümber ringi vaadata. Nendeks on üksikvanema toetus ja vanemahüvitis. Mõlema puhul pole küllaldaselt tähelepanu pööratud kahele momendile, millest üks on klassikaline: sa ei tohi inimest kiusatusse viia. Teine on tõsiasi, et mis tahes sotsiaalsetel aktsioonidel, ettevõtmistel jms võivad olla nii soovitud tagajärjed, st need, mida oodati/sooviti, kui soovimatud, st need, mida ei tahetud või ei osatud oodata.

Eriti väiksemate omavalitsuste sotsiaaltöötajad teavad väga täpselt, kui palju on nende vallas lapsi, kes kasvavad vähem või rohkem õnnelikult koos ema ja isaga, aga dokumentide järgi on neil ainult ema, st nad on üksikvanema lapsed. Ja mida on või kas on meil neile üldse midagi ette heita, sest nii on ju majanduslikult tulusam. Kuigi jah, lapse elu algab niisugusel juhul valega. Vanemapalga lapsi võib aga juba igas Eestimaa nurgas näha. Nemadki kasvavad kunagi ja kusagil suureks.

Voltaire on öelnud umbes nii, et me peame oma aia eest hoolitsema. Kaldun arvama, et meie oleme oma aia hooletusse jätnud.

Valdeko Paavel

U U D I S E D

Tartu koostab koolitusprogrammi eakate hoolduse planeerimiseks

Tartu Linnavalitsuse sotsiaalabi osakond koostab koos partneritega Inglismaalt, Rootsis, Itaaliast ja Soomest Leonardo Da Vinci programmist rahastatava projekti PERCENTAGE raames koolitusprogrammi eakate inimeste hoolduse planeerimiseks ja alustab programmi testimisega. Koolitusprogramm õpetab koduhooldustöötajatele, hooldajatele ja sotsiaaltöötajatele, kuidas planeerida hooldust eakatele inimestele. Koolitusprogrammi väljatöötamisel on Tartu ülesandeks koostada eaka kaasamist ja hooldusplaani elluviimist käsitlevad osad. Eakate ja puuetega inimeste hoolekandeteenistuse juhataja Indrek Sooniste sõnul koostati koolitusprogramm n-õ rätsepatööna – vastavalt tellija vajadustele ja kohalikule hoolekandesseistele. “Eakate hoolduse planeerimisel astutakse kogu Eestis alles esimesi samme ja seetõttu on valmiv koolitusprogramm olulise tähtsusega,” lisas Sooniste. Koolitusprogramm koos juhendmaterjalide ja metoodilise osaga koolitajale ja õppurile valmib 2008. aasta septembriks. Lisainfo: eakate ja puuetega inimeste hoolekandeteenistuse juhataja **Indrek Sooniste**: tel 736 1305, 522 4921

Rahvusvaheline nädal TÜ Pärnu Kolledži sotsiaaltöö korralduse osakonnas

19.–22. mail toimub TÜ Pärnu Kolledži sotsiaaltöö korralduse osakonnas rahvusvaheline nädal, mille sisustavad loengud ja seminarid huvitavatel sotsiaalvaldkonna teemadel. 19. mail esineb loenguga **Bob Banks** Stockpordi Kolledzhist (Inglismaa) teemal „Lastekaitse seoses sõltuvusainete kuritarvitamisega”, 20. mail aga **Karen Taylor** samast kolledzhist loenguga „Puude meditsiinilised ja sotsiaalsed mudelid ning haavatavate täiskasvanute kaitsmine“. 21. mail peab loengu **Helena Järvi** Seinäjoki Ülikoolist (Soome) teemal „Hoolekanne ja eakad Soomes“ ja 22. mail teeb ettekande

teemal “Kultuuridevahelise õppimise korraldus sotsiaaltöö koolituses” **Dagmar Preiss-Allesch** Berliini Rakenduskõrgkoolist (Saksamaa). Rahvusvahelise nädala eesmärk on tutvustada Pärnu Kolledži praegustele üliõpilastele ja vilistlastele ning meie koostööpartneritele sotsiaaltöö korralduse osakonna partnereid väliskõrgkoolidest ning pakkuda võimalust tutvuda Euroopa sotsiaaltöö kogemustega. Loengutele järgnevatel seminaridel on võimalik arutada sotsiaalprobleeme ja vahendada töökogemusi. Loengud toimuvad inglise keeles tõlkega eesti keelde. **Marju Medar**

Võrumaa sotsiaaltöötajate tegemistest

Uut aastat alustasid Võrumaa sotsiaaltöötajad Misso vallas. Lisaks tööalaste küsimuste arutamisele tutvuti lähemalt Luhamaa piiri- ja tollipunkti tööga ning nauditi Misso rahvamaja eakate klubi Meelespea etteasteid. Veebruari lõpus käisid sotsiaaltöötajad ja hooldekodude juhid külas Kärü vallas Raplamaal. Meid võõrustasid sotsiaalnõunik Tõnis Vaik ja tervisekeskuse juhataja Anne-Ly Reede, kellele selle eest väga suur tänu! Veebruaris asutati eelkõige Võru Päevakeskuse Ühingu ja Võru Järve Kooli eestvõttel MTÜ Toetuskeskus Meiela. Uue organisatsiooni loomise tingis vajadus tagada vaimupuudega noortele järjepidev areng ning võimalus alustada iseseisvat elu. Igas mõttes heaks eeskujuks on Maarja Küla Põlvamaal. Märtsi lõpus korraldas Võrumaa Omavalitsuste Liit koostöös sotsiaaltöötajatega tänuürituse asendushooldust pakkuvatele peredele, keda Võrumaal on kokku 54. Kohaletunud said osa Võru Muusikakooli õpilaste kontserdist, peresid peeti meeles kingituste ja lilledega. Seoses vabariigi aastapäevaga anti Võrumaa parima sotsiaaltöötaja aunimetus Maire Grosmannile Rõuge vallast.

Marianne Hermann

Sotsiaaltöö puudutab igäüht

Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsioon (ESTA) algatas **sotsiaaltöötajate päeva tähistamise**, et tunnustada sotsiaalvaldkonnas töötavaid inimesi ja teavitada nende panusest ühiskonda. Eesti sotsiaaltöötajate päevale pühendatud pidulik üritus toimus 27. märtsil Paide Kultuurikeskuses. Üritusel võtsid sõna sotsiaalminister Maret Maripuu, Järva maavalitsuse ja ESTA esindajad, toimus teatrietendus ja tunnustati sotsiaalalal oma elutöö teinud inimesi. Vaatamata lumetormile tuli üritusele kohale ligikaudu 200 inimest. Ürituse korraldanud ESTA Kesk-Eesti piirkondliku ühenduse esinaine Annika Aava sõnul tulid paljud asutused kohale terve meeskonnaga. „Sotsiaaltöö alla mahub väga paljude ametinimetusega inimesi, aga tegevusvaldkond on tegelikult üks – aidata hätta sattunud inimest. Meeleolu oli vaba ja rõõmus, päike paistis ja tore päev oli“, vahendas Annika Aava oma muljeid üritusest. Mitmeid üritusi oli ka maakondades ja meedias ilmusid sotsiaaltöötajate päevale pühendatud artiklid.

Eesti sotsiaaltöötajate päeva 2008 moto oli „Sotsiaaltöö puudutab igäüht“. 1. aprillist

ESTA tegevjuhi kohale asunud Astrid Ojasoone sõnul ei ole veel ühiskonnas välja kujunenud arusaam sotsiaaltööst. „Kindlasti väga paljud inimesed ei tea ka täna, millega sotsiaaltöö täpselt tegeleb ja kui lai see valdkond tegelikult on. Oli aeg, kus sotsiaaltööd seostati sotsiaaltoetustega ehk rahalise abiga. Ma loodan, et täna ei ole enam ühtegi kohalikku omavalitsust, kus sotsiaaltöö põhiliseks funktsiooniks on sotsiaaltoetuste maksmine“, ütles Ojasoon. „Täna tegeleb hoolekanne liiga suures osas tagajärgede leevendamise ja ESTA üheks oluliseks lähituleviku ülesandeks koostöös sotsiaalministeeriumiga peaks saama ennetava sotsiaaltöö arendamine“, nentis Ojasoon. Sotsiaaltöö nõuab sotsiaaltöötajatelt professionaalsust. See on töö inimestega, mis hõlmab meie argielu eri tahke, olgu tegemist laste, eakate või puuetega inimeste hoolekandega, pereprobleemidega, kooli, töö või eluaseme probleemidega, inimeste tervise ja võlgade probleemidega ja muu argielu toimetulekuga seonduvaga. Sotsiaaltöö on meile kõigile palju lähemal, kui esialgu tundub. ESTA on seisukohal, et sotsiaaltööd tuleb rohkem väärtustada.

Sotsiaaltöötajate päeva puhul tervitas Eesti sotsiaaltöötajaid ka Rahvusvaheline Sotsiaaltöö Föderatsioon, mis tähistas üleilmset sotsiaaltöö päeva 15. aprillil juhtlausega „Sotsiaaltöö toob ilmatuma suure muutuse.“

Tunnustati sotsiaalvaldkonnas kaua ja tulemuslikult töötanud inimesi

ESTA korraldatud konkursile sotsiaalvaldkonnas oma elutöö teinud inimeste tunnustamiseks võis esitada iga isiku, kes on **hoolekandesüsteemis kaua ja tulemuslikult töötanud**. Tunnustuse saajad valis 16 väärrika kandidaadi seast välja ESTA volikogu. Kuna konkurss oli Eestis esmakordne, tunnustati seekord koguni nelja inimest. Tunnustuse pälvisid:

Siiri Hanson – Tallinna Sotsiaaltöö Keskuse peaspetsialist, pikaajaline Tallinna Pedagoogilise Seminari sotsiaaltöö osakon-

na juhataja, taasiseseisvunud Eestis sotsiaaltöö koolitusele aluse panija.

Valter Koppel – MTÜ Paunküla Hooldekodu juhatuse liige, pikaajaline Paunküla hooldekodu juhataja ning eakatele ja psüühikahäiretega inimestele pakutavate teenuste arendaja.

Kersti Põldemaa – Tallinna Sotsiaaltöö Keskuse direktor, pikaajaline erivajadustega lastega töötaja ja hoolekandjalase täiendkoolituse korraldaja, tunnustatud hoolekandjalasutuse juht.

Vello Vengerfeldt – SA Tartu Vaimse Tervise Hooldekeskuse juhataja, pikaajaline erihoolituse valdkonna töötaja, psühhosotsiaalse rehabilitatsiooni eriala arendaja.

ESTA soovib kõigile veel paljudeks aastateks rahuldust pakkuvat tulemuslikku tööd ning tervist ja õnne!

Alates 1. aprillist töötab ESTA tegevjuhina Astrid Ojasoon

ESTA tegevjuht korraldab ühingu tegevust põhikirjaliste eesmärkide täitmisel, sh koordineerib arengudokumentide koostamist ja nende täitmist; koostab ja juhib projekte, sh koordineerib struktuuriüksuste projekte; korraldab igapäevast asjaajamist, suheldes liikmete ja koostööpartneritega, koordineerib üritusi jms.

Astrid Ojasoon (pildil) on hariduselt sotsiaaltöö teadusmagister ning ta on varem töötanud Kose valla sotsiaalnõunikuna, justiitsministereiumi kohtute osakonna nõunikuna,

Harju Maakohtu kriminaalhooldusametnikuna ja kutseõpetajana, tegutsenud lektorina Tervise Arengu Instituudis ja Tallinna Ülikoolis. Ta on osalenud eksperdina tööühmades võlanõustamisteenuse standardi, lähisuhtevägivalla ennetamise ja tõkestamise riikliku arengukava ning lastekaitsekontseptsiooni väljatöötamises.

Tegevjuht ootab ESTA liikmetelt konstruktiivseid ettepanekuid assotsiatsiooni töö hoogustamiseks ja pädevuse suurendamiseks. E-post astrid.ojasoon@okas.ee või eswa@eswa.ee, tel 537 30345.

Viimasel ajal suurt tähelepanu pälvinud tunderikuse kõrval on oma oluline koht ka tunderikkusel. Kes on tunderikas inimene? Milline on tunderikas laps? Sellele püüame leida vastust konverentsil

Tunderikas laps,

mis toimub 13. mail algusega kl 10
Tartus, Aleksandri 14.

Ettekanded Eesti ja Valgevene spetsialistidelt *.

- Kuidas taastada laste emotsionaalset tasakaalu
- Kuidas rahuldada keerulises elusituatsioonis laste emotsionaalseid vajadusi
- Kuidas märgata ja abistada ärevat last
- Kuidas arendada lapse emotsionaalset intellekti ja osutada sotsiaalpedagoogilist abi internaatkoolides õppivatele lastele
- Millised on laste seksuaalkasvatuse seosed tundekasvatusega
- Õigusrikkujate rehabilitatsioon ja tundekasvatus.

Tule, kuula, küsi, avalda arvamust!
Aga esmalt registreeri end konverentsil osalejaks e-posti aadressil ch.abuse@online.ee
Lisainfo telefonil: 748 4666.
Konverents on osalejatele tasuta.

Korraldaja ja läbiviija on Tartu Laste Tugikeskus.
Üritust toetavad Tartu Linnavalitsus,
Hasartmängumaksu Nõukogu, Rädä Barnen (Rootsi)

* Valgevene spetsialistide ettekanded vene keeles.

Muudatused puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduses

Riina Riisalo
Sotsiaalministeeriumi sotsiaalkindlustuse osakonna peaspetsialist

2006. a kiitis valitsus heaks sotsiaalministeeriumi ja puuetega inimeste organisatsioonide esindajate koostöös valminud puuetega inimeste sotsiaaltoetuste kontseptsiooni. Selles nähakse ette mitmeid muudatusi – seaduse subjektide ringi piiritlemist laste ja tööaliste inimestega, laste vanusepiiri tõstmist 18. eluaastani, toetuste maksmise tingimuste muutmist, õppetoeatuse laiendamist kõigile õppuritele ja töötamistoetuse kehtestamist. Käesoleva aasta alguses jõustunud muudatustega puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduses alustati kontseptsiooni elluviimist ning tehti mõningaid täpsustusi seaduse sõnastuses. Esimesena peaks märkima **puude definitsiooni** vastavusse viimist ÜRO puuetega inimeste konventsiooniga – puue ei ole inimese kõrvalekalle normist (nt jala puudumine või psüühiline erivajadus), vaid selle kõrvalekalde ja erinevate takistuste koostoime, mis võib tõkestada inimese osalemist ühiskonnaelus teistega võrdsetel alustel. Takistustena ei tule vaadelda mitte ainult ligipääsmatuid ehitisi ja sobimatuid tarbeesemeid, vaid ka ühiskondlikke hoiakuid – kaaskodanike suhtumist puudega inimesse ja tema enesehinnangut. Seega ei saa puuet vaadelda kui midagi jäävat, vaid puue on ajas muutuv. Loodetavasti vähenevad protestid korduvate ekspertise vastu: kuigi amputeeritud jalg otsa ei kasva, sõltuvad ühiskonnaelus osalemise võimalused nii abivahenditest, kodu ja ühiskondlike hoonete kohandamisest puuetega inimestele sobivaks kui ka meie kõigi valmidusest arvestada erivajadusi.

Seaduse eesmärk on puuetega inimeste iseseisva toimetuleku, sotsiaalse lõimumise ja võrdsete võimaluste toetamine ning õppimise ja töötamise soodustamine puudest tulenevate lisakulude hüvitamise kaudu. Seadus käsitleb erinevalt eri eas puudega inimesi, sest toetuste eesmärk on eri eagrupidel erinev – laste puhul tuleb soodustada võimetekohase hariduse ja elukutse omandamist, nii neid ette valmistades võimalikult täisväärtuslikuks eluks; tööaliste puhul on peamine iseseisva toimetuleku toetamine ja majanduslike raskuste vältimine tööhõives osalemise kaudu, eakatele tuleb tagada neile vajalikud teenused (nt hooldus). **Ka toetuse suurus on erinev – lastel 1080–1260 kr, tööelistel 260–840 kr ja vanaduspensionistidel 200–640 krooni.**¹

Seni kehtiv seadus ei toetanud iseseisvat toimetulekut: toetuse suurus sõltus kõrvalabi vajadusest, st mida abitud oli inimene, seda suurem oli rahaline toetus, jäädes siiski abi hüvitamise jaoks liiga väikseks. Tänu abivahenditele väheneb puudega inimese vajadus kõrvalabi järele, kuid samas kasvavad rahalised kulutused. Seadusemuudatused sätestavadki **toetuse suuruse määramisel aluseks puudest tingitud lisakulutused**. Hüvitamisele kuuluvateks lisakuludeks on kulutused ravimitele, transpordile, abi- ja hooldusvahendite korraldajale, eririietusele ja -jalatsitele, kommunikatsioonile ning abilisele, kuid ka puude tõttu

¹Tööealisel puudega inimestel (vanuses 16–63 eluaastat) on enamasti lisaks puuetega inimeste sotsiaaltoetustele ka õigus töövõimetuspensionile, vanaduspensionistidel on õigus vanaduspensionile. Lapsel (sünnist kuni 19-aastaseks saamiseni) on õigus riiklikele lastetoetustele.

suurenenud majapidamiskulutused (loetelu koostasid erinevate puuetega inimesed). Utel alustel hakatakse puudetoetusi määrama alates 1. oktoobrist 2008.

Juba praegu kehtib lisaks senistele uus toetuse liik – **töötamistoetus** –, mille eesmärk on suurendada puudega inimeste tööhõivet. Töötamistoetust saavad taotleda need, kes teenivad tulu töö- või teenistuslepingu või tsiviilõigusliku lepingu alusel või tegutsevad ettevõtjana, kelle eest makstakse või kes maksavad ise sotsiaalmaksu ja kellel on töötamisega seotud tegelikud puudest tingitud lisakulud. Nendeks kuludeks võivad olla tööl käimisega seotud transpordikulud (kui puue takistab ühiskondliku transpordi kasutamist), suurem vajadus abilise järele (nt pime saab kodus üksi hakkama, kuid tänaval liikumiseks vajab saatjat), abivahendivajadus (nt on vaja kasutada kohandatud töövahendit) jms. Töötav inimene peab esitama Sotsiaalkindlustusametile dokumendid, mis tõendavad töötamist (nt tööraamat, tööleping) ja tehtud kulutusi ning need kulutused hüvitatakse. Toetust võib taotleda igakuiselt või harvemini (vähemalt kord aastas), kuid toetuse suurus on piiratud kümnekordse sotsiaaltoetuse määraga kolme aasta jooksul (s.o 4000 kr).

Kontseptsiooni edasise rakendamise osas toimuvad läbirääkimised. Loodetavasti laiendatakse õppetoeuse saajate ringi: kui praegu makstakse õppetoeust neile mittetöötavatele õppuritele, kellel põhiharidus omandatud, siis 2009. aastaks planeeritakse toetuse maksmist alates esimesest klassist. Kavas on suurendada kohalike omavalitsuste pädevust. Täisealiste isikute hooldajate puhul on hooldajatoetuse maksmisel pädevuse ülemineku kogemus osutunud üldjoontes positiivseks, kontroll hoolduse kvaliteedi üle on tõhustunud, põhjendamatud hooldajate määramised on viidud miinimumini ja seega on rahakasutus otstarbekam. See annab põhjust kohalikele omavalitsustele üle anda ka **puudega lapse hooldajatoetuse** raha. Hooldajatoetuse maksmise pädevuse üleminekul omavalitsustele saavad need parema ülevaate oma piirkonnas elavatest puudega lastest, mis võimaldab paremini planeerida puudega laste päevahoidu ning muid vajaminevaid teenuseid. Toetuse määramisel on omavalitsusel õigus kehtestada omad reeglid, igal konkreetsel juhtumil saab arvesse võtta hoolduskoormust ning ei pea nõudma praegu palju rahulolematust tekitavat hooldaja mittetöötamist, sest ka puudega lapse kõrvalt on võimalik töötada (nt osalise tööajaga, kodus, paindliku tööajaga jm), mis annab võimaluse tööhõive kasvuks.

Kohalike omavalitsustega jätkuvad läbirääkimised ka **eakaid** puudutavates küsimustes. Kontseptsioon näeb ette puude määramist puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduse alusel ja toetuste maksmist ainult lastele ja tööealistele inimestele. Ka enamiku Euroopa riikide analoogsed seadused ei laiene vanaduspensionärile. Eakate puhul on puude tuvastamine tihti küsitav, sest on raske hinnata, kas inimese vaegus, olgu siis nägemise-kuulmise halvenemine või liikumisvõime alanemine, on tõesti määratletav puudena või on tegemist lihtsalt ealiste muutustega. Uuringud on näidanud, et nii puuetega kui puueteta eakate puhul on esikohal hooldusvajadus ning kulutused ravimitele, abi- ja hooldusvahenditele. Seetõttu ei peaks eakate inimeste toetamine baseeruma mitte eeskätt rahalistel toetustel, vaid see peaks olema teenustekeskne: eakas inimene vajab tegelikult teise inimese abi (st teenust) ning raha seda ei asenda. Selle asemel, et eakas ise organiseeriks endale vajalikku abi ja tasuks selle eest riigi toetusrahaga, peaksid kohalikud omavalitsused omama ülevaadet eakatest inimestest ja nende vajadustest (ka puudest tulenevatest erivajadustest) ning katma need teenustega (nt hooldus kas kodus või hooldusasutuses, abistamine kodus majapidamises, transporditeenus jms), kompenseerima kulutusi (nt ravimitele ning abivahenditele, taastusravile jms) või siis maksma rahalist toetust. Andes kohalikele omavalitsustele üle raha, mida praegu makstakse välja puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduse alusel toetustena puudega eakatele, muutub süsteem inimkeskemaks ja rahakasutus otstarbekamaks.

Kontseptsiooni täielik rakendumine toimub lähiaastatel paralleelselt uue hoolekandeseaduse jõustumisega.

Koostamisel on hoolekandeseaduse uus eelnõu

Anne Rähn
Sotsiaaltöö ja sotsiaalse kaasatuse üksuse juht, sotsiaalministeeriumi hoolekande osakond

Kehtiv sotsiaalhoolekande seadus on vastu võetud 8.02.1995 ja jõustunud 1.04.1995. Seadus on institutsioonikeskne ega loo tõhusat õiguslikku alust elanikkonna individuaalsete vajaduste rahuldamiseks. Valikuvabaduse puudumise tõttu on piiratud paljude inimeste vabaduste ja õiguste realiseerimine, kõigile ei ole tagatud inimväärne äraelamine. Seetõttu on tekkinud vajadus kehtivat seadust täiendada ja mitmeti tõlgendatavad kohad täpsemini reguleerida. Uue hoolekandeseadusega korraldatakse kehtivat õigusruumi, et osutada sotsiaalteenuseid ja -toetusi asjakohasemalt. Muudatuste kavandamisel on aluseks võetud hoolekande kontseptsioon (2004), arvestatud on ühiskonna ootustega ning põhiseaduses ja rahvusvahelistes dokumentides sätestatud sotsiaalsete õigustega. Täna on valminud uue hoolekandeseaduse eelnõu tööversioon (edaspidi HKS).

HKS ülesehitus erineb märgatavalt praegusest sotsiaalhoolekande seadusest. Suuremaks muudatuseks seaduse struktuuris on see, et teenused ja toetused on jaotatud riigieelarvest ja kohaliku omavalitsuse eelarvest rahastatavateks. Seesugune üles-

Seadusega määratakse kindlaks sotsiaalteenuste ning -toetuste eesmärgid, sisu, õigustatud subjektide ring ja nõuded teenuse osutajale. Ministeerium kaasab sidusgrupe eelnõu ettevalmistamiseks.

ehitus peaks tagama parema ülevaate seaduses toodud teenuste ning toetuste eesmärkidest, sisust, õigustatud subjektide ringist, nõuetest teenuse osutajale jne.

Uued põhimõtted ja nõuded sotsiaaltöötajatele ning asutustele

Seaduse üldosas nimetatakse mitut põhimõtet, mida pole kehtivas sotsiaalhoolekande seaduses. Need on **koostöö** ja **kaasamine**, **asjakohasus** (isikule/perekonnale määratakse ja osutatakse sotsiaalteenuseid, mis vastavad nende tuvastatud vajadustele) ning **iseseisvuse ja iseseisva toimetuleku toetamine**, mis tähendab seda, et abi osutamisel tuleks eelistada neid meetmeid, mis tagavad inimese ja tema perekonna võimalikult suurema iseseisvuse ja toimetuleku. Uudsenä on eesnõusse sisse võetud **universaalse disaini** põhimõte – toodete, keskkonna, programmide ja teenuste kavandamine viisil, mis muudab need suurimal võimalikul määral kõigile inimestele (lapsed, puudega inimesed, eakad, turistid, noored emad, ajutise terviseprobleemiga inimesed jne) kasutatavaks, ilma et oleks vaja teha kohandusi või kasutada eridisaini. Universaalne disain ei välista vajaduse korral abiseadmete valmistamist kindlatele puuetega inimeste rühmadele. Universaalsest disainist rääkides peetakse silmas juurdepääsetavust (*accessibility*), kasutatavust (*usability*) ja mõistetavust (*understandability*).

Eelnõuga tahetakse kehtestada **kvalifikatsiooninõue** sotsiaaltöötajale: kohalikus omavalitsuses sotsiaaltööd tegeval ametnikul, kes selgitab välja isiku vajaduse abi järele, ja lastekaitsetööga tegeleval ametnikul peab olema sotsiaaltöölane kõrgharidus. Esimestelt kohtumistelt maavalitsuste ja kohalike omavalitsuste töötajatega on selle sätte kohta tulnud enamjaolt positiivne tagasiside, samas soovitakse kindlasti anda aega selle rakendamiseks.

Uues seaduses on kavas kehtestada nõuded **tegevusloa** saamiseks institutsionaalsetele teenustele ning vähemalt **registreerimise** nõue kõigile teenustele (välja arvatud vabatahtlikud teenused). Eesmärgiks on tegevuslubade väljastamisega kehtestada kontroll teenuste sisu nõuetele vastavuse suhtes ja tõhustada järelevalvet teenuste kvaliteedi üle.

Teenuste ja toetuste kirjeldused

Kokku on HKS-s kirjeldatud üle kahekümne teenuse. Täiesti uusi teenuseid, mida praegu kehtivas seaduses ei ole käsitletud, on kaks – võlanõustamine ja perelepitusteenus. Enamasti on tegemist ka praeguses seaduses käsitletud teenustega, mida on tulnud uuesti kirjeldada, kuna senised teenuste kirjeldused ei vasta ühtsele skeemile ega sisalda miinimumnõudeid teenuse osutamiseks.

Mõned teenused – **asenduskodu, perekonnanas hooldamine, lapsehoiuteenus** – on nõudnud vähem muudatusi ning nende puhul on piiratud üksnes täpsustustega. Enamus teenustest ja toetustest on siiski lahti kirjutatud kvalitatiivselt uuel tasemel: **transporditeenus, isikliku abistaja teenus, tugiisiku teenus, koduteenused, hooldusteenus, võlanõustamine, perelepitusteenus, kohandatud eluaseme teenus** jt.

Üldjuhul on kirjeldamisel kasutatud järgmist skeemi: teenuse sisu; isikud, kellel on õigus teenusele; nõuded teenuse osutajale (sh nõuded ruumidele ja personalile);

teenuse taotlemine ja rahastamine. Mõnede teenuste puhul on välja pakutud ka teenuse maht (näiteks transporditeenus), mille määramiseks on peetud mitmeid arutelusid ning läbirääkimisi sidusgruppidega. Kuna mahtude fikseerimine suurendab kohalike omavalitsuste kulusid nimetatud teenuse korraldamisel, tuleb pidada väga oluliseks omavalitsustelt läbirääkimiste käigus saada-vat tagasisidet.

Uue vormi on saanu **tehniliste abivahendite soetamiseks** ettenähtud toetus. Põhiliseks muudatuseks abivahendite toetuse määramisel on otsustamise toomine maavalitsuste tasandile, varem otsustas abivahendi saamise teenuse osutaja. Praeguseks pole siiski jõutud uut skeemi täies ulatuses läbi töötada.

Seadusesse tuuakse üle seni määrusega sätestatud **erihoolekande teenused** ehk teenused psüühilise erivajadusega inimestele – seitse sellesse valdkonda kuuluvat teenust kirjeldatakse seaduses üksikasjalikult.

Nagu eespool mainitud, on plaanis HKS-i lülitada mõned täiesti uued teenused – **võlanõustamisteenus** ja **perelepitusteenus**. Juba praegu osutatakse võlanõustamisteenust mõnedes suuremates kohalikes omavalitsustes, kuid seni puudub selle teenuse kirjeldus seaduse tasemel.

Perelepitusteenuse osutamise tegeldakse praegu Eesti Lepitajate Ühingu kaudu, kuid praktika on näidanud, et see teenuse liik vajab kindlasti arendamist kohalike omavalitsuste toel. Perelepitusteenuse kirjelduse väljatöötamisel ja miinimumnõuete kehtestamisel teenuse osutajale on kasutatud Eesti Lepitajate Ühingu kaasabi. Uue teenusena plaaniti ka psühholoogilise nõustamise seadustamist, et aga teema nõuab sügavamat käsitlemist ning hetkel ei jätku ressursi sellega tegelemiseks, siis otsustati see teenus uuest seadusest esialgu välja jätta.

Integreeritud hooldusabi korraldamist eakatele kirjeldatakse samuti uue skeemi

alusel. On ära toodud nõuded hoolekandetasutuses osutatavatele hooldusteenustele, pikaajalise õendus-hooldusteenuse puhul on kindlaks määratud minimaalne klientide arv (kohtade arv), et asutus võiks nimetatud tervishoiuteenust osutada (vajalik tegevusloa taotlemine). Hooldusteenuste osutajale on kehtestatud tegevusnõuded, samuti on kirjeldatud hooldusteenuseid osutavad asutused ja nende planeerimine ning hooldekeskuse, hooldekodu ja pansioni poolt osutatavad teenused.

Rehabilitatsiooniteenuse muudatuste eesmärk on muuta teenus inimese vajadusi paremini arvestavaks, paindlikumaks, tulemuslikumaks (et inimese elus toimuks tõepoolest oluline muutatus parema toimetuleku ja tööhõive suunas) ja raha kasutamise osas efektiivsemaks. Selle tagamiseks saab Sotsiaalkindlustusamet täiendavad ülesanded rehabilitatsiooniteenuse korraldamisel.

Lõplikku lahendust pole leidnud säte, mis käsitleb kohaliku omavalitsuse eelarvest makstavaid **täiendavaid sotsiaaltoetusi**. Ettepanek on jätta seaduse tasemel viitamata valla- või linnavalitsuse õigusele hooldajatoetuse määramiseks (mis samas jätab kohalikule omavalitsusele õiguse vajaduse korral toetust maksta).

Kaasamine aitab kaasa eelnõu valmimisele

Nagu juba öeldud, on valminud hoolekandeseaduse eelnõu tööversioon. Selleks et aasta lõpuks saaksime rääkida juba eelnõust, oleme algatanud sidusgruppide, sotsiaalpartnerite, maavalitsuste ja kohalike omavalitsuste töötajate kaasamise. Paari kuu jooksul toimuvad seminarid maakondades, et koguda ettepanekuid ja tagasisidet tehtule.

Ees ootavad kohtumised Võrus, Viljandis, Lääne- ja Ida-Virumaal, Tartus, Pärnus, Põlvas jm. Huvi seaduse valmimises kaasaraäkimiseks on suur, tänaseks on laekunud sadakond asjalikku ettepanekut.

Eesti koostab kolmanda

Eha Lannes
*sotsiaalministeeriumi
hoolekande osakonna nõunik*

Käesoleval aastal koostab Eesti uut sotsiaalse kaitse ja kaasatuse aruannet, seekord aastateks 2008–2010. Seekordne aruanne on mõnevõrra eriline, sest selle aruande tegevuste kokkuvõtte koostamisega alustatakse aastal 2010, mis on Euroopa Liidus kuulutatud vaesuse ja tõrjutuse vastu võitlemise aastaks.

Sotsiaalne kaasatus tähendab inimeste võimalust osaleda täisväärtuslikult ühiskondlikus elus – omada ligipääsu ressurssidele ja teenustele, olgu nendeks siis näiteks võimalus tööd teha, saada sotsiaalkindlustushüvitisi ning sotsiaal- ja tervishoiuteenuseid, omandada haridust, kasutada infotehnoloogia võimalusi. Sotsiaalne kaasatus on mitmetahuline protsess, kus lisaks sisetulekutele, mida käsitletakse peamiselt vaesuse kontekstis, on oluline osa ka sotsiaalsel võrgustikel. **Vaesust** sotsiaalse kaitse ja kaasatuse kontekstis ei tõlgendata üksnes rahaliste ressursside puudumisena, pigem käsitletakse seda materiaalsete ressursside puudumisena: majanduslikult vaene inimene on sageli halvema tervisega, rahu puuduses perede lapsed jäävad tihti ilma heast haridusest, mis omakorda põhjustab vaesust jne.

Vaesusest rääkides kasutatakse mõisteid absoluutne ja suhteline vaesus. Absoluutse vaesuse mõõtmise aluseks on riigis minimaalselt vajalikuks peetav ressursside tase,

a sotsiaalse kaitse ja kaasatuse aruande

mille alusel inimese või leibkonna toimetulekut hinnatakse. Riikide võrdluses räägitakse suhtelisest vaesusest ehk sellest, kuidas ressursid on ühiskonnas jaotunud. Suhtelise vaesuse näitajad peegeldavad eelkõige ühiskonnas olevat ebavõrdsust. Suhteliselt vaeste leibkondade elujärg võib olla riigiti väga erinev.

Euroopa Liidu Lissaboni tippkohtumisel 2000. aasta märtsis seati ühenduse järgmise kümne aasta strateegilised eesmärgid: saavutada jätkusuutlik majandusareng, luua rohkem ja paremaid töökohti ning suurendada sotsiaalset sidusust. Seatud eesmärkide saavutamiseks otsustati rakendada avatud koordineerimise meetodit. Teisisõnu, vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse leevendamiseks lepiti kokku ühised sihtmärgid¹, kuid abinõud nendeni jõudmiseks võib iga liikmesriik ise valida. Ühe osa avatud koordineerimise meetodil tehtavast tööst moodustavadki **sotsiaalse kaitse ja kaasatuse aruanded**, millega iga EL riik teavitab teisi riike ja Euroopa Komisjoni oma strateegiast ja tegevustest vaesuse ja tõrjutuse vähendamisel ning seab konkreetsed sihid probleemidega tegelemiseks.

Eesti sotsiaalse kaitse ja kaasatuse strateegiad on arenenud ja kujunenud tihedas koostöös Euroopa Liiduga. 2003. aastal koostati tegevuskava, et ette valmistada **sotsiaalse kaitse ja kaasatuse ühismemorandum**², milles analüüsiti Eesti sotsiaalset olukorda, selgitati välja vaesuse ja tõrjutuse ohus olevad sotsiaalsed rühmad ning püstitati pikaajalised eesmärgid olukorra parandamiseks.

¹Euroopa Liidu ühised sihtmärgid: (a) edendada sotsiaalset ühtekuuluvust ja võrdseid võimalusi kõigile adekvaatse, kättesaadava, finantsiliselt jätkusuutliku, kohanemisvõimelise ja efektiivse sotsiaalse kaitse süsteemi ning sotsiaalse kaasatuse poliitika abil; (b) toetada Lissaboni eesmärkide (suurem majanduskasv, rohkem ja paremaid töökohti ning suurem sotsiaalne sidusus) efektiivsust, vastastikust mõju ning seotust Euroopa Liidu jätkusuutliku arengu strateegiaga; (c) tugevdada haldussuutlikkust, läbipaistvust ning kõigi asjaosaliste kaasamist poliitika kujundamisse, rakendamisse ja monitooringusse.

²Ühismemorandum ja Eesti sotsiaalse kaasatuse aruanded on kättesaadavad sotsiaalministeeriumi kodulehel www.sm.ee/kaasatus

³Sotsiaalvaldkonna arengud 2000–2006. *Sotsiaalministeeriumi toimetised 2/2008.*

⁴Ene-Margit Tiit. Vaesus ja selle mõõtmine. Vaesuse suundumused Eestis. *Sotsiaalministeeriumi toimetised 8/2006*

Ühismemorandumile järgnes Eesti esimene sotsiaalse kaitse tegevuskava aastateks 2004–2006. Eestis määratleti vaesuse riskirühmadena töötud, töötu liikmega perekonnad, paljulapselised pered ning üksikvanemaga pered. Põhilised vaesuse ja tõrjutuse leevendamise meetmed sellel perioodil olid: tööhõive suurendamine, juurdepääs ressurssidele, õigustele ja teenustele (sh haridus, tervishoiuteenused, eluase, õigustabi, ohvrite kaitse jne) ning tõrjutuse riskide vähendamine (sh e-kaasatuse suurendamine, kogukondade aktiveerimine).

Eesti järgmine sotsiaalse kaitse ja kaasatuse riiklik aruanne aastateks 2006–2008 oli küll vormilt uus – konkreetsemate juhiste ja uue struktuuriga –, kuid sisulised põhimõtted ja suunad jäid samaks. Selles sotsiaalse kaitse ja kaasatuse aruandes seati eesmärkideks pikaajalise töötuse ja tööturult tõrjutuse ennetamine ja vähendamine ning lastega perede vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse ennetamine ja leevendamine.

Aastatel 2006–2008 ellu viidud tegevusi hinnates ja andmeid analüüsides tuleb tõdeda, et pikaajaliselt töötute ja lastega perede vaesus on ka praegu probleem. Iga seitsmes leibkond on Eestis nii absoluutse kui suhtelise vaesuse näitajate järgi vaene. Eesti leibkondade absoluutne vaesus on vähenenud alates 2003. aastast ligi kaks korda, ulatudes 9,2%ni 2006. aastal, kuid suhtelise vaesuse osas ei ole olulisi muutusi toimunud ning see püsib 20% lähedal³. Seega ei ole viimaste aastate majanduskasv lastega perede olukorda oluliselt mõjutanud. Väga selgelt on vaesuse põhjuste seas esikohale

tõusnud leibkonnapea tööalane mitteaktiivsus⁴. Seega võib kindlalt väita, et ka uues sotsiaalse kaitse ja kaasatuse aruandes jäävad eelmises püstitatud eesmärgid püsima. Ülesanne on leida sobilikud meetmed, mis toetavad neile eesmärkidele lähemale jõudmist aastaks 2010.

Lisaks on Euroopa Liidu tasandil muutunud aktuaalseks mitmed **uued kontseptsioonid**⁵, mida praegu kehtivas sotsiaalse kaitse ja kaasatuse aruandes põhjalikult käsitletud ei ole. Nendeks kontseptsioonideks on näiteks turvaline paindlikkus, aktiivne vananemine ja aktiivne kaasatus.⁶ See tähendab seda, et sellel aastal koostatavas sotsiaalse kaitse ja kaasatuse aruandes pööratakse rohkem tähelepanu ka eakate ja puuetega inimeste sotsiaalsele kaasamisele. Uued kontseptsioonid ja uued Euroopa Liidu ühised sõnumid⁷ tähendavad, et peame kaasajastama oma senised sõnumid kaasatuse kohta.

Ehkki aruande koostamise initsiatiiv ja suunised on tulnud Euroopa Liidult, ei tähenda see, et tegemist ei ole „meie oma” strateegiaga. Need eesmärgid, mida oleme endale aruandes seadnud ning küsimused, mida kava rakendamisega lahendame, on sellel perioodil kindlasti Eesti sotsiaalpoliitika valupunktid. Nende probleemide lahendamise puutuvad kokku nii poliitikud ja riigiametnikud kui sotsiaaltöötajad ja vaba-tahtlikud.

Sotsiaalse kaitse ja kaasatuse **aruannete väärtus** sotsiaalpoliitika kujundamisel ja elluviimisel seisneb nende lühiajalisuses ja

konkreetsuses. Samas on seatud eesmärgid kaugeleulatuvad – need eesmärgid, mis on seatud varasemates aruannetes, on aktuaalsed praegu ja ilmselt ka edaspidi. Samas võimaldab sotsiaalse kaitse ja kaasatuse aruanne konkretiseerida kolme aasta olulisemad tegevused, pärast tegevuste elluviimist teha kokkuvõtted ning vajadusel valitud tegevussuunad ümber hinnata.

Nende viie aasta jooksul, mil Eesti on osalenud Euroopa Liidu sotsiaalse kaitse ja kaasatuse protsessis, oleme omandanud kogemusi ja saanud targemaks prioriteetide ja eesmärkide seadmisel, aga kindlasti ka koostöös oma partneritega. Varasemad sotsiaalse kaitse ja kaasatuse kava koostamise kogemused on aidanud koostöös sotsiaaltöötajate ja mittetulundusühingutega pöörata tähelepanu neile vaesuse ja tõrjutuse igapäevastele nähtustele, mida meie oma töös ehk pole osanud rõhutada.

Eesti, nagu ka teised Euroopa Liidu liikmesriigid, peab oma sotsiaalse kaitse ja kaasatuse aruande esitama septembri lõpus. Oleme alustanud praegu kehtiva kava eesmärkide ülevaatamise ja kaasajastamisega, teeme tööd täiendavate eesmärkide ja meetmete leidmiseks. Selleks oleme **mai teisel poolel** planeerinud korraldada kaks ümarlauda sotsiaalse kaitse ja kaasatuse teemal nii kohalike omavalitsuste töötajatele kui mittetulundusühingutele. Pärast ümarlaua nõupidamisi, mai lõpus – juuni alguses, kutsume kõiki huvitatuid kaasa rääkima osalusveebis.

⁵Sotsiaalset kaasatust puudutavate põhimõtete, kontseptsioonide ja uuringutega saab tutvuda Euroopa Liidu sotsiaalse kaasatuse kodulehel http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/poverty_social_exclusion_en.htm

⁶Aktiivse kaasatuse kontseptsiooni põhimõte on toetada neid, kes on tööturult eemale jäänud. See tugineb kolmele sambale – sotsiaalse tõrjutuse vältimiseks piisav miinimumsissetulek, kaasavad tööturumeetmed ja parem juurdepääs kvaliteetsetele sotsiaalteenustele

⁷Euroopa Liidu uued ühised sõnumid on: (1) kaotada laste vaesus ning vaesuse kandmine järgnevate põlvkondadele; (2) kaasav tööturg; (3) tagada kõigile korralik eluase; (4) kaotada puuetega inimeste, rahvusvähemuste ja immigrandide diskrimineerimine ning tugevdada nende integratsiooni; (5) võidelda rahalise tõrjutuse ja ülemäärase võlgnevuse vastu.

⁸Praegused Eesti sotsiaalse kaitse ja kaasatuse sõnumid on: (1) töö on parim kaitse vaesuse ja tõrjutuse vastu; (2) haridus on investering inimesse; (3) tervis on olulisim ressurss; (4) inimväärne sotsiaalne kaitse; (5) integreeritud lähenemine.

Koostöö välisriikidega sotsiaalkindlustuses

Reet Kabi

Sotsiaalkindlustusameti välissuhete osakonna juhataja asetäitja

Eesti riigisisesed reeglid piiravad toetuste ja pensionide välismaale maksmist ega luba pensioni või toetuse taotleja staaži hulka arvata väljaspool Eestit töötatud aega. Näiteks riikliku pensionikindlustuse seaduse kohaselt makstakse pensione ainult siinsetele elanikele ning pensioni määramisel arvestatakse üksnes Eestis omandatud töö/ kindlustusperioode. Ka peretoetusi makstakse ainult Eesti alalistele elanikele. **Kui riigisene õigus keelab sotsiaaltoetuste ekspordi, saab toetuste maksmist välismaale korraldada riikidevaheliste sotsiaalkindlustuslepingutega.** 1993. aastal jõustus esimene Eesti kahepoolne leping Rootsi Kuningriigiga meditsiiniabi osutamise osas. Seejärel sõlmiti 1990ndatel Läti, Leedu, Soome ja Ukrainaga sotsiaalkindlustuslepingud, mis puudutavad juba kõiki traditsioonilisi sotsiaalkindlustuse liike – pensione, haigus- ja töötushüvitisi, peretoetusi jm. Eesti-Kanada sotsiaalkindlustuslepingule kirjutati alla 2005. aastal. Eesti ja Venemaa vaheline pensionikindlustuse alane koostöökokkulepe oli alla kirjutatud juba 1993. aastal, alguses sõlmitud kokkulepet muudeti 2002. aastal valitsustevahelise protokolliga. Leping jõustus alles 2007. aasta sügisel. Ainsana kohaldub Eesti-Vene kokkulepe mõlema riigi kodanikele; ülejäänud kahepoolsete lepingute mõjuulatusse kuuluvad kõik lepingupoolte territooriumil elavad inimesed kodakondsusest sõltumata.

Alates Euroopa Liiduga ühinemisest 1. mail 2004 on varem sõlmitud liikmesriikidevahelised lepingud asendunud ELi sotsiaalkindlustussüsteemide koordineerimise määrustega 1408/71 ja 574/72¹ nende määruste rakendusalasle kuuluvate isikute ja küsimuste suhtes. Siiski võib juhtuda, et varem sõlmitud lepingute tingimused on rändtöötajale kasulikud ja sel juhul loomulikult soovitakse endale soodsamaid sätteid kohaldada. Euroopa Kohtusse on jõudnud hulk vaidlusi määruse 1408/71 ja määruse 574/72 ning riikidevaheliste lepete kattuvate sätete asjus² Kohtuotsuseid lühidalt kokku võttes võib öelda, et kohus on asunud isikut kaitsvale seisukohale: **vaatamata artiklis 6 sedastatud lepingute asendamise klauslile, peab rändtöötajale kohaldama kahepoolset lepingut, kui see on talle kasulik.** Ainsaks takistuseks lepingu kohaldamisel on aeg, mil asjaomane isik kasutas oma liikumisvabadusõigust. Kui rändtöötaja asus tööle välisriiki enne määruse jõustumist pädeva riigi territooriumil, tuleb kohaldada lepingut, kui aga näiteks eestlane läks esimest korda Leetu tööle alles pärast 1. maid 2004, jääb ta Euroopa Liidu määruste subjektiks.

¹Euroopa Liidu Nõukogu määrus (EMÜ) nr 1408/71 "Sotsiaalkindlustusskeemide kohaldamise kohta ühenduse piires liikuvate töötajate, füüsilisest isikust ettevõtjate ja nende pereliikmete suhtes" ja Euroopa Liidu Nõukogu määrus (EMÜ) nr 574/72, millega on kehtestatud määruse (EMÜ) nr 1408/71 sotsiaalkindlustusskeemide kohaldamise rakendamise kord ühenduse piires liikuvate töötajate, füüsilisest isikust ettevõtjate ja nende pereliikmete suhtes.

²Kohtuasjad C-227/89 Rönfeldt, C-475/93 Thevenon, C-75/99 Thelen jt.

Iga Euroopa Liidu liikmesriik kujundab oma sotsiaalkindlustuspoliitikat iseseisvalt ja ELi maade sotsiaalsüsteeme ei ühtlustata. Tähtis on, et ELis rännanud töötajale ja tema ülalpeetavatele pereliikmetele garanteeritaks sotsiaalkindlustustoetuste saamine võrdsetel alustel ainuüksi kodumaal elanud ja töötanud inimestega. Selle eesmärgi saavutamiseks summeeritakse eri riikides täitunud töö-, elamis- ja kindlustusperioodid, mida võidakse arvesse võtta sotsiaalhüvitise õiguse saamisel ning selle suuruse arvutamisel, kusjuures hüvitise saamise õigus ELis ei ole seotud hüvitise saaja elukohariigiga.

Pensionid

Pensioni välisriiki maksmine korraldatakse riikidevahelistes lepingutes kahel – territoriaalsuse või proportsionaalsuse põhimõttel. **Territoriaalsete** lepingute puhul võrdsustatakse lepingupoolte territooriumid ning pensioni maksmise kogu töötatud aja eest võtab endale asjaomase isiku elamisriik. Territoriaalsuse printsiibil põhineb näiteks Eesti-Vene pensionikokkulepe; Eestis elavale pensionitaotlejale, kes on töötanud nii Eesti kui Venemaa territooriumil, hakkab lepingu jõustumisel pensioni maksuma Eesti riik mõlemas riigis töötamise aja eest ja hüvitise suurus arvutatakse Eesti pensionivalemi järgi. Ja vastupidi: Venemaal elavale ja varem Eestis töötanud isikule hakkab ka siinsete tööaastate eest pensioni maksuma Vene riik oma seaduste alusel. Territoriaalsuse printsiibist levinum on **proportsionaalsuse** printsiip, mille puhul iga riik maksab pensioni ainult oma territooriumil teenitud staaži eest. Kõik Eesti sõlmitud kahepoolsed lepingud, välja arvatud Eesti-Vene kokkulepe, rajanevad proportsionaalsuse põhimõttel, mille kohaselt näiteks 20 aastat Eestis ja 20 aastat Ukrainas töötanud inimesele maksab Eesti riik pensioni vaid 20aastase pensionistaaži eest, ülejäänud staažiosa arvestab Ukraina pool. Proportsionaalsuse põhimõttest lähtutakse ka Euroopa Liidus.

Pensionide määramine toimub kahes etapis. Esmalt tehakse kindlaks taotleja õigus pensionile, seejärel arvutatakse selle suurus. Riikides on pensioni saamiseks kehtestatud kvalifikatsiooninõuded: pensioniiga, minimaalne tööpanus, elamisaeg asjaomases riigis, invaliiduspensionil puhul invaliidisuse aste jms. **Tööpõhise pensioni** saamiseks peab isik enne pensionile jäämist olema mingi kindla aja töötanud asjaomases riigis ja tasunud sotsiaalkindlustusmaksleid, näiteks Eesti vanaduspensionil saamiseks on minimaalne staaž 15 aastat. **Residentsuspõhistes** skeemides kehtestatakse samuti ajalisi nõudeid. Osades riikides mõjutab elamise kestus pensioni suurust. Näiteks Norras, Taanis ja Islandil on täisrahvapensionile õigus 40 aastat asjaomases riigis elanud isikul, 21aastase elamisaja eest antakse 21/40 pensioni täismäärast. Elamisperioodi arvestamine võib oluliseks osutada ka tööpõhistes pensionisüsteemides – Eesti rahvapensionil saamiseks on kehtestatud ooteperiood: inimene peab olema vahetult enne pensioni taotlemist Eestis elanud vähemalt viis aastat.

Kõigi liikmesriikide töö-, elamis- või kindlustusperioodide arvestamine on ELi sotsiaalsüsteemide koordineerimise üks nurgakivi. Eestis 10 ja Leedus 25 aastat töötanud tuleb pensioniõiguse omandamiseks mõlemas riigis töötatud aeg kokku liita. Kõnealuse pensionitaotleja summaarne tööperiood võrdub 35 aastaga, millest piisab, et täita Eesti pensioniseaduse minimaalne staažinõue. Pensionistaaži hulka arvatakse ka sellega võrdsustatud perioodid: laste kasvatamine, ülikoolis õppimine jms. Rändtöötaja pensionistaaži üle peab arvestust iga tema töökohariik. Ühe riigi sotsiaalsüsteemi tasutud kindlustusmaksleid teise riiki üle ei kanta.³ Riigid määravad pensione oma seadustes sätestatud tingimustel ja pro-

³Erandiks on Euroopa Liidu institutsioonides töötavad inimesed, kellel on õigus ELi institutsiooni tööle minnes kanda üle Eestis omandatud pensioniõigused, täpsemalt Eesti pensionisüsteemi panustatud sotsiaalmaks, Euroopa ühenduste pensioniskeemi vahenditesse, ja vastupidi – kodumaale naasmisel ELi sotsiaalkindlustusmaksed kanda üle siinsesse pensionisüsteemi, vt Nõukogu määrus (EMÜ, Euratom, ESTÜ) 29. veebruarist 1968 nr 259/68, millega kehtestatakse nimetatud ühenduste ametnike personaleeskirjad ja ühenduste muude teenistujate teenistustingimused ning komisjoni ametnike suhtes ajutiselt kohaldatavad erimeetmed.

portsionaalsuse põhimõttest lähtudes arvutatakse pension vastava riigi pensionivalemi järgi. **Toitjakaotuspensionide** määramisel kohaldatakse laias laastus samu reegleid. Riigiti võib erineda vaid õigustatud isikute ring, näiteks Eesti pensionisüsteemis lesepensioni eriskeemina ei ole; paljudes vanades Euroopa riikides, näiteks Saksamaal, makstakse aga pensioni nii surnu ülalpeetavatele lastele kui ka abikaasale. **Invaliidsuspension**i määramiseks vajalikud meditsiiniuuringud teeb isiku elukohariigi arst, perearsti dokumendid on aluseks teiste riikide pädevatele asutustele töövõimekaotuse protsendi või invaliidsusgrupi määramisel. Eri riikide invaliidsusastmeid omavahel harilikult ei võrrelda.

Pensionide ja muude toetuste maksmist Euroopa majanduspiirkonnas (EMP) ei seota pädevas riigis elamise tingimusega, ainsaks hüvitiste maksmise territoriaalseks piiranguks on EMP geograafilised piirid. Pension eksporditakse inimese ükskõik millisesse Euroopa riiki elama asumisel.

Kui elukalliduse tõttu indekseeritakse riiklikke pensione kindlaksmääratud protsendimäära või summa võrra, **indekseeritakse ka euroreeglite alusel arvutatud pensionid**.

ELi rändtöötaja laste toetused

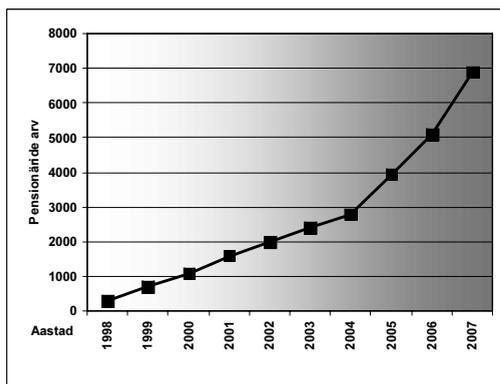
Määruses 1408/71 sätestatud ELi riikide sotsiaalsüsteemide vastastikuse arvestamise põhimõtted on töötajakesksed, see paneb ka elamisel põhinevad toetuste liigid käituma tööpõhistena. Rändtöötaja lastele perehüvitiste maksmise eeskirjad on selle üks eredamaid näiteid. Otsustavaks faktoriks osutub siin lapsevanema(te) töötamiskoht, sest ka **perehüvitiste puhul kehtib ELi sotsiaalsüsteemide koordineerimise üldpõhimõte *lex loci laboris* ehk rändtöötajale töötamisriigi õiguse kohaldamine**. ELi rändtöötaja laste eest maksab perehüvitisi see riik, kus ta töötab. Siinkohal on tähtis, et ELi reeglite kontekstis kuuluvad perehüvitiste hulka ka vanemahüvitis ja puudega inimeste sotsiaalsed toetused. Erandi moodustavad sünnitoetus ja lapsendamistoetus, neid toetusi töötamisega ei seota ja makstakse kooskõlas elukohariigi seadustega. Kui töötavad mõlemad lapsevanemad, maksab toetusi laste elukohariik. **Kahe riigi perehüvitisi täies mahus ei maksta**. Määruse nr 1408/71 artikli 76 järgi kui üks lapsevanematest töötab nt Soomes, aga teisel vanemal puudub püsiv töösuhe Eestis, on esmaseks perehüvitiste maksjaks Soome. Eestil lasub kohustus maksta kinni vahe Eesti ja Soome summaarsete toetuste vahel (nn lisahüvitist).

Selle poolest erineb ELi perehüvitiste koordineerimise kontseptsioon riikidevahelistes sotsiaalkindlustuslepingutes kohaldatavatest põhimõtetest. Lepingutes kasutatav perehüvitiste mõiste on ELi definitsiooniga võrreldes märksa kitsam ja ei hõlma vanemahüvitist ega puuetega inimeste sotsiaalseid toetusi; peretoetusi makstakse territoriaalsel põhimõttel ehk iga lepingupool maksab toetusi oma territooriumil elavatele inimestele. ELi koordinatsiooni eesmärk on aga takistada perehüvitiste määramise sõltuvusse seadmist laste elukohast, mis oleks oluliseks liikumisvabadust takistavaks teguriks⁴. Nagu eespool mainitud, on lepingud alates 1. maist 2004 muutunud kehtetuks.

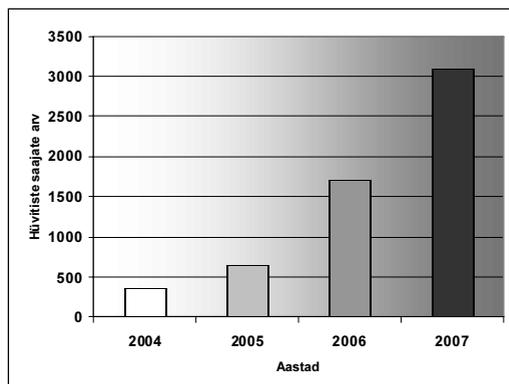
Perehüvitiste maksmise administreerimine ELis on üks keerulisemaid ülesandeid, sest olukord peres muutub pidevalt: perekonda sünnivad lapsed, nende vanus ületab lubatud piirvanuse või nad lõpetavad kooli, rändtöötaja abikaasa asub tööle või lahkub töölt, töötaja ise naaseb koju, seejärel suundub muusse välisriiki jne. Kõik nimetatud asjaolud mõjutavad perehüvitiste maksmist ja kogu see informatsioon peab õigeaegselt jõudma teise riigi ametnikeni. ELi perehüvitiste saajate andmeid uuendatakse vähemalt kord aastas, saates partnerriikide pädevatele asutustele vastavat teavet.

Kokkuvõttes võib nentida, et välisriikidesse tööle minejad on üha rohkem teadlikud oma

⁴Kohtuasjad C-245/94 ja C-312/94

Joonis 1. Välissuhete osakonnas arvel olnud pensionäride arv aasta alguses.

Joonis 2. Euroopa Liidu perehüvitiste saajate arv

sotsiaalkindlustusõigustest ajutises töökohariigis. Eesti liitumisel Euroopa Liiduga kasvas järsult inimeste arv, kes soovisid oma pensioni saada kooskõlas Euroopa Liidu õigusaktidega. Kui 1. jaanuaril 1999 oli välissuhete osakonnas arvel 683 pensionäri, siis nüüdseks küünib see arv mitme tuhandeni (vt joonis 1). Ka perehüvitiste valdkonnas võib täheldada inimeste informeeritust oma õigusest saada töökohariigi toetusi Eestis elavate laste eest. Kui EL-s olemise esimesel aastal määrati perehüvitisi 285-le taotlejale, siis seisuga 30.09.2007 on perehüvitise saajate arv kümnekordistunud (vt joonis 2). Siiski ei tea veel paljud lapsevanemad ravikindlustuse saamise uuest korrast. Alates 1. juulist 2006 kehtib sotsiaalmaksuseaduse §6 uus redaktsioon. Muudetud on sotsiaalmaksu maksmise alust alla kolmeaastast last kasvatava inimese eest. Varasema sõnastuse kohaselt oli riigipoolne sotsiaalmaksu tasumine tagatud lapsehooldustasu saajatele. See kord jättis ilma riiklikust ravi- ja pensionikindlustusest välisriigis töötava isiku mittetöötava abikaasa. Peatatakse ju kõigi elukohariigi järgsete perehüvitiste maksmine mittetöötavale lapsevanemale ajaks, mil toetusi maksab rändtöötajale riik, kus ta töötab. **Sotsiaalmaksuseaduse §6 uue redaktsiooni kohaselt tasub riik sotsiaalmaksu alla kolmeaastaseid Eestis elavaid lapsi kasvatavate lapsevanemate eest, sotsiaalmaksu tasumine on lapsehooldustasu saamisest lahti seotud.** Probleemi lahendamiseks tuleb lapsevanemal täita vastav taotlus elukohajärgses pensioniametis.

Samuti on kasulik teada, et **2007. aastal muudeti vanemahüvitise arvutamise reegleid.** Varem maksti välisriigis tulu teeninud inimesele vanemahüvitist hüvitise määras. Pidades silmas, et samasuurust vanemahüvitist makstakse hüvitise saamise õigusele eelneval aastal mittetöötanud lapsevanemale, olid vanad reeglid rändtöötajate suhtes ebaõiglased ja vastuolus ELi sotsiaalkindlustuse koordinatsioonisüsteemiga, mis on ülesehitatud sellisena, et inimeste vaba liikumist hõlbustada. Said ju võrreldes ainuüksi Eestis töötanud inimestega välisriigis tulu teeninud töötajad väiksemat hüvitist. Isegi kümne krooni suurune Eestis tasutud sotsiaalmaks andis isikule õiguse saada vanemahüvitist kuupalga alammääras, kogu aasta ELi välisriigis töötanule maksti vanemahüvitist vaid hüvitise määras (võrdluseks: 2008. aastal on need määrad 4350 kr ja 3600 kr). Uued reeglid võimaldavad arvestada ELis töötamist. **Välisriigi töötasu alusel vanemahüvitist ei arvutata, küll aga võetakse arvesse ELis töötatud periood.** Vanemahüvitise õiguse tekkele eelnenud aastal ELis töötanud inimesele makstakse vanemahüvitist Eesti kuupalga alammäära ulatuses.

Teavet ELi toetuste maksmise reeglitest leiab ka Sotsiaalkindlustusameti koduleheküljelt [www.ensib.ee/Euroopa Liit](http://www.ensib.ee/Euroopa_Liit).

Tagasivaade Euroopa võrdsete võimaluste aasta 2007 tegevustele Eestis

Heili Jõe
projekti koordinaator,
sotsiaalministeerium

Igal aastal valib Euroopa Komisjon koostöös liikmesriikidega teema, millele soovitakse keskenduda. 2007. aasta pühendati võrdsete võimaluste edendamisele – täpsemalt teadlikkuse tõstmisele indiviidi õigustest seoses diskrimineerimise ehk põhjendamatu ebavõrdse kohtlemisega (*rights*), vähemusgruppide esindatuse parandamisele otsustusprotsessides (*representation*) ning levinud hoiakute muutmisele ühiskonnas (*respect and recognition*).

Võrdsete võimaluste aasta põhiteemad

Ka meie arutasime tegevusi planeerides paljude ametkondade ja huvigruppidega Eesti probleeme. Kohtumiste tulemusena selgus kolm peamist teemat.

Esiteks, üsna laialdaselt kasutatava mõiste diskrimineerimine erinev tõlgendamine ametkondade, ajakirjanduse ning tavakodaniku poolt ning seetõttu madal teadlikkus ebavõrdse kohtlemise olemusest. Teise probleemina toodi välja Eesti ühiskonna üldine sallimatus erinevuste suhtes. See ei puuduta üksnes mõnda väikest gruppi inimesi, vaid kõiki ümbritsevaid. Kolmandaks nimetati lünklikku informatsiooni ebavõrdse kohtlemise levikust ja ulatusest Eestis (inimeste arusaamad ja kokkupuuted seoses diskrimineerimisega), mis ülalmainitud oletusi kinnitaks.

Soovisime aasta jooksul rohkem selgitada diskrimineerimise mõistet ning selle kaudu tõsta ka teadlikkust inimeste õigustest võrdsele kohtlemisele. Teise tegevussuunana

keskendusime andmekogumisele. Aasta jooksul korraldasime ka üritusi ja projektkonkurse ning viisime läbi uuringuid. Mõnedest tegevustest põgusalt allpool.

Ebavõrdse kohtlemise olemusest

Võrdsest kohtlemisest saab rääkida väga mitut moodi. Inimesed on erinevad ja seetõttu neid tulebki erinevalt kohelda, kuid mitte põhjendamatult. Võrdse kohtlemise olemus seisneb selles, et otsustatakse ja käitatakse vastavalt indiviidi võimetele ja oskustele, mitte tema subjektiivsetele omadustele, mida inimene muuta ei saa või ei soovi, nagu **sugu, vanus, nahavärv, usutunnistus või mõni muu veendumus, puue, seksuaalne orientatsioon või sotsiaalne taust**. Diskrimineerimine toimub alati konkreetses olukorras, kus ühte inimest või inimeste gruppi koheldakse samaväärses situatsioonis võrreldes kellegi teisega halvemini. Näiteks tööle saamisel, avalike teenuste kättesaamisel, teeninduses jms. See on väär ja karistatav. Pikemalt on diskrimineerimise olemusest kirjutanud ajakirjas Sotsiaaltöö nr 4/2007 soolise võrdõiguse volinik Margit Sarv.

Võrdse kohtlemise teemasid käsitlesime põhjalikumalt kahel konverentsil: 30. märtsi avaseminarile kutsusime oma kogemusi vahetama võrdse kohtlemise volinikud ehk ombudsmanid Põhjamaadest, kes tutvustasid oma senist praktikat ja tekkinud probleeme; 30. novembril sotsiaalfoorumil Tallinna Ülikoolis vaatlesime ajakirjanduse võimalikku rolli diskrimineerimise ja võrdse kohtlemise mõiste konstrueerimisel ja tavaarusaamade kujundamisel ning selle

põhimõtte õiguslikku rakendamist Eestis ja Euroopas. Põhjalikult käsitleti ka võimalikke uurimisküsimusi ja -metoodikaid selles valdkonnas. Mõlema konverentsi ettekannetega on võimalik tutvuda sotsiaalministeeriumi kodulehel www.sm.ee.

Kui levinud on ebavõrdne kohtlemine Eestis?

Ühiskonna üldisi hoiakuid ja kokkupuuteid diskrimineerimisega uuriti elanikkonna küsitluse teel. Inimestelt küsiti, kas neil või nende tuttaval on olnud kokkupuuteid ebavõrdse kohtlemise juhtumitega ning mida ette võeti (või ei võetud) olukorra parandamiseks ja abi saamiseks. Uurimuse „**Isikuomaduste või sotsiaalse positsiooni tõttu asetleidev ebavõrdne kohtlemine**” viis läbi Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituudi kodanikeühiskonna uurimisarenduskeskus.

Uuringu kohaselt peetakse ebavõrdset kohtlemist Eestis tõsiseks probleemiks (47% vastanutest arvas, et see on kas väga tõsine või pigem tõsine probleem). Kõige sagedamini nimetati selle põhjuseks riigikeele puudulikkust, inimese minevikku (tausta), puuet või terviseprobleemi ning vanust. 42% vastanutest oli enda arvates viimase kolme aasta jooksul sattunud diskrimineerimise ohvriks (omaette küsimus on, mida selle all silmas peeti). Sugulase, sõbra või tuttava sellelaadset kogemust mainis 31% vastanutest. Samas ei võetud enamasti midagi ette (52%) probleemi lahendamiseks.

Tartu Ülikooli uurijad uurisid lähemalt teistsuguse seksuaalse orientatsiooniga inimeste reaalseid kokkupuuteid ebavõrdse kohtlemisega eri eluvaldkondades, ühiskonnas kogitud hoiakuid ning teadlikkust oma õigustest ja võimalustest abi saada. Kogutud andmete analüüs peegeldab paljuski ka üldist sallivust (sallimatust) ja tolerantsust või selle puudumist teistsuguste suhtes Eesti ühiskonnas. Uurimuse „**Erineva seksuaalorientatsiooniga inimeste heaolu Eestis**” tulemustest saab edaspidi pikemalt lugeda ajakirjast Sotsiaaltöö.

Projektide taotlusvooruga anti uurimisasutustele võimalus aasta jooksul käsitleda Eestis seni uurimata vähemusgruppe või probleemvaldkondi. Uurimisgrandi taotlusi laekus kokku kümme ning välja anti kolm uurimistoetust. Viidi läbi väiksemahulisem uuring „**Psüühiliste erivajadustega inimeste tööturule rakendamise võimalustest Järvamaal** (Tartu Ülikooli Türi Kollidž), kaasates sellesse nii puuetega inimesi kui kohalikke ettevõtjaid. Käsitleti **mustlasnaiste olukorda Eesti mustlaskogukonnades** (Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituudi kodanikeühiskonna uurimisaarenduskeskus) ning **vähemusrahvustest naiste olukorda Eesti tööturul** seoses madalama palga ja kehva ametikohtadele ligipääsuga (Poliitikauuringute Keskus PRAXIS).

Aasta jooksul toimusid Eesti eri paigus mitmed üritused ja festivalid, milleks sai projektitoetust kokku seitse organisatsiooni. Nendest saab lähemalt lugeda meie koduleheküljel.

Omaette taotlusvooruga anti kevadel vähemusgruppide organisatsioonidele/esindajatele võimalus koostada neid grupe tutvustavaid täiendavaid õppematerjale koolidele või läbi viia tutvustavaid koolitusi/üritusi. Projektikonkursi tulemusena **koostati õpetajale „Kuulmispuudega laps tavakoolis”, et suurendada õpetajate ja õpilaste teadlikkust kuulmispuudega õpilaste vajadustest ning parandada nende toimetulekut tavakoolis**. Materjalid koostas koos kolleegidega Regina Paabo MTÜ Kommunikatsioonibi Keskusest “Komake”. Pandi kokku käsiraamat noortega töötavatele inimestele, aitamaks käsitleda seksuaalvähemuste teemat “**KAS – Kaasatus. Avatus. Sallivus**”, mis on elektrooniliselt kättesaadav aadressil: www.kasiraamat.ee

Anti välja ka põgus islami tavad ja kombeid tutvustav trükis ja õppefilm „Islam Eestis”, kus muuhulgas antakse ülevaade islamiorganisatsioonidesse kuuluvate inimeste elust ja islami kogukonna kujunemisloost Eestis. Materjali koostas Toomas Abiline ning Tatari Kultuuriselts Yoldöz.

Perekonnaseaduse eelnõu ja hoolekanne:

kas suurem kooskõla või suuremad konfliktid?

Jüri Kõre, TÜ sotsiaalpoliitika dotsent, Ph.D

Seadused, sh perekonnaseadus, kehtestavad reegleid, püüavad nende abil kujundada käitumisnorme ja lõpptulemusena nii- või teistsugust ühiskonda. Perekonnaliikmete omavahe- lised suhted on nii majanduslikud kui ka sotsiaalsed. Seetõttu on nende surumine seaduse paratamatult kitsastesse raamidesse keeruline ettevõtmine. Avalikkuselt kriitikat saanud ja pinga diskussiooni tekitanud perekonnaseaduse eelnõu pakub ilmselt reegleid, mis paljudele on arusaamatud või sobimatud. Mõningate muudatuste otstarbekuses on kahelnud nii Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku pea kui ka Eesti Kirikute Nõukogu. Eelnõu seisukohtade suhtes on oma hämmingut või vastuseisu avaldanud ka naisorganisatsioonid. Samas andis eelnõule oma kooskõlastuse Eesti Linnade Liit. Peame järeldama, et omavalitsused loodavad uut moodi reguleeritud perekonnasuhetest kasu ühe oma peamise vastutusala – hoolekanne – korraldamisele.

Rohkem tähelepanu sotsiaalsetele mõjudele

Perekonnaseaduse eelnõu arutlemisel on siiski selgunud, et perekonnaelu majanduslikele aspektidele keskenduv dokument ei ole piisavalt arvestanud plaanitud muudatustega kaasnevate sotsiaalsete mõjudega. Kuna asjassepuutuvaid isikuid on palju (otseselt puudutab seadus umbes üht miljonit inimest, kaudselt kogu rahvast) ei tohiks eelnõu puudujääke ignoreerida (vt tabel 1).

Tabel 1. Naise/emaga ja mehe/isaga ning alla 18.a lastega perekonnatuumad 2000.a

	Naiste (emade) arv	Meeste (isade) arv	Perekonnaliikmete arv	Perekonna keskmine suurus
Kõik naise/mehega perekonnatuumad	370.419	294.018	1.054.386	x
Abielupaarid alla 18.a lapsega (lastega)	100.911	100.911	387.995	3,84
Lasteta abielupaarid	89.174	8.9174	178348	2,0
Vabaabielus paarid lapsega (lastega)	32.358	32.358	118.024	3,65
Lasteta vabaabielupaarid	25.319	25.319	50638	2,0
Üksikemad (lastega)	51.113	-	127636	2,50
Üksikisad (lastega)	-	4.606	11.345	2,46

Allikas: ESA

Eelnõu sotsiaalsete mõjude hindamiseks tellis Riigikogu kantselei TÜ sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudilt vastava analüüsi (Kutsar, Biin, Hallik, Kasearu, Kõre, Sutrop, Trumm, Vavrenjuk 2008). Järgnev artikkel toetub osaliselt sellele analüüsile, osaliselt sellest välja jäänud materjalidele.

Eelnõus kavandatud muudatuste ja peamiste mõjude kirjeldamine on artikli piiratud mahu juures keeruline. Oluliselt muutub seadusjärgne abieluvararezhim ja abikaasade varaline seotus abielu ajal. Täpsustatud on abikaasade ülalpidamiskohustust, laiendatud vanemate ülalpidamiskohustust laste suhtes. Märgatavalt muutub vanema ja lapse õigussuhe: abieluväliselt sündinud laste isad ei oma automaatselt hooldusõigust. Riigi sekkumine vanema ja lapse suhetesse muutub paindlikumaks. Kuna regulatsioonid muutuvad keerukamaks, siis nõuab see inimestelt paremat õigusteadlikkust ja suurendab vajadust kaasata spetsialiste abielus ettetulevate probleemide lahendamisse.

Lihtsustatult saab mõju perekonnaseaduse hinnata kolmes suunas.

- Mõju demograafilistele protsessidele (abielulisus, viljakus jms).
- Mõju sotsiaalsetele suhetele.
- Mõju majanduslikele suhetele, sh hoolekandele.

Mõju perekäitumisele ja peresuhetele

Riigil kui institutsioonil on märkimisväärseid hoobasid traditsioonilise perekonna väärtuste rõhutamiseks ja tema toetamiseks, kuid Eesti riik sekkub otseselt perekonnaellu vähe. Juriidilise abielu kõrval on laialt levinud vabaabielu ja esindatud teised paaris- või grupisuhete vormid. Neid kooseluvorme ei erista esmaselt abielutunnistuse olemasolu või selle puudumine. Põhierinevuseks on suhtes olevate indiviidide üldiste väärtushoiakute ja soovide erinevus, sh erinevus ideaalseks peetavas laste arvus ja selle ideaali realiseerimises. Esmaste erisuste selgitamiseks pole vaja põhjalikke analüüse, piisab kõigile kättesaadavast rahvastikustatistikast. Mittejuriidilises abielusuhetes paaride viljakus on väiksem juriidiliste paaride omast (vt tabel 2). Perekonnaseaduse eelnõu kujundab abielus varasuhted, mis on üldjoontes sarnased tänaste vabaabielupaaride varasuhetega ja mis tähendab seda, et pärast

Tabel 2. Fertiilses eas naised sündinud laste arvu ja abieluseisu järgi 2000.a (keskmine)

Vanus	Kõik naised	Partneriga koos elavad	neist vabaabielus	Partnerita elavad
15-19	0,004	0,47	0,41	0,02
20-24	0,42	0,78	0,66	0,21
25-29	1,06	1,33	1,16	0,66
30-34	1,57	1,80	1,65	1,11
35-39	1,87	2,07	1,99	1,46
40-44	1,95	2,13	2,11	1,62
45-49	1,93	2,08	2,07	1,66
Kokku	1,55	1,85	1,53	1,29

Allikas: ESA

seaduse kehtima hakkamist kaks paarisuhete vormi lähenevad majanduslikus mõttes teineteisele. Kui seesugust arengut hinnata meie ühiskonnas (poliitikas) väga levinud majandusliku determinismi vaatenurgast, siis peab muutunud varasuhte mõjutama ka inimeste sotsiaalseid suhteid ja käitumist. On võimalik esitada ja kaitsta argumente, mis tõendavad, et juriidiliste abielupaaride viljakus seetõttu väheneb. Silmas pidades Eesti demograafilise olukorra keerukust, pole õigustatud selliste tegurite võimendamise, mis mõjutavad nega-

tiivselt sündimuskäitumist. Meenutame, et Eesti on oma demograafilistelt protsessidelt situatsioonis, mida erialakeeles nimetakse viljakuslõksuks (Lutz, Skirbekk, Testa 2005). Selle hüpoteesi kohaselt ei ole rahvusel võimalik tekkinud lõksust välja pääseda, kui summaarne sündimuskordaja (*TFR – Total Fertility Rate*) langeb allapoole 1,5 piiri (sellel tasemel oli *TFR* Eestis 1993.–2004. a). Viljakus võib lühemaks ajaks tõusta nimetatud piirist kõrgemale, kuid langeb edaspidi uuesti sellest madalamale.

Kui silmas pidada perekonnaliikmete omavahelisi sotsiaalseid suhteid, siis eelnõu kehtestamise korral on sellel mitmesuguseid mõjusid. Väljapakutud vararezhiimi otstarbekuse kaitsmiseks tuuakse mängu Eestis nii ebapopulaarseid feministlikke argumente, näiteks Soome 1929. aasta abieluseadus. See seadus sätestas abielupoolte suveräänse õiguse oma vara käsutamiseks ja Soomes käsitletakse teda kui olulist teetähist sugupoolte võrdõiglikkuse poole liikumisel. Ei maksa unustada, et tegelikult oli Soome sotsiaalpoliitika üles ehitatud tugevale mehe-perekonnatoitja mudelile. Taastootmise (soo jätkamise) tagas traditsiooniline perekond, vabaabieliu muutus põhjanaabrite juures ühiskondlikult aktsepteeritavaks alles 1970. aastatel (Pylkkänen 1997). Soome ühiskond on, võrreldes Põhjamaadega, vähem egalitaarne (võrdsustav). Siiski on viimase poole sajandi jooksul loodud mõlema sugupoolte tööhõivet toetav, sugupoolte võrdset kohtlemist kindlustav ja turust sõltumatut heaolu pakkuv ühiskond. Sellises situatsioonis saab ka väiksema sissetulekuga või varata abielupool tunda ennast sõltumatuna ja enesekindlana, erinevalt samas situatsioonis isikut Eestis.

Mittejuriidilises abielus paaride suhted sugulaste ja hõimlastega on teistsugused kui juriidilistel paaridel, need on vähem intiimsed, harvemad, lihtsamad oma sisu poolest (Kasearu 2004, Euroopa sotsiaaluuringu Eesti raport 2005). Mis tähendab seda, et mittejuriidiline abielu eraldi võetuna ja domineerivad suhted (võrgustik), mis on iseloomulik sellele institutsioonile, loovad hoolekandele hoopis teise raamistikku, võrreldes traditsioonilise abielu ja sellele omaste sugulus- ja hõimlussuhetega. Mittejuriidilises abielus olevate laste vanemad peavad arvestama nõrgemate ja pealiskaudsemate suhetega oma lapse abielupartneri ja tema sugulastega. Kuid mis peamine: vananedes ja hoolduse- või toetusvajaduse tekkimisel on

Silmas pidades Eesti demograafilise olukorra keerukust, pole õigustatud selliste tegurite võimendamine, mis mõjutavad negatiivselt sündimuskäitumist

neil võimalus abi saada väiksem, kui nende eakaaslastel, kelle lapsed elavad juriidilises abielus. Kordame eespool öeldut, et inimeste käitumist ei määra üksinda abielu kui institutsioon. Käitumise määravad ära ühiskonnas domineerivad ja konkreetse indiviidi poolt järgitavad väärtushinnangud, nende realiseerimise tingimused jms.

Kohtutee pole parim lahendus

Perekonnaseaduse eelnõu jätab jõusse, ja võrreldes olemasoleva situatsiooniga mõnevõrra laiendab, 1865. aastast Balti eraseadusega kehtestatud perekonnaliikmete vastastikuse ülalpidamise kohustuse. Juhtisime juba eespool tähelepanu sellele, et seda Eesti hoolekande jaoks olulist põhimõtet täidavad erisuguse perekondliku taustaga isikud erinevalt. Perekonnaseaduse eelnõu uuendused nõrgendavad nii perekonnaliikmete kui ka sugulaste ja hõimlaste majanduslikku seotust. Seega ei saa loota, et ülalpidamiskohustus toimiks samamoodi nagu täna.

Põgusalt perekonnasisestest suhetest. Seaduse uues redaktsioonis on teenimatult vähe

tähelepanu pööratud perekonna igapäevasele majandustegevusele ja perekonnaliikmete tänaste ja tulevaste vajaduste katmisele. Eelnõu aruteludes on esitatud argumendina fakt, et (lääne) Saksa perekonnaseaduse laiendamisel uutele liidumaadele ei tekitanud see märkimisväärset negatiivset reaktsiooni. See on mõistetav, sest Saksa seadus käsitleb ühist majandustegevust laialt ja ettevaatavalt. Perekonna igapäevased kulutused, mis tuleb ühiselt katta, sätestatakse järgmiselt: 1) eluase, 2) majapidamine, 3) abikaasade ja laste riided jms, 4) tervishoid, 5) puhkus, 6) laste hariduse ja kasvatus, 7) abikaasade ümberõpe ja täienduskoolitus, 8) pensionikindlustus. Selline perekonna igapäevaste vajaduste käsitlus vähendab olulisel määral seda ebasümmeetriat, mis abikaasade suhetes lühema (lapse hooldamine ema poolt) või pikema (töötamine kodumajapidamises) perioodi jooksul faktiliselt eksisteerib. (*Bürgerliches Gesetzbuch. Viertes Buch. Familienrecht* 1933; viidatud <http://www.jurathek.de>¹)

Eelnõu ei arvesta täiel määral asjaoluga, et Eestis kasvab taasloodud perekondade arv, kus laps(ed) ei ole mõlema abikaasa lihased või lapsendatud lapsed. Tihti „karistab“ teine abielupool uuesti abiellunud endist partnerit lapse (laste) elatusraha maksmise lõpetamise, kärpimise jms moel. Kujunenud on hoiak, et riik ei peaks vanemate ja laste materiaalses suhetesse riikliku elatusfondi abil vm moel sekkuma, sest sunnimehhanism (kohus ja kohtutäiturid) on võimeline probleemi lahendama. See hoiak on väär. Praegu toimivad mehhanismid ei kindlusta laste elatusrahade kättesaamist. Hinnangud elatusraha maksimisest kõrvalehoidjate arvu kohta erinevad märkimisväärselt: 3000 (R. Rahuoja, Postimees 14.12.04) kuni 10 000 (T. Koch, Eesti Päevaleht 30.01.04). Värskeimad andmed näitavad, et 26 900 isikut ei maksa oma lastele elatusraha, neist 3900 isikult on elatusraha kohtu kaudu välja nõutud, kuid nad hoiavad maksimisest kõrvale, ja 23 000 isiku käest pole raha kohtu kaudu välja nõutud, abi ootab kokku 36 900 last (S. Kalberg, Eesti Päevaleht 09.04.07 viitega justiitsministeeriumile). Peaaegu 100%-lt riigi poolt kontrollitud tööturu olukorras oli NL sunnitud 1984. aastal käivitama riiklike toetuste maksmise, sest teisiti ei suudetud probleemi lahendada. (Toetuse suurus oli 20 rubla lapse kohta, tööliste ja teenistujate keskmine palk oli samal ajal pisut üle 200 rubla). Loomulikult puudutab elatusrahade teema majanduslikus mõttes kõige rohkem suhteid väljaspool abielu, pärast lahkuminekut või lahutust. On väljendatud seisukohta, et uue seaduse järgse vararežiimi rakendamisel on varasuhete abielu jooksul mõnevõrra turvalisemad ja lahutus tehniliselt lihtsam ning seetõttu pooli säästvam. See võib, aga ei pruugi nii olla. Artikli maht ei võimalda pikemaid arutelusid, toome aga näite Iirimaalt, kus varalahusus abielusuhetes võeti kasutusele 1995. a abielu- ja 1996. a lahutusseadusega.

Abikaasadevahelised suhted ei lõpe lahutuse järel lihtsate ja kiirete liitmis- ja jagamistehetega, nagu väidavad Eesti perekonnaseaduse eelnõu kaitsjad. Endiselt on kaks peamist varasuhete klaarimise moodust vara füüsiline jagamine ja perioodiliste maksete tegemine nõrgemale abielupooltele (Buckley 2007).

Pereliikmete vastastikuse ülalpidamise kohustus vajab ülevaatamist

Pöördume tagasi perekonnaliikmete vastastikuse ülalpidamiskohustuse ja selle täitmise juurde. Alates 1865. a (Balti eraseaduse vastuvõtmisest alates) on nimetatud põhimõte olnud sees Eestis kehtinud perekonnaseaduses (ENSV abielu ja perekonnakoodeksis) ja selle põhimõtte kehtimisele toetusid 1925. a hoolekandeseadus ning 1995. a sotsiaalhoolekande seadus. Hoolekande korralduse seisukohalt on täna vaja lahendada keerukamaid küsimusi kui 1865. a, lisaks ülalpidamisele on vaja kindlustada abivajajatele ka toetus ja hooldus. Tuleb toonitada, et praktilise hoolekande korraldamise seisukohalt ei olnud elu 1995. a

¹ Otseviide Saksamaa perekonnaseadusele: www.gesetze.2me.net/bgb/_index4.html

üksüheses vastavuses eluga 1925. aastal, ja 1995. a sotsiaalhoolekande seadus kujundab selle põhimõtte rakendamiseks uue situatsiooni. Mõne elanikegrupi ülalpidamisküsimused on EV Põhiseaduse § 28 sätetest lähtudes lahendatud teisiti kui 1925. a hoolekandeseaduses: „Eesti kodanikul on õigus riigi abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral“. Mis tähendab seda, et riik ei taga näiteks eakale küll normaalseks peetavale elustandardile vastavat ülalpidamist (mida peab üldjuhul silmas perekonnaseadus), kuid kindlustab vanadus- või rahvapensioni, puude korral sotsiaaltoetuse ja erakorralise abi, vajadusel KOV kaudu toimetuleku- või täiendava sotsiaaltoetuse. Sealjuures ei nõua toimetulekutoetuse maksmise reeglid toetuse taotlejast eraldi elavate ülalpidamiskohustusega perekonnaliikmete ja nende sissetulekute arvessevõtmist. Seega taandub paljudel juhtudel ülalpidamiskohustuse rakendamine hooldusteenuste eest tasu (või osalise tasu) võtmisele. Mõnikord tähendab sellise nõude esitamine, et eakas kodanik jääb hoolduseta

Pole selge, kuidas hakkavad praktikas sotsiaaltöötajad langetama otsuseid juhtudel, kui formaalselt ilma varata kodune ülalpeetavana heades tingimustes elav abikaasa taotleb oma sugulasele tasuta hooldekodu kohta.

(koduhooldusteenuseta või hooldekodu kohata), sest hoolduskohustusega isik pole tegelikult võimeline nõutud teenuse eest tasuma. Kuigi ülalpidamiskohustus on vertikaalne, võetakse otsuse (kas võimaldada eakale kogukonnaliikmele tasuta või tasulist hooldusteenust) langetamisel arvesse horisontaalseid suhteid. Nimelt mitte seda, kas konkreetne isik, vaid kas konkreetse isiku perekond on võimeline oma ema või isa, vanaema või vanaema ülevõlvima. Selline lähenemine on praegu, kui kehtib varaühisuse põhimõtte, ainuvõimalik. Pole selge, kuidas hakkavad praktikas sotsiaaltöötajad langetama otsuseid juhtudel, kui formaalselt ilma varata kodune ülalpeetavana heades tingimustes elav abikaasa taotleb oma sugulasele tasuta hooldekodu kohta. Ning kuidas käituvad kohtud juhul, kui see isik saab KOV-lt oma taotlusele eitava vastuse: kas otsus lähtub faktist, et perekond elab tänu teise abikaasa edukusele jõukalt või perekonnaseaduse eelnõu sättest, mis abikaasade vara lahutab ja varata poolelt ülalpidamiskohustuse täitmise kohustuse ära võtab? Küsimus ei ole faktilises hooldamises, sest perekonnaseaduse muutmine ei vähenda ega suurenda laste hoolivust vanematesse ja vastupidi, vaid formaaljuriidilises KOV kohustuste suurendamises. Perekonnaliikmete vastastikuse ülalpidamise kohustus on universaalne, kõikjal kehtinud või kehtiv põhimõte. Riikides, kus perekonnaseaduses rakendatakse perekonna vara haldamisel varalahusust, on nimetatud põhimõtet tänapäeval tugevalt modifitseeritud. Muutuste põhjused ei peitu ainult perekonnasuhetes ja/või -seadustes, vaid on seotud ühiskonna üldise arenguga. Puudutasime eespool Soome perekonnaseadust. Põhjamaades tühistati 1950–70ndatel perekonnaliikmete ülalpidamiskohustus. Ülalpidamise või hooldusvajaduse katmise kindlustab üldjuhul isiku sissetulek (k.a sissetulek sotsiaalkindlustusest). Kui sellest ei piisa, siis katab puudujääva osa kohalik omavalitsus. Mõnedes mandri-Euroopa riikides, kus rakendatakse perekonnas varalahususe põhimõtet, kehtib endiselt ka perekonnaliikmete vastastikuse ülalpidamise kohustus. Näiteks Saksamaal. Kuna Saksamaa halduskorraldus, sh hoolekanne, on üles ehitatud katoliikliku subsidiaarsuspõhimõtte alusel, siis on perekonnaliikmete vastutus üks osa pikast vastutusahelast (indiviid, perekond, sugukond, naabruskond, kirikukogukond, omavalitsuskogukond, kreis (riigi regionaalne juhtimistasand), liidumaa, föderaalvalitsus). Madalamal tasandil abita jäämise korral on isikul õigus pöörduda kõrgema tasandi poole. Kuid alates 1996. a kehtib Saksamaal

hoolduskindlustus, mis garanteerib inimesele hooldusteenused. Sellega kindlustatakse triivaalne hooldus perekonnata isikutele (vabastatakse KOV eelarve vajadusest teha kulutusi üksikute perekonnata inimeste hooldamiseks, kes pole ise endale vanaduseks piisavat ressursi kogunud) ja antakse hoolduse garantii ka neile, kellel on küll lapsed, kuid kelle laste majanduselis pole kiita.

Seega on perekonna majanduslike aluste muutmine hoolekande seisukohast üldjuhul säästvam, kui moderniseeritakse ka perekonnaliikmete vastastikuse ülalpidamise kohustuse põhimõtet. Seda seisukohta on sotsiaaltöötajad üksikult ja ka kollektiivselt rohkem kui ühe korra välja öelnud. Sobiv aeg oma seisukohtade jõuliseks väljaütlemiseks oli siis, kui avalikkuses arutleti aktiivselt perekonnaseaduse eelnõu üle. Paraku hakkab arutelude aeg lõppema...

Viidatud allikad

Buckley, L.-A. (2007). Irish matrimonial property division in practice: a case study.

International Journal of Law, Policy and the Family 2007/Apr nr 1, 48–83.

Familienunterhalt: Umfang und Höhe. <http://www.jurathek.de/showdocument.php?session=700128532&ID=5815&referrer=531>

Euroopa sotsiaaluuringu Eesti raport. (2005). Tallinn.

http://www.tai.ee/failid/ESS04_Eesti_raport_uus.pdf (31.03.2008)

Kasearu, K. (2004). Perekonna deinstitutionaliseerumine kooseluvormide mitmekesisu-
mise alusel. Magistritöö. Tartu.

Kutsar, D., Biin, H., Hallik, L., Kasearu, K., Kõre, J., Sutrop, M., Trumm, A.,

Vavrenjuk, E. (2008). Perekonnaseaduse eelnõu sotsiaalsete mõjude analüüsi aruanne.

Tellijaja: Riigikogu kantselei. Tartu

Lutz, W., Skirbekk, V., Testa, M. R. (2005). New Empirical Evidence on The Low Fertility Trap Hypothesis. *The International Meeting on Postponement of Childbearing in Europe*, 1-3 December, Vienna.

Pylkkänen, A. (1997). Women and family law in Scandinavia. The project SJFE Women and Law in Europe. <http://www.helsinki.fi/science/xantippa/wle/wle1.html> (03.04.2008)

Ajakiri Sotsiaaltöö ootab artikleid eelretsenseeritavatesse erinumbrisse

Eelretsenseeritavas (nr 6/2008) numbris ilmuvad artiklid, mis vastavad Eestis tunnustatud teadusnõuetele, aitavad kaasa sotsiaaltöö tegijate kvalifikatsiooni parandamisele ja silmaringi avardamisele ning Eesti sotsiaalpoliitika kujundamisele. Artiklites tutvustatakse originaalseid uurimistulemusi või arutletakse mõne aktuaalse erialase probleemi üle.

Artiklid palume saata aadressil ajakiri@tai.ee hiljemalt 26. maiks märkega "Soovin eelretsenseerimist". Vt lisaks www.tai.ee

Perekonnaseaduse eelnõust kohaliku omavalitsuse vaatenurgast

Astrid Ojasoon, Eesti Sotsiaaltöö Assotsiooni tegevjuht

On väga positiivne, et perekonnaseadust tänapäevastatakse ja paljud praegu kehtiva seaduse kitsaskohad on eelnõus lahendatud. Uus perekonnaseaduse eelnõu täpsustab ja kaasajastab perekonna varalisi suhteid ning püüab reguleerida ja paremini kaitsta laste ja eestkostetavate huve.

Perekonnaseaduse eelnõu puudutab tuhandete inimeste igapäevast elu. Seaduseandja on teinud perekonnasuhetes põhimõttelise muudatuse: Eestis minnakse üle siiani kehtinud abikaasade ühisvara süsteemilt lahusevara süsteemile. Kui perekonnaseaduse eelnõu vaadelda tugeva traditsioonilise perekonna seisukohalt, siis võib eelnõus tähele panna teatud aspekte, mis võivad pikemas perspektiivis tekitada ettenägematuid olukordi. Seaduse tegelikke mõjusid saab hinnata alles aastate pärast.

Perekonnaseaduse tänapäevastamisel tuleks tingimata arvestada Eestis välja kujunenud peremudeleid, traditsioone, senist kohtupraktikat. Ei tohiks jätta tähelepanuta asjaolu, et väga levinud on vabaabielus elavad perekonnad, kus on ka lapsed, kelle jaoks on perekond tema isa ja ema, õed-vennad ja vanavanemad. *Eestis on vähemalt 100 000 pigem nooremaelist inimest, kes elavad vaba kooselu ja kelle omavahelisi (vara)suhteid perekonnaseadus ei reguleeri.* (Kairi Kasearu, EPL 20.02.2008).

Vabaabielust sündinud laste huvisid tuleb kaitsta, lähtudes nende perekonnast. Perekonnaseaduse eelnõu seletuskirjast tulenevalt saab vabaabielu käsitleda võlaõigusseaduse mõistes, mis jätab need lapsed

reguleerimisalast välja, ehkki õiguspraktikas on vabaabielu registreeritud abieluga võrdväärse institutsioonina juba ammu tunnustatud. Paljudes riikides on vabaabielu siiski reguleeritud, peamiselt vajadusest tagada sotsiaalne ja materiaalne toimetulek ka pärast kooselu lõppu.

Perekonnaseaduse eelnõus tuleks eristada kolme vararežiimi: varalahusus, varauhisus ja seadusjärgne vararežiim. Eelnõus sätestatud seadusjärgne varasüsteem tähendab seda, et abielu vältel on kumbki abikaasa oma vara omanik ja võib sellega iseseisvalt tehinguid teha, lahutuse korral aga jagatakse abielu kestel omandatud vara väärtus pooleks. Sotsiaaltöö **praktikuna näen kitsaskohana tarbevara jagamise ja ühise eluaseme kasutusõiguse määramist lahusekorral ning seadusjärgse vararežiimi korral tasaarvestusnõude tunnustamisega seonduvat.** Eelnõu kohaselt on abikaasal õigus nõuda vara juurdekasvu tasaarvestust ja hüvitist. Nõudes määratakse kindlaks kogu-, põhi- ja soetisvara ning vähemvaraka abikaasa hüvitise suurus, vajadusel tasaarvestamisnõude täitmise viis. Kui ühisvara jagamise nõue on kehtiva õiguse kohaselt lisaks abikaasadele ka ühe abikaasa võlausaldajal ja pankrotihalduril, siis tasaarvestusnõue kuulub üksnes abikaasadele. Eelnõu soosib abielu jooksul soetatud vara jagamist raha maksmise teel, kuid kokkuleppel võidakse ka asju jagada. Siit küsimus: **kuidas tehakse praktikas kindlaks soetisvara suurus ja kuidas tagatakse nõude täitmine? Ainuüksi nõrgema poole vara asendamine nõudeõigusega ei kaitse nõrgemat poolt.** Toon paralleelina praegu kehtiva õiguse nõuda elatisraha. Kuigi lapsi kasvataval abikaasal on õigus nõuda elatisraha ja üldjuhul kohus nõude ka

rahuldab, praktikas elatisraha nõuet sageli ei täideta ja riik ei suuda tagada selle seaduse täitmist. Sama olukord võib tekkida ka eluaseme ja vara jagamisel. Kui näiteks hüvitise suurus ei võimalda uue eluaseme soetamist või hüvitise nõudmise korral on vaja müüa eluase selleks, et täita teise poole nõue, siis võib tekkida olukord, kus mõlemad pooled jäävad tegelikult eluasemeta. Selline olukord toob kaasa suure koormuse hoolekandele, seda eriti kohalikele omavalitsustele, kes peavad tagama vähekindlustatud inimestele eluaseme.

Perekonna ülalpidamise nõue on eelnõus konkreetne rahaline kohustus, mille võib vajaduse korral ka kohtu teel sisse nõuda. Siit küsimus – **millega tagab seadusandja kohtuotsuse täitmise?**

Uue seaduseelnõu järgi laienevad ka abikaasa võimalused saada teiselt abikaasalt ülalpidamist pärast abielu lahutamist. Erinevalt senisest seadusest, lähtutakse uues perekonnaseaduses ülalpidamise suuruse määramisel ülalpidamist saama õigustatud isiku tavapäraest eluvajadustest. Ülalpidamist saab lahutatud abikaasa nõuda, kui abivajadus on tekkinud seoses väikelapse hooldamise, kõrge vanuse või halva tervisega. **Eelnõu kohaselt aga abikaasade vara lahutatakse ja kuna varata poolel ei ole ka ülalpidamiskohustust, jääb ülalpidamiskohustus kohaliku omavalitsuse kanda.**

Uus hooldusõiguse kontseptsioon jaguneb nn isiku- ja varahooldusõiguseks. Eestkoste jaguneb eestkosteks alaealiste ja täisealiste üle ning erieestkosteks. Eestkoste puhul on oluliseks positiivseks muudatuseks järelevalve eestkostja tegevuse üle. Eelnõu kohaselt annab eestkostjale loa tehingute tegemiseks eestkosteasutuse (kohaliku omavalitsusüksuse) asemel kohus ning sellega välistatakse olukord, kus sama omavalitsusüksus on üheaegselt nii eestkostja kui järelevalveorgani ülesannetes.

Kaksipidiseid mõtteid tekitab erieestkoste (ptk 14 § 209) võimalus eestkostja/vanema esindusõigust välistavate tegevuste/ tehingute puhul § 180: vanemana/eestkostjana oleks teatud juhtudel võimalus tehinguks n-õ iseendaga. Vajadusel saab osta-müüa-kin-kida eestkostetava vara, võtta eestkostetavale kohustusi. Sotsiaaltöötajana näen siin võimalust eestkostetava vara n-õ legaalseks kanti-miseks. **Eestkoste lõpuks võib juhtuda, et eestkostetav/laps jääb oma väärtuslikust varast ilma või on koormatud üle jõu käi-vate kohustustega. Selline lähenemine võib kohtutele kaasa tuua suurema koormuse.**

Üldsõnaline ja ebamäärane on §180 lg 3: eestkostja ei saa eestkostetavat esindades teha eestkostetava arvel kinkeid, kuid *erandina on lubatud kinkeid teha kõlbelise kohustuse või viisakusreeglite järgimiseks. Seaduseelnõus ei ole defineeritud, mida pidada kõlbeliseks kohustuseks ja viisakusreeglis ja kui hinnaline võib kink olla.* Kuna ei ole üheselt mõistetav, mida kinke all silmas peetakse, võib juhtuda, et selle sätte varjus tehakse kindlal eesmärgil proportsioonitult suuri kinkeid. Näiteks võib kõlbelise kohustusena või viisakusreeglina tõlgendada kellegi pulmade/kooli lõpetamise vm olulisel puhul kinkida talle oma kinnistu või muid väärtusi. Sellised mitmeti tõlgendamist võimaldavad regulatsioonid ei ole mõistlikud, eriti aga laste/eestkostetavate vara puhul.

Perekonnaseadus peab tugevdama perekonda ja andma perekonnale kindlustunde ning tekitama soovi perekonda luua. Loodetavasti eelnõus ilmnenuid täpsustamist ja konkreetsemaks muutmist vajavaid paragrahve täiendatakse spetsialistide poolt, vastasel juhul saavad palju ja hästi tasustatavat tööd juurde juristid, notarid, advokaadid ja kohtutäiturid. Suurenevad kohalike omavalitsuste kohustused ja väheneb perekonnas nõrgema osapoole kindlustunne.

Pedofiiliajuhtumite lahendamine lastekaitsetöös

Pedofiiliast on kõik midagi kuulnud, kuid ikkagi on see varjatud ja salapärane teema: ajakirjanduses kasutatakse väljamõeldud nimesid, ohvrid ei ole võimelised oma õiguste eest seisma, seksuaalkuritegusid on raske tõestada ja pedofiilidest on raske aru saada. Paljud lastekaitsetöötajad puutuvad oma töös kokku lastega, keda pedofiil on kuritarvitanud. Kuidas pedofiiliasse suhtuda ja kuidas aidata, kui laps on pedofiili ohvriks langenud?

Merle Tomberg
sotsiaalministeeriumi hoolekande osakonna
peaspetsialist

Pedofiilia mõiste ja esinemine

Mõiste pedofiilia on kreeka keelse algupäraga ja tähendab otsetõlkes lastearmastust. Rahvusvahelise haiguste kvalifikatsiooni RHK-10 järgi on pedofiilia (F65.4) seksuaalsuunitluse häire, mis seisneb laste seksuaalses eelistamises ja mille ohvrid on tavaliselt kas puberteedieelses või varases puberteedieas. Lisaks sellele, et pedofiilia on tänapäeval nii diagnoos kui ka kuritegu, on see ka sotsiaalsest kontekstist ning igapäevaelu isiklikust tõlgendusest sõltuv mõiste. Konkreetse ühiskonna üldisest suhtumisest lastesse ja nende õigustesse sõltub, mida peetakse normaalseks ja mida lapsi kahjustavaks tegevuseks. Iga inimese, sh lastekaitsetöötaja isiklikust elukogemusest ja teadmistest sõltub, kuidas ta tõlgendab mõistet pedofiilia. Suhtumist pedofiiliasse mõjutavad muuhulgas inimese isiklikud (lapseea) kokkupuuted pedofiili(de)ga, kogemused seksuaalsuhetest üldiselt ning isegi kunstist saadud elamused (ilukirjandus, kujutatav kunst ja filmid „keelatud armastusest”, kus pedofiiliat kujutatakse positiivses võtmes). Jättes kõrvale spetsialistide arvamused, ei peeta mõningates kultuurides ja kontekstides pedofiiliks näiteks inimest, kellel on peresisene seksuaalsuhe ainult ühe lapsega; kes soovib oma noore seksuaalpartneriga abielluda; kes on ise alaealine; kes ei ole teadlik oma seksuaalpartneri vanusest või kes ei ole oma pedofiilseid fantaasiaid ellu viinud.

Pedofiilia on levinum nähtus, kui seda kajastab kuritegude statistika. Ohvrite häbitunde ja hirmu ning raskuste tõttu selle kuriteoliigi tõestamisel jäävad paljud juhtumid vaid asjaosaliste enda teada. Karistusseadustikus pedofiilia terminit ei kasutata, seksuaalkuriteod on seal jagatud erinevate tegevuste ja raskusastmete järgi, mistõttu nn pedofiilia paragrahve on rohkemgi kui üks. Ametlikult on Eestis ohvreid aastas mõnikümmend (statistikas ei võrdu kuritegude arv ohvrite arvuga), kuid nende tegelikku arvu ei tea keegi. Eesti seaduste järgi karistatakse täiskasvanuid, kellel on olnud seksuaalsuhted noorema kui 14-aastase lapsega ning ka neid, kellel on olnud seksuaalsuhted nimetatud vanusest vanemate laste ja täiskasvanutega, kui viimased ei ole seda ise soovinud. Tänapäeval toetab pedofiilia levikut inter-

net, kus pedofiilid omavahel infot jagavad, omi vaateid propageerivad ja uusi ohvreid otsivad (MSN suhtlus, jututoad jms). Postsotsialistlikke riike külastavad tihti seksituristid, kelle hulka kuuluvad ka pedofiilid. Eesti on veel nende riikide hulgas, kus loodetakse kergelt ohvreid leida ning karistusega pääseda.

Pedofiilide kuritegusid hinnates tuleb arvesse võtta asjaolu, et paljud pedofiilid on ka ise pedofiilia (täiskasvanud) ohvrid. Ajaline vahe pedofiili ohvriks langemise ja endast noorema ärakasutamise vahel võib olla väga lühike. Kui käsitleda pedofiiliat psüühikahäirena, siis vajab selle all kannataja abi. Seksuaalkurjategijate ravi seisneb ravimite tarvitamises ja psühhoteraapias, mis toetab pedofiilse käitumise kontrolli all hoidmist. Sageli nimetatakse pedofiiliat ravimatuks haiguseks, mis tähendab seda, et ravi on tulemuslik seni, kui ravi kestab. Paraku on ravi edukas ainult siis, kui patsient ise on ravist huvitatud. Sundravi võib praktikas tähendada pedofiili pikaajalist või luhtunud motiveerimist ravi alustamiseks. Paljud pedofiilid pole ravist huvitatud, sest nad ei pea ennast haigeiks.

Kes on pedofiil

Pedofiil võib eelistada samasoolisi või vastassoost lapsi või olla huvitatud mõlemast soost. Paljudel pedofiilidel on seksuaalsuhted nii laste kui ka täiskasvanutega. Üldjuhul on pedofiil meessoost. Kui naised on kaasatud pedofiilia juhtumitesse koos meestega, siis on nende peamiseks motiiviks suhte säilitamine mehega või sõltuvus teo toimepanijast mehest. Spetsialistid liigitavad pedofiile nende isikuomaduste, suhtlemis- ja toimetulekuoskuste, seksuaalsete eelistuste, vägivaldsuse, sotsiaalse staatuse, ohvri leidmise ja allutamise meetodika, vanuse ja soo järgi. Laste väärkohtlejaid on raskem avastada, kui nad on tuntud inimesed või neil on teisi „kaitsvaid” omadusi (väga noor/ vana, rikas, tal on mitu last vm). Pedofiili ei ole võimalik ära tunda välimuse ega sotsiaalse staatuse järgi, üksnes tema käitumine reedab teda. Väärkoheldud lapsed ei ole ise võimelised pedofiili takistama ning seetõttu on oluline, et pedofiili tegevust märkaksid täiskasvanud.

Pedofiilid võivad olla kavalad ja sõnaosavad. Jättes kõrvale või eitades kõike halba, mida seksuaalne väärkohtlemine lastele tekitab, leiavad nad oma tegevusele mitmesuguseid põhjendusi ning õigustusi. Näiteks peab osa pedofiile ennast laste seksuaalsete õiguste eest võitlejateks ning laste varajasi seksuaalsuhteid peavad nad lapsi arendavaks tegevuseks. Väga sageli väidavad pedofiilid, et nad tulid vastu lapse soovidele. Hoolivuse ja sõpruse ülesnäitamine laste suhtes on pedofiilile seksuaalse kire järel teisejärguline. Lastega töötavad inimesed peaksid kõike seda arvestama ja mitte laskma ennast ära petta.

Juhtumite avalikustamine

Juba aastakümneid kajastab rahvusvaheline meedia pedofiilia-skandaale. Ajakirjanikke huvitavaid lugusid on olnud nii Eestis kui ka meie naaberriikides. Kõik on midagi kuulnud Michael Jacksonile ja katoliku kiriku vaimulikele esitatud süüdistustest, samuti meie oma kohalikest „kuulsustest”. Meedia on mõjutanud meie ettekujutust pedofiilidest. Kommionu, lapsetapja, kuulus pedofiil ja teised stereotüübid on küll ilmekad ja tõesed pedofiilide koondnimetused, kuid need takistavad nägemast neid väärkohtlejaid, kes nende kategooriate alla ei mahu.

Poliitikutel on valida, kas avalikustada süüdi mõistetud pedofiilide nimed ning fotod, et laste turvalisust suurendada, või kaitsta pedofiile võimalike rünnakute ja tõrjutuse eest. Omakohut pedofiilide avalikustamine ilmselt ei tohiks soodustada, sest kätemaksust huvitatud isikud teavad üldjuhul juba praegu, kes on olnud teo toimepanija. Eestis võimaldatakse lapsevanemal karistusregistrist järele küsida, kas tema lapsega töötav inimene on karistatud laste seksuaalse väärkohtlemise eest. Samuti on lastega töötavates asutustes tööandjal kohustus enne töölevõtmist kontrollida, kas isikut on karistatud laste vastu suunatud seksuaalkuriteo eest.

*Teoreetilisi
algteadmisi
pedofiilia ja
laste väär-
kohtlemise
kohta saab
erialasest
kirjandusest*

Mõju lapsele

Vahel arvatakse, et laste seksuaalne väärkohtlemine ei ole väga tõsine kuritegu ning lapsed on mõnikord ka ise süüdi. Lastega töötavate inimeste teadmised pedofiilide käitumise mõjust lapsele on minu arvates väga olulised. Nendest teadmistest sõltub, kui tõsiselt lapsega toimuvasse suhtutakse. Lastele suunatud seksuaalse sisuga tegevust nimetatakse laste seksuaalseks **väärkohtlemiseks** sellepärast, et tõendamist on leidnud sellega üldjuhul kaasnev negatiivne mõju lapsele nii juhtunu-järgselt kui ka hiljem täiskasvanuna. Seksuaalse väärkohtlemise tagajärjedeks võivad olla psüühika- ja käitumishäired, soovimatud rasedused, suguhaigused, sh HIV, enesetapud jm. Enamus neist tagajärjedest mõjutab oluliselt inimese hilisemat elu ja toimetulekut. Suhtlemine pedofiiliga võib lapses tekitada ka mõningaid positiivseid emotsioone – pedofiil võib osutada lapsele tähelepanu, hellitusi ja teha kingitusi; vahel võib laps nautida väärkohtlemisega kaasnevat seksuaalset stimulatsiooni. Samas panevad väärkohtlemisega kaasnevad meeldivad elamused last ennast veelgi rohkem süüdi tundma ning läbielatud häbenema.

Kui pedofiil on suutnud lapse meelituste ja veenmisega oma soovidele allutada, nimetatakse seda „mittevägivaldseks seksuaalseks väärkohtlemiseks“. Kuid ka sellisel juhul omandavad lapsed kogemusi, mis ei vasta nende eale ja arengutasemele. Lastel tekib segadus õige ja vale seksuaalse käitumise suhtes. Kui seksuaalkogemused ja -identiteet ei ole saanud normaalselt areneda, tekitab see hilisemas elus seksuaalelu häireid alates hirmudest ja foobiast kuni selleni, et seksiga seotud sündmõtted hõivavad kogu tähelepanu. Mittevägivaldne seks lastega on vahel ka argumentiks, millega pedofiilid püüavad tõendada, et nad armastavad lapsi ega soovi neile haiget teha. Tuleb rõhutada, et seksuaalsuhe väikese lapsega on alati seksuaal**vägivald** sõltumata sellest, kas täiskasvanu kasutab jõudu ja ähvardusi või mitte. Kuigi uuringute põhjal võib öelda, et mitte kõik inimesed ei pea enda lapseas toimunud seksuaalset väärkohtlemist oma elu oluliselt või täielikult mõjutanud sündmuseks, tähendab see samas paljude jaoks sellest ajast alanud elu allakäiku.

Pedofiiliajuhtumite lahendamine

Pedofiiliajuhtumite uurimine saab alguse tavaliselt nii, et keegi saab teada lapse seksuaalset väärkohtlemisest või kahtlustab seda ning teatab sellest politseisse või sotsiaaltöötajale. Teatajaks võib olla nii lapse pereliige kui ka täiesti võõras inimene. Suur tõenäosus selle varjatud kuriteo märkamiseks on lastega töötavatel inimestel. Seetõttu on oluline, et viimased oleksid laste väärkohtlemise teemaga tuttavad ning teaksid, kuhu pöörduda (politseisse, sotsiaal- või lastekaitsetöötaja poole), kuidas reageerida ja mida tähele panna. Pedofiiliajuhtumite lahendamisel on võtmeisikuteks õiguskaitseorganite töötajad (polit-

seinikud, prokurörid, kohtunikud), kelle ülesanne on välja selgitada kuriteo asjaolud ning süüdlast karistada. Uurimismeetodid on aastatega muutunud järjest lapsesõbralikumaks: kasutatakse lastele kohandatud ülekuulamistubasid ja vajadusel anatoomilisi nukke, politseinikke on koolitatud lastega suhtlemiseks, lapsega vestleja ei kannu vormiriietust, ülekuulamise juures viibib lapse õigusi kaitsev isik, lapse kohtusse minekut püütakse asendada lapse ülekuulamise videoga jm. Lastekaitse- ning tervishoiutöötajad osalevad uurimises eesmärgiga last aidata. Lastekaitsetöötaja (st lastekaitsetöö tegija kohalikus omavalitsuses) ülesanne on välja uurida, millist abi laps ja tema pere vajab ja see abi korraldada. Kui laps elab asenduskodus, otsustatakse edasine tegevus hoolekandeametuse töötajate ja lapse eestkostja koostöös. Tervishoiutöötaja tegevuseks uurimise ajal on lisaks tavapärasele diagnoosimisele, ravimiselele ja edasi suunamisele lapse seksuaalse väärkohtlemise kahtlusest teatamine politseile ja tunnistuste andmine. Pedofiiliajuhtumeid lahendades võib vahel tekkida segadus spetsialistide tööjaotuse ning -protsessi juhtimise osas. Lähtuda tuleks põhimõttest, et uurimist juhib politseitöötaja, lapse abistamist lastekaitsetöötaja ning ravi koordineerib lapse peamine raviarst. Kõik osapooled peavad üksteist teavitama määral, mis on vajalik teiste spetsialistide tööks. Näiteks politseinik teavitab lastekaitsetöötajat, kui on algatatud uurimine mõne lapse seksuaalse väärkohtlemise suhtes. Lastekaitsetöötajad ise peaksid uurimisega tegelema nii vähe kui võimalik, sest see võib halvasti mõjuda politsei töö tulemustele. Selleks et teada, millest tuleb teisi spetsialiste teavitada, tuleb eelnevalt teiste valdkondade tööga tutvuda. Tavaliselt on selleks vaja omaalgatust. Abiks on olnud ka juba aastaid korraldatud lastekaitsetöö võrgustikukoolitused. Koostöö eri institutsioonide spetsialistide vahel alati ei suju, sest eri valdkondade töö eesmärgid (abistada last, karistada süüdlast, ravida patsienti), protseduurid ning tavad on üsna erinevad. Eestis on piirkondi, kus lastekaitse koostöövõrgustikud töötavad hästi, kuid kahjuks pole see nii igal pool. Vaja on koostööd soodustavaid kokkuleppeid ametkondade juhtide vahel, spetsialistide koolitust, rohkem spetsiifilisi abistavaid teenuseid (erinevaid teraapiaid, tugiisiku teenust jm) ning eestikeelset õppekirjandust.

Eestis peetakse üldiselt heaks tooniks, kui asutustes (kool, hoolekandeametus vm) tekkinud probleemid lahendatakse asutusesiselt. Vahel ei rakendata asutuse hea maine nimel lapse jaoks parimaid lahendusviise, ei kaasata asutuseväliseid spetsialiste vm. Selline „ise lahendan või vaikin maha” suhtumine riivab paljude inimeste õiglustunnet ja ka asjaga kokku puutuvad lapsed pettuvad täiskasvanutes ning õpivad salatsama.

Lastekaitse- ning tervishoiutöötajad peavad järgima kliendi või patsiendi kohta saadud teabe suhtes konfidentsiaalsusnõudeid. Väärkoheldud lapse abistamine nõuab aga üldjuhul mitme spetsialisti kaasamist ja juhtumi arutelu laiemas ringis. Sellises olukorras tuleb käituda lapse huvidest lähtudes. Kui spetsialist (arst, sotsiaaltöötaja, politseinik jt) saab teavet lapse seksuaalsest väärkohtlemisest enne lapse vanemaid, tuleb viimaseid õigeaegselt ja piisavalt teavitada. Alati tuleb asjast informeerida ainult sellesse puutuvaid isikuid ja lapsele ei tohi lubada, et temaga juhtunust ei saa keegi teada. Näiteks Soomes on seadusega sätestatud, millisel juhul (vastavalt teo raskusastmele ja selle eest ette nähtud karistusele) tuleb kindlasti politseisse pöörduda või kohtus tunnistusi anda. See eeldab, et lastega töötavad spetsialistid teavad, kui suure karistuse üks või teine lapse väärkohtlemise liik endaga kaasa võib tuua. Ka Eestis on plaanis seadusi selles osas täiendada.

Eetilised probleemid ja juhtumite keerukus

Laste seksuaalse väärkohtlemise juhtumitega tegeledes tuleb sageli teha eetilisi valikuid. Hoolimatu, ükskõikne või kahtlev suhtumine ohvrise süvendab traumat. Laps, kes oma rõhuva saladuse kellelegi abi saamiseks avaldab, vaatab väga hoolega, kuidas tema jutule reageeritakse. Alusetuid süüdistusi seksuaalses väärkohtlemises on aga raske taluda nii

süüdistataval, lapsel kui ka tema omastel. Valesüüdistuse esitajasse võidakse samuti suhtuda halvasti, kuigi tema sekkumise ajendiks on olnud soov last kaitsta. Ilmselt nii mitmelgi juhul on väärkohtlemine saanud jätkuda selle tõttu, et inimene, kes aimas, millega on tegu, ei võtnud midagi ette. Kui ei ole juhtunud ise oma silmaga näinud, siis on normaalne, et kahtlus jääb. Valesüüdistused võivad olla põhjustatud pahatahtlikkusest, teismeliste neidude armumisega seotud pettekujutelmadest, väikeste laste soovist uurijale meelepärast vastata jm asjaoludest.

Lastekaitsetöötaja jaoks on eriti rasked intsesti juhtumid, kus tuleb otsustada vanema ja lapse suhete piiramise üle. Lähtuda tuleb lapse huvidest ja heaolust, arvestades, et lapsele on tähtis nii turvaline kasvukeskkond kui ka suhted oma perekonnaga. Süüdistused võivad osutada ka valeks. Kindlasti tuleb kuulata lapse arvamust. Laps võib soovida jääda elama oma perega või ei taha väärkohtlemisest üldse rääkida. Kui on tõsine kahtlus, et väärkohtlemine on toimunud, kuid laps ise sellest ei räägi, kas siis tasub teda iga hinna eest rääkima sundida, et tal „pärasem parem oleks”? Intsesti puhul võivad asjaosaliste omavahelised suhted olla üsna keerulised ja kõrvalistele isikutele mõistetamatud. Näiteks ei ole harvad juhtumid, kus lapse väärkohtlemine (kasu)isa poolt toimub ema teadmisel. Kui ema saab väärkohtlemisest teada, ei pruugi ta hakata meest süüdistama. Osa (kasu)isa poolt väärkoheldud lastest püüab oma ema mõista, teine osa vihkab teda.

Lõpetuseks

Laste seisukohalt oleks hea, kui pedofiiliajuhtumeid lahendaksid ainult vastava ettevalmistusega spetsialistid. Hea ettevalmistus on oluline selleks, et traumeeritud lapsele asja uurimisega ning tema elukorralduse muutmisega võimalikult vähe liiga tehtaks. Koolitusi laste väärkohtlemise teemal pakutakse erinevate projektide raames laste tugikeskuste ja lastega tegelevate asutuste ja organisatsioonide poolt, kuid neid on vähe ning sageli ei ole need piisavalt põhjalikud või otseselt pedofiiliat käsitlevad. Lastekaitsetöötajatele on abi sellest, kui ta isiklikult tunneb oma piirkonna õiguskaitseorganite töötajaid, sh inimest, kes politseis pedofiilia juhtumitega tegeleb. Eelnev tutvus võimaldab omavahel tööjaotust planeerida ning juhtumi menetlemise käigus ei teki asjatuid arusaamatusi. Lastekaitsetöötaja, kes asub esmakordselt pedofiilia ohvrit abistama, peaks nõu küsima kogunud kolleegidelt ning laste tugikeskustest (Tallinna Laste Tugikeskus <http://www.lastetugi.ee>, Tartu Laste Tugikeskus <http://www.tugikeskus.org.ee/>). Oma vigadest õppimine ei ole selles kontekstis asjakohane. Kui ei ole võimalik osaleda spetsiaalses koolituses, siis on võimalik ennast ka ise täiendada. Õnneks ei ole enam põhjust öelda, et laste seksuaalse väärkohtlemise kohta ei ole materjali saadaval. Eesti keeles on ilmunud mitu raamatut, millest piisab teoreetiliste algteadmiste omandamiseks.

Selleks et pedofiilia ja laste seksuaalse väärkohtlemise suhtes oma seisukoht kujundada ja tööks vajalikke teadmisi omandada, soovitan lugeda järgmisi raamatuid ja e-lehekülgi:

Ainscough, C., Toon, K. (2006). Läbimurre. Tallinn. Kirjastus Ilo.

Auväärt, L. (1999). Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses. Tartu Ülikooli kirjastus.

Auväärt, L. (1997). Õigusseksuoloogia õpik. Tallinn. Kirjastus Ilo.

Kutsar, D. (1997 toim). Lapse väärkohtlemine. Tartu. Kirjastus AS Atlex.

Kutsar, D. (2007 toim). Lapse väärkohtlemine II Tartu. Kirjastus AS Atlex.

Korp, E., Leppiman, A., Meres, T., Vaher, A. (2002). Laps. Elu, probleemid ja lahendused. Tallinn.

Taskinen, S. (2005 toim). Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Stakes. Saarijärvi. Gummerus Kirjapaino Oy. (Müügil Stakesis)

Laste väärkohtlemise uuringud jm: **www.childcentre.info**

Rehabilitatsiooniprogramm seksuaalkurjategijatele

Anne Rannaveski-Poola, Tervise Arengu Instituudi koolitusspetsialist, rehabilitatsioonigrupi juht

Eesti kohtu- ja vanglasüsteemis on kurjategija karistamise (vangistuse puhul isoleerimise) kõrval hakatud enam tähelepanu pöörama ka sellele, et kurjategija peab pärast karistuse kandmist tavaeluga toime tulema. Seetõttu püütakse kurjategijates esile kutsuda muutust nende arendamise ning neile oskuste õpetamisega. Eesmärgiks on seatud kurjategija käitumismustrite muutmine. Selleks on maailmas välja töötatud mitmesuguseid rehabiliteerimisprogramme, mõningaid neist kasutatakse ka Eesti vanglates ja kriminaalhoolduses.

2007. a talvel-kevadepool alustasid EL Transition Facility projekti „Uimastid vanglas ja kinnipeetavate rehabilitatsioon“ toel õpinguid 22 vangla- ja kriminaalhooldusametnikku, kes spetsialiseerusid tööle seksuaalkurjategijatega, sh nendega, kes on sooritanud seksuaalse iseloomuga kuritegusid laste vastu. Siia kuuluvad ka pildistajad, pornograafiliste materjalide levitajad ja teised alaealiste vastu seksuaalse iseloomuga õigusrikkumisi toime pannud isikud.

Seksuaalkurjategijate puhul on retsidiivsus kõrge. Kuriteo kordamise oht väheneb märgatavalt, kui inimene läbib raviprogrammi. Kuni eelmise aastani ei olnud Eestis programmi tööks seksuaalkurjategijatega. 2007. a tulid Hollandi Kuningriigist Breda vanglast selle ala koolitajad, kellel on aastatepikkune kogemus seksuaalkurjategijate programmiga töötamisest. Koolituse järel (80 tundi õpinguid ja superviseeritud praktikat) on meil olemas selle programmi rakendamiseks spetsialistid Tartu ja Murru vanglas ning kõigis neljas piirkondlikus kriminaalhooldusosakonnas. 2007. a kevadest on Harju Maakohtu kriminaalhooldusosakonnas nii eesti- kui venekeelne grupp, grupitööd tehakse ka Murru vanglas. Teised koolituse saanud inimesed püüavad programmi rakendada individuaaltöö korras. Individuaalselt töötakse ka nendega, kes gruppi ei sobinud, kuid keda kohus on kohustanud selle programmi läbi tegema.

Kognitiiv-käitumusliku suunaga programm, mis kannab nimetust „Seksuaalkurjategijate tagasilanguse ennetamine“, on kolmeosaline ja kestab osalejatele vähemalt aasta. Gruppi juhib alati kaks grupijuhti. Töö keskendub uute käitumisviiside õppimisele, kuriteoohtriku olukorra äratundmisele ja pakub teadmisi ka sellest, kuidas kurjategija käitumine mõjutab ohvrit.

Kõrvaltvaatajale võib tunduda, et koolituse läbinud kriminaalhooldusametnik või vangla spetsialist ongi kohe valmis selle teema ja sihtrühmaga töötama. Tegelikult tähendab töö selle grupiga pidevat õppimist, uurimist ja mõtlemist. Töö kvaliteedi tagamiseks peavad grupijuhid tingimata suhtlema omavahel ja osalema regulaarselt supervisioonis. Grupijuht peab orienteeruma nii seadustes, ajaloos (nt kuidas vastata küsimusele „aga Antiik-Kreekas oli pedofiilia levinud, miks meie peame selle eest karistust kandma?“), psühhoanalüütilistes käsitlustes isiksuse arengust ja kaitsemehhanismidest, psühhiaatrilistes diagnoosides, meditsiinis, poliitikas kui ka oskama märgata väikseid muutusi suhtlemises ja käitumises, mis grupis osalejatel ilmnevad. Paralleelselt peab töötama ka avalikkusega, et tõestada selliste gruppide töö vajalikkust. Olles Eestis selle töö algajateks, on grupijuhtidel vaja teada ka seda, kuidas mujal klientidega töötatakse. Selleks oleks vaja toetust ka riigilt, kuid hetkel on seda kahjuks väga vähe.

Aprillis saab täis aasta sellest, kui esimesed grupid kriminaalhoolduses tööd alustasid. Kuigi inimeste suhtumist on raske muuta ning töö tulemusi saab hinnata alles aastate pärast, võib siiski juba praegu märkida, et rehabilitatsiooniprogrammis aasta jooksul osalenud kurjategijad on õppinud paremini ära tundma olukordi, kus neil on suur oht oma tegu korrata.

Lõpetuseks tahaks öelda, et seksuaalkurjategijad elavad meie kõrval ja pikaajaline terapeutiline töö nendega on meie kõigi huvides.

Puuetega laste hindamine sotsiaaltöös

Võtmeküsimuseks on, kas sotsiaaltöötaja suudab panna perekonda uskuma, et hindamisest saab positiivne kogemus ja et koostöö aitab olukorda muuta. Lähtuda tuleks nii lapse ja tema perekonna ressursidest ja vajadustest, kui ka kättesaadavatest teenustest.

Dagmar Narusson
TÜ Pärnu Kolledži lektor

2008. a jaanuaris valmis EGGA töögrüü ning praktikute koostöös puuetega laste ja pere sotsiaalteenuste vajaduse hindamisvahend sotsiaaltöötajatele.

Hindamisvahendi koostajad on pika tööprotsessi jooksul sõelnud välja parimad võimalike probleemide, vajaduste ning ressursside väljaselgitamise viisid. Samas tuleb tõdeda, et hindamisvahend on siiski üksnes töövahend, mitte ettekirjutus selle kohta, kuidas määratleda hindamise eesmärk, juhtida hindamise protsessi, tõlgendada hindamise tulemust või teha otsuseid. Väga palju oleneb hindajast. Hindamisvahendi eesmärgipärane kasutamine eeldab sotsiaaltöötajatelt häid erialaseid oskusi, läbimõeldud tegevust ja teadlikkust enda väärtushinnangutest, sh teadlikkust mõiste „puue“ käsitlusest ja sellest, kas hindamisel lähtutakse inimese sobivusest konkreetsele teenusele, tema vajaduste väljaselgitamisest või inimese vajaduste ja ressursside tasakaalustatud hindamisest. Nimetatud kolmest hindamise lähtepunktist ja nende kasutamise võimaluste seostest sotsiaalsüsteemi korraldusega tulebki allpool lähemalt juttu.

Pere kogumus hindamisest

Hindamise ajend saab selgeks ja põhimõtted loksuvad sotsiaaltöötaja jaoks paika ning hindamistegevus õigetes rööbastesse, kui lähtutakse kliendi vaatenurgast. Siinkohal mõtleme klientide all puuetega lapsi ja

nende vanemaid (laiemalt ka teisi pereliikmeid). Sotsiaaltöötajal tuleb arvestada, et puudega laps ja tema vanemad on suure tõenäosusega kogenud oma elu jooksul hindamist päris palju. Rohkem kui lapsed ja pered tavaliselt. Pean silmas hindamisi ja uuringuid, mis viiakse läbi tervishoiusüsteemi eri institutsioonides ning haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistide poolt.

Enamasti keskendutakse neil puhkudel patoloogiale ja probleemidele või püütakse kindlaks teha lapse ebanormaalsus. Mõnes lapses tekitavad vastuseisu juba sõnad *uuring* ja *hindamine*.

„Alati on küsimus selles, mis minuga valesti on ... nad on ainult huvitatud sellest, milliga ma hakkama ei saa ja mis ei tööta. Nad tahavad teada, mida ma ei tee...“ Mõned vanemad kirjeldavad spetsialistidega kokkupuutumist kui kõige raskemat osa puuetega laste hooldamises-kasvatamises üldse.

„Minu meelest on kõik hindamised õudusunenägu. Mulle tundus alati, et ma kuulen inimesi rääkimas kellestki teisest, mitte lapsest, kellega mina koos elan. Peale esimest lapse hindamist ma läksin koju ja nutsin neli päeva... (Assessing children....2000). Kahtlemata võib esineda olukordi, kus hindamine on olnud traumeeriv kogemus ja inimesele raske protsess, milles tal on tulnud osaleda. Aga õnneks mitte alati. Sotsiaaltöötajal on oluline aru saada, kuidas inimene tajub hindamise olukorda, olla teadlik lapse ja pere varasematest hindamiskogemustest ning püüda mõista selle inimese arusaamist hindami-

sest, kellega parasjagu koostööd tehakse. Teine asi, mida märkame, kui „astume kliendi sussesse”, on asjaolu, et spetsialistid, kes hindamisi läbi viivad, teevad minimaalselt omavahel sisulist koostööd ja vahetavad infot. Tulemuseks on see, et puudega lapse ja tema vanemate jaoks uued hindamised üksjagu kordavad varasemaid, inimesed tajuvad, et neilt küsitakse samu asju. Lisaks esitavad spetsialistide kokkuvõttes (liiga) palju soovitusi ega vaevu kontrollima, kas erinevate spetsialistide antud soovitusel on omavahel kooskõlas või kas nõudmised vanematele ei ole liiga suured. „Ma leian, et ma teen kõik, mis öeldakse... Järjest tuleb uusi soovitusi, et tehke nii ja tehke naa. Ma olen püüdnud teha kõik ja vahel on tunne, et ei suuda nõudmistega hakkama saada... On olnud hetki, kus ma vajan, et keegi ütleks, et Sa ei pea tegema üksi kõike ja et Su lapsega on kõik korras ning ta areneb hästi ka siis, kui Sa ei pinguta võimete piiril.” (Assessing children....2000)

Pereliikmete hoiakud, varasem hindamiskogemus ja eelnevate hindamiste tulemuste mõju argielule moodustavad kokku lähtelolukorra, mida sotsiaaltöötajatel tuleb arvestada, kui soovitakse puudega lapse ja tema pereliikmetega saavutada head koostööd. Teades ja mõistes kliendi perspektiivi (loe: nägemust hindamisest ja kogemust) on võimalik arvestada ressursi, mis kulub usaldussuhte ja koostööõhkkonna loomisele, et seejärel saaks hakata hindamisvahendit kasutama. Mõne pere puhul tuleb kontakti saavutamiseks kulutada rohkem aega ja energiat, teise puhul vähem.

Hea koostöö saavutamisel on võtmeküsimuseks, kas pereliikmed usuvad, et hindamine võib olla positiivne kogemus, st kas sotsiaaltöötaja suudab panna klienti uskuma, et hindamise protsessist saab positiivne kogemus ja et koostöö aitab olukorda muuta. Kõik algab sotsiaaltöötaja häälestusest ehk siis sellest, kui võrd sotsiaaltöötaja ise usub, et hindamisest saab kliendi ja tema enda jaoks positiivne kogemus. See

aga tuleneb viisist, kuidas sotsiaaltöötaja mõistab hindamise situatsiooni ja hindamistegevust ning milliseid võimalusi ta hindamises näeb.

Hindamine – kunst või teadus?

Kui palju hindamine on kunst ja kui palju teadus? Kui hindamine on kunst, siis ei saa hindamistegevust määratleda täpselt sõnastatud definitsiooniga, struktureeritud küsimustikuga, ankeediga, mis tahes muude hindamisvahendite ega protsessi üksikasjalike kirjeldustega. Sel puhul tugineb hindamine pigem professionaalsele tarkusele, hindaja oskustele, mida omandatakse kõrgkoolis ja mis on saadud enda praktikast.

Hindamist kunstiks pidades seisame silmitsi faktiga, et iga hindamine on teisest erinev, kordumatu ja iga hindaja tegevus ettearvamatu. See paneb hinnatavad sõltuvusse sotsiaaltöötajast, tema väärtushinnangutest, uskumustest, maailmavaatest ja tegevusest (Parker ja Bradley 2007). Hindamist puhutaks kunstiks pidades välistame spetsialistide süsteemse lähenemise ega saa oodata, et hindamise tulem on võrreldav teiste spetsialistide tegevusega olenemata sellest, kelle poolt ja millises organisatsioonis või omavalitsuses hindamine läbi viidi. Klient ei tea, mida hindamisteenusest oodata või mis hindamise tulemusena juhtub.

Aga kui pidada hindamist teaduseks? Hindamine kui teadus eeldab, et see on mõõdetav ja kõik tegevuse etapid on samm-sammult kirjeldatavad, eesmärk ja võimalik tulemus on sõnastatavad. Nii hindaja kui hinnatav teavad, mis hakkab hindamisprotsessis juhtuma. Hindaja järgib täpseid juhiseid, mis on kirja pandud hindamisvahendi juurde kuuluvasse juhendisse, abi vajav inimene ootab (või ei oota, aga kogeb), et küsitakse just seda, mida juhised ette näevad. Kirjeldatud hindamist võib käsitleda kui inimese eluolukorra allutamist kindlatele standarditele. Sellise hindamise puhul ei ole võimalik arvestada kõikvõimalikke inimlikke erinevusi, piirkonna erisusi või interpreteerida (elu)situatsioone.

Tegelikult on hindamine nii teadus kui ka

kunst, see hõlmab ühelt poolt sotsiaaltöötaja teadmiste ja erialaoskuste süsteemset kasutamist, hindamisvahendite kasutamise oskust ja teiselt poolt inimeste ning nende elusituatsioonide erinevuste väärtustamist, lähtumist eriala eetikast, loovuse oskuslikku rakendamist ja erinevate situatsioonide mitmeti tõlgendamise võimaluse teadvustamist.

Arutelu on siinkohal ära toodud selleks, et ärgitada praktikuid otsima vastust küsimusele, mil määral hindamine on igapäevane kunst või teadus. Igal praktikul ja sotsiaaltöö organisatsioonil tuleb leida hindamise mõtestamisel oma tasakaal. Tahan sellega viidata artikli alguses ära toodud väitele, et hindamisvahend on töövahend, mille kasutamine sõltub praktikust. Ja rõhutada, et hindamine on pigem dialoog kui faktide väljakaevamine. Seetõttu pole vaja järgalt hindamisvahendist kinni pidada, vaid praktik peab endale esitama küsimuse, millist infot on vaja, milleks seda infot on vaja ja kuidas saadud infot kasutada. Oma tegevuse eesmärgistamise korral on väiksem oht „tööriista” valesti kasutada ja seeläbi inimest kahjustada.

Mis on hindamise eesmärk?

Iga konkreetse hindamise eesmärgi sõnastamise puhul tuleb teadvustada, et lisaks sellele, millist infot, milleks ja mil määral on sotsiaaltöötaja arvates inimese kohta vaja, tuleb arvesse võtta ka praktiku võimalused ja valmisolek sekkumisi planeerida ning hiljem neid ellu viia. Ehk siis oluline ei ole üksnes valmisolek panustada hindamisprotsessi, vaid samavõrd ka olukorra lahendamisse. Sotsiaaltöö hindamise praktikas saame eristada kolme erinevat üldeesmärgilist hindamist: (1) teenuste ressursist lähtuvat hindamist (2) inimese vajadustest lähtuvat hindamist ja (3) inimese vajadustest ning tema ressurssidest lähtuvat hindamist. Iga eesmärgi puhul on info kogumise protsess ja hindamise tulem erinev. Hindamise eesmärgistamine ja valmisolek lahendamise nimel töötada oleneb sotsiaaltöötaja professionaalsusest, valikutest ning sotsiaalsüsteemi võimalustest.

Teenuste ressursist lähtuv hindamine

Sotsiaalsüsteemi ja -teenuste ressursist juhinduva hindamise puhul on hindamise eesmärk vaadata, kas inimene vastab olemasolevate teenuste saamise kriteeriumitele. Sotsiaalsüsteemis on olemas teatud sotsiaalteenused, sotsiaaltoetused ja muud abivõimalused ning hindamise käigus selgitatakse välja, milliseid võimalusi olemasolevatest inimene vajab. Teiselt poolt vaadatakse sedagi, kas teenuste osutajad on valmis võtma inimese konkreetsele teenusele. Hindamist läbiviival sotsiaaltöötajal on huvi näidata inimest paremas valguses ja teenusele sobivana, kuigi tegelik olukord ei pruugi vastata üks-ühele hinnagu tekstiga. Ja seda ei tee sotsiaaltöötaja üldse mitte halbade kavatsustega, vaid inimese huvides. Teiselt poolt, teenuse osutajal on huvi näidata, miks antud inimene hästi ei sobi tema poolt osutatavale teenusele. (Kane ja Kane 2004).

Hinnatava inimese ja sotsiaaltöötaja koostöö seisukohalt tähendab teenuste ressursist lähtuv hindamine, et tähelepanu keskmes on üksnes teatud probleemid või lapse ja tema pereliikmete sobivus olemasolevatele teenustele, kuid ei tegeleta lapse eluolukorra ning vajaduste tervikliku väljasegitamisega. Nii võibki jääda lapsevanemal mulje, et räägitakse kellegi teise, aga mitte tema lapsest. Samuti võib pärast hindamist ja sekkumiste planeerimist jääda pereliikmetel tunne, et tegelikult ei saanud sotsiaaltöötaja lapse ning pere probleemidest aru.

Sotsiaaltöötaja vaatenurgast võib hindamisjärgne olukord paista suurepärasena – kõik on hästi, sest inimene sai ju abi ja teenused, mida vajab. Lisaks sellele, et praktik ja tema tööandja on tööga rahul, on selline tegevus väga hästi mõõdetav. Üksnes teenustele sobivust testiva hindamise puhul ei ole eesmärgiks inimese eluolukorra terviklik mõistmine, mis tähendab, et sotsiaaltöötajal võivad jääda mitmedki inimese vajadused märkamata. Tulenevalt sellest asjaolust ei näe hindaja sotsiaalsüs-

teemi arendamisvajadust või teenustega katmata alasid. Sotsiaalsüsteemi areng võib jääda seisma ja töotajaid valdab näiline rahulolu (meil on ju piisavalt teenuseid!). Veelgi enam, kirjeldatud juhul ei ole põhjust oluliselt edasi arendada ka hindamisalaseid professionaalseid oskusi.

Inimese vajadustest lähtuv hindamine

Viimasel kümnel-viieteistkümnel aastal ilmunud sotsiaaltöölases kirjanduses on hakatud eristama teenuste ressurssidest ja inimese vajadustest lähtuvat hindamist.

Inimese vajadustest juhinduva hindamise puhul ei keskenduta enam mitte kättesaadavatele abivõimalustele, vaid eesmärgiks on inimese vajaduste võimalikult terviklik käsitlemine ja nende lahenduste ning ressursside pakkumine, mis kutsuvad esile soovitud muutuse.

Puuetega laste ja nende perede vajadusi hinnates vaadatakse kolme põhivaldkonda. Need on (1) lapse (arengulised) vajadused (2) vanemlik võimekus (3) pere ja keskkonna tegurid. Lapse vajaduste hindamine hõlmab põhjaliku info kogumist järgmiste asjaolude kohta: lapse tervislik seisund, hariduse omandamine, emotsionaalne ja käitumuslik areng, identiteet, pere- ja muud sotsiaalsed suhted, sotsiaalne esindatus ja aktsepteerimine ning eneseteenindusoskused. Seejuures on sotsiaaltöötaja ülesanne iga last hinnates märgata tema individuaalset eripära ja vajadusi. Vanemate funktsioneerimisvõime hindamisel selgitatakse välja järgmised tegurid: baasilise hoolduse ja turvalisuse tagamine lapsele, emotsionaalne soojus ja lähedus, lapse arengu soodustamine ehk stimuleerimine, lapse suunamine ning piiride kehtestamine, stabiilsuse ja järjepidevuse tagamine. Pere- ja kasvukeskkonna tegureid silmas pidades hinnatakse pere arengulugu ja funktsioneerimist, laiendatud pere situatsiooni, kodust majapidamist, täiskasvanute töötamisega seotud asjaolusid, sisetuleku piisavust, pere sotsiaalset kohanemist ümbritsevas keskkonnas ning kogukonna ressursse.

Puuetega laste vajaduste hindamine peab

hõlmama ka last hooldavate vanemate vajadustega tegelemist. Kõike seda tuleb teada, et hinnata lapse vajadusi ja tagada lapse abistamisel parim tulemus. (*Assessing children....2000*)

Hindamine on üks võimalusi märgata puuetega laste ja nende perede vajadusi ning vastata neile. Samas on sotsiaaltöötaja jaoks õhus keeruline küsimus, mida kujutavad endast vajadused ja millistele vajadustele reageerida. Vajadused pole seadustes defineeritud. Vajadus ei ole konstantne nähtus, vajadused on ajas muutuvad ja tulenevad ühiskonna pikaajalistest, aga ka päevapoliitilistest ja majanduslikest arengutest. Lisaks sellele, et vajaduse kontseptsioon on dünaamiline ja ajas muutuv, oleneb vajaduste interpreteerimine suuresti inimesest, tema isiklikest ja sotsiaalsetest ootustest ning on mõjutatud piirkonna ja rahvusvahelistest protsessidest. Näiteks 1930ndatel polnud enamikul inimestel eluruumis tualetti ja seda peeti normaalseks. Tänapäeval on WC puudumine eluruumis märk halvadest elutingimustest. Seega mõned vajadused on väga selgelt tajutavad probleemidena, teised on vähem selged, rohkem avatud debatiks. Näiteks kas igapäevane dušš või vannis käimine on inimese normaalne vajadus, mida tuleb arvestada, või on see luksus? Tõenäoliselt nõustute, et vajadusi tajuvad inimesed erinevalt. Oluline on siinkohal sotsiaaltöötaja teadlikkus sellest, kuidas tema isiklikud väärtushinnangud ja eelistused ning ühiskonna väärtushinnangud mõjutavad hindamist. (Parker ja Bradley 2007)

Räägitakse sellestki, et vajadustest lähtuvast hindamisest pole kasu, kui ei jätku ressursse. Jah, olukord on igal juhul keeruline, kui sotsiaaltöötaja saab valida vaid väheste teenuste vahel. Kui piirkonnas ongi suhteliselt palju teenuseid, siis ikkagi ei ole neid kunagi nii palju, et rahuldada kõiki vajadusi. Alati ületab nõudmine pakkumise, tuleb teha valikuid ning langetada kaalutletud otsused.

Arvatakse ja loodetakse, et vajadustest juhinduv hindamine toob esile avarama

pildi sotsiaalsüsteemi olukorrast, aitab mõista ja teha kindlaks vastuolu soovitud ja tegeliku teenuste maastiku vahel. Teenuste tegelikku vajadust teades on omakorda võimalik planeerida muutusi süsteemis.

Vajadustest ja ressurssidest lähtuv hindamine

Kõige hilisemad arengud sotsiaaltöös hindamist käsitlevas kirjanduses ja hindamise praktikas väärtustavad inimese enda ressursside ning tugevuste esiletoomist.

Inimeses ja tema lähikeskkonnas olemasolevatest ressurssidest lähtuva hindamise keskne idee on respekt individuaalsete erinevuste suhtes, selle eesmärk on väärtustada inimese tugevusi ja toimetuleku/hakkama saamise oskusi. Töötades inimese tugevustega võime olla kindlad, et juhindume sotsiaaltöö eriala põhiväärtustest ja inimese isiklik vastutus on tasakaalus abiandmisega. Üksnes probleemidele ja vajadustele keskendumises nähakse inimese enesehinnangut kahjustavat tegevust.

Vastandina on tugevustel põhinev lähenemine keskendunud positiivsele, see tõstab inimese motivatsiooni, aitab leida (varjatud) võimeid ja potentsiaali ning teha reaalselt elus olulisi otsuseid ise ja informeeritult.

Tugevustel põhinev lähenemine toob välja kaks olulist aspekti. Esiteks, inimese enese võime paraneda ja teiseks, õigus toetuda lähikeskkonnast tulevale abile. Siit tuleneva valdkonnad, kust ressursse otsida või aidata neid inimesel enesel leida. Vaatleme esmalt inimeses endas leiduvaid võimalikke ressurssiallikaid. Need on inimese kognitiivsed võimed, keerulises olukorras käivituvad toimetulekumehhanismid (neid saab teada, uurides varasemaid hakkama saamise kogemusi), isiksuseomadused, enese eest hoolitsemise viisid, elu jooksul omandatud igapäevaelu ja tööalased oskused.

Lähikeskkonna ressursside leidmiseks tuleks hinnata inimese interpersonaalseid suhteid ja sotsiaalse toetuse olemasolu (Parker ja Bradley 2007).

Üksnes vajadustest lähtuva hindamise puhul nihkub tähelepanu raskuspunkt liigselt

probleemidele ja vastutus lahenduse leidmise eest sotsiaaltöötajale. Ja kui siis juhtub, et kõiki vajalikke teenuseid ei ole saada, valdab abivajajat rahulolematuse ja passiivsus. Sotsiaaltöötaja võib tunda end halvasti, kuna ei suuda leida olukorrale soovitud lahendust (ja tema vastutab, kui lahendust ei ole). Kui lisaks vajadustele keskendutakse inimese isiklikele ressurssidele, peaksid nii info kogumise kui otsustamise protsessis hindaja ja hinnatav olema võrdsed partnerid ning mõlemad on võrdselt vastutavad tulemuse eest. Puuetega laste peredega töötades tuleb sotsiaaltöötajal vanematele selgelt väljendada, et nende vaated ja arusaamad elust, eelistused ja valikud on olulised ning hindaja soovib neid teada saada. Vanemad tahavad täpselt teada, millele hindamisel keskendutakse ja infot teenuste kohta, mida on pärast hindamist võimalik saada. Eesmärgi selgus aitab nii vanematel kui lastel rohkem hindamisse panustada.

Inimese ressurssidest lähtuv hindamine eeldab, et lapsi tuleb kaasata hindamise protsessi niipalju, kui see sobib nende vanuse ja arusaamisega. Hindamise eesmärgis tuleb lapsega kokkuleppele jõuda seetõttu, et laps mõistaks – hindama hakatakse tema olukorda, mitte niivõrd teda ennast. See võimaldab paremini last kaasata ja laps pole passiivselt hindamise fookuses, vaid ta osaleb, panustades info kogumisse ja otsustamisse (Parker ja Bradley 2007). Lastel on abistaja-hindaja suhtes omad ootused. Lapsed eelistavad, et neid ära kuulatakse; et spetsialist on hõlpsasti kättesaadav; ei mõista kohut, anna hinnanguid ega ole üleolev; on arenenud huumorimeelega ja oskab teha nalja; räägib otse ja arusaadavalt, ei keeruta; et spetsialisti saab usaldada ja kui on kohane, respekterib ta konfidentsiaalsust. (*Assessing children...2000*)

Inimese tugevustega arvestamisel on kõige olulisem kliendi ja sotsiaaltöötaja hea koostöösuhe. Sotsiaaltöötaja jaoks võib kerkida üles küsimus, kas vastastikune soe suhe, emotsionaalne seotus ja inimese oma arvamuse küsimine on ikka kohane ning kas

seetõttu professionaalse suhte piirid ei nihku ohtlikult paigast (Brun 2001). Ja kas inimese arvamust küsides sotsiaaltöötaja justkui ei näitaks välja, et ta ise tea või on lahenduse pakkumisel saamatu. Kui hinnatav mõistab sotsiaaltöötaja taotlust, hindamise eesmärgi valikut ja kaasamine on järjepidev kogu kliendisuhete vältel, siis on mõlema osapoole piirid tasakaalus.

Lõpetuseks. Hindamise eesmärgi valikust oleneb saavutatav tulemus. Teenuste ressursidest või inimese vajadustest lähtuva hindamise tulemus ei ole kunagi sama, kui võetakse arvesse nii inimese vajadusi kui ka tema enda ning lähikeskkonna ressursse. Teadlikkus erinevatest hindamise mõistmisest ja tõlgendamise viisidest mõjutab seda, mida ja kuidas hindamisprotsessis tehakse, kuidas kogutud infot kasutatakse, interpreteeritakse ning millised tegevuskavad hindamiste põhjal koostatakse. Hindamise eesmärgi valikul tuleb praktikutel vaadata oma isiklike ressursse (sh professionaalseid oskusi) ja ka seda, mida võimaldab sotsiaalsüsteem. Vahel on kohane valida teenuste ressursidest lähtuv hindamine. Peaasi, et samm-haaval liigutakse oma hindamispraktikas tervikuna ideaali poole ehk siis selle poole, et hindamine oleks inimese ressursidest ja vajadustest lähtuv.

Viidatud allikad

Assessing Children in Need and their Families: Practice Guidance. (2000).

London, The Stationery Office.

<http://www.open.gov.uk/doh/quality.htm> (23.03.2008)

Brun, C., Rapp, R. (2001). Strengths-Based Case Management: Individuals' Perspectives on Strengths and the Case Manager Relationship. *Social Work*, Jul2001, Vol. 46, Issue 3

Kane, R.L., Kane, R.A. (2004). *Assessing Older Persons. Measures, Meaning, and Practical Applications.* Oxford University Press.

Parker, J., Bradley, G. (2007). *Social Work Practice. Assessment, Planning, Intervention and Review.* Great Britain, Bell and Bain Ltd, Glasgow.

Tähelepanu lapse

Marika Ratnik, nõustaja, pereterapeut, MTÜ Perede ja Laste Nõuandekeskus juhatuses esimees

Pere või lapse professionaalse tugiisiku teenus on mõeldud lastega peredele ja/või lastele (vanuses 7–17 eluaastat), kelle kohta on teenuse osutamiseks teinud otsuse sotsiaal- ja/või lastekaitsetöötaja. Eelkõige on nimetatud teenuse puhul vaja keskenduda lapse heaolu tagamisele.

Tugiisik perele või lapsele?

Teenust saavad pered võivad olla vägagi erineva toimetulekutasemega: pered, kus vanematel ei ole piisavalt vanemlike ja sotsiaalseid oskusi; pered, kus on kuhjunud mitmeid lahendamata probleeme, millele lisanduvad vanemate sõltuvusprobleemid; pered, kus lapsevanemad vajavad pidevat juhendamist ning oluline on järjekindel sotsiaalne kontroll nende erivajadusest tingituna (vaimupuue, krooniline haigus jms). Lähtudes perekeskse töö senisest praktikast, on sellistes peredes lapsed kas imiku-, väikelapse-, koolieelses või algkoolieas, harva satuvad sellised pered abistajate orbiiti alles siis, kui lapsed on juba põhikoolis.

Üks pere kahest lapsest (3a) magab vana-vanaemaga köögis põrandal ning lapsel puudub eakohane kõne ja eneseteenindamise oskused; pere noorem laps (1 aasta ja 7 kuud) kannab ikka veel mähkmeid ja

e heaolul pere/lapse tugiisiku töös

temalgi puudub eakohane eneseväljendus; lastega ei käida kunagi õues, sest majapidamises puudub vesi, mistõttu lastel pole puhtaid riideid. Vanavanaema on 80-aastane, tema tütar ehk laste vanaema ja ema veavad vägikaigast viinakuradiga: kord jääb peale alkohol, vahel aga juhtub, et ema ja vanaema suudavad ise kuradit ohjeldada. Ema ja vanaema on kasvatanud võlga, mis ulatub mitmekümne tuhande kroonini, lisaks puuduvad emal isikut tõendavad dokumendid.¹

Kui tugiisik töötab lapsega ja hoiab vanemat/vanemaid kursis koostöös kavandatava-ga, on tavaliselt tegemist lastega alates 10.–11. eluaastast. Lastega töötamise kasuks otsustatakse siis, kui vanematel puuduvad täielikult ressursid panustamiseks lapse heaolu parendamisse.

12-aastane Mihkel elab koos ema ja kasuisaga, kes mõlemad töötavad kahel tööko-hal, et teenida raha perele maja ehitamiseks (NB! Nende jaoks on majaehitus prioriteet nr 1). Mihkli jaoks ei ole neil selle kõrvalt juba mitu viimast aastat aega jätkunud. Mihkel suitsetab alates 6. eluaastast, õpetajad ei ole rahul Mihkli õppe edukuse ja käitumisega: tema käitumine on vägivaldne, üleolev, enesehinnang madal (“ma ei saa kunagi paremini hakkama”, “mind ei märgata siis ka ...”, eakaaslaste hulgas on tal vaid kaks sõpra.

Tähelepanu keskmes lapse heaolu

Peredega ja lastega töötades tuleb eelkõige suunata tähelepanu keskpunkt laste heaolu tagamisele, mis tähendab, et professionaalse tugiisiku esmane ülesanne on jälgida laste arengut perekonnas ning ära tunda kõrvalkaldeid normaalsest arengust. Eelduseks on tugiisiku teadlikkus lapse heaolu komponentidest (füüsiline, sotsiaal-emotsionaalne ja kognitiivne) ja lapse arenguetappidest (tugiisik tunneb imiku (sünnist – 1 aastani), väikelapse (1–3), eelkoolialise (3–5),

koolialise (5–11), eelteismelise (11–13), teismelise (11–19) normaalse arengu astmeid ja arenguprotsessi toetavaid tegureid).

Oluline on, et tugiisik teab ja oskab märgata varajasi ohusignaale arengust **mahajäämise ja arenguhälvete kohta**: hiline kõne ja keele areng, hilised füüsilise arengu ja kasvunäitajad, hiline kognitiivne areng, ebapiisav toimetulek keelekasutuse ja õppetööga, hilinenud interpersonaalne toimetulek, ebapiisavad sotsiaalsed ja mänguoskused, sobimatu või puuduliku turvatundega kiindumus, arenguastmega sobimatu käitumine. Teab, millist käitumist võib vastavalt lapse vanusele temalt õigustatult eeldada.

Samuti on tugiisik teadlik **lapse halva kohtlemise** (füüsiline ja vaimne vägivald) sügavalt negatiivsest mõjust lapse tervisele ja arengule. Oluline on, et tugiisik mõistab, et lapse vanusele vastav käitumine võib teatud situatsioonides vanematel stressi esile kutsuda ja olla valesti mõistetud ning et vanemlik stress võib põhjustada lapse (sh erivajadustega lapse) väärkohtlemist. Väga oluline on, et tugiisik suudaks aidata vane-

¹ Näidetes on nimed ja pereliikmete vanus muudetud.

matel õppida ja kasutada sellist vanemlikku käitumist, mis edendab laste tervisearengut ning vähendab väärkohtlemise riski. Kindlasti ei tohi unustada lapse heaolu tagamise huvides vanemate vaimse tervise (ka psühhopatoloogia) hindamist, sest vanema suutlikkus tagada lapse heaolu on otseselt seotud vanema tervisega.

Nii nagu eespool öeldud, on perekeskse töös esmajoones vaja kindlaks teha pereliikmete/laste ressursid ja tugevused ning muutmist vajavad käitumis- ja toimimismustrid, suunata pereliikmeid/lapsi tegutsema laste heaolu tagamise nimel, nii et lapsed ise suudavad kujundada oma käitumist ja toimetulekumustreid ja tunda, et saavad igapäevaelus hakkama, on koolis ja suhetes edukad ning oma harjumuspäras keskkonnas aktsepteeritud.

Eespool kirjeldatud peres on laste heaolu tagamiseks vaja, et vanavanaema kõrval magaval lapsel oleks olemas OMA voodi, lastel oleksid olemas arendavad mänguasjad, et 1,7-aastane laps käiks potil, laste füüsilise tervise tagamiseks oleks neil riietus õues käimiseks ja nii toas kui õues ohutu liikumis- ja mänguruum.

NB! Kindlasti peab tugiisik selgitama, kas laste toit on eakohane, küllaldane, mitmekesine ning tasakaalustatud, kuidas on lood laste tervisega, kas regulaarselt külastatakse perearsti. Pere puhul on vaja kaaluda, kas üheaegselt laste heaolu parandamisega tuleks ehk tegelda ka täiskasvanud pereliikmete (antud juhul laste ema) dokumentide korrastamisega, eriti juhul, kui nende olemasolust sõltub laste elu korraldamine (lasteaiakohad). Seda siiski AINULT juhul, kui pereliikmete jõuvaru ja ressursid seda võimaldavad.

Sekkumiste kavandamise järjekord, lähitudes laste heaolu tagamisest:

- 1) ema juhendamine lastele eakohase arengu tagamiseks koos ema käitumise mudeldamisega lastega suhtlemisel ja laste eest hoolitsemisel;
- 2) pere (üldise) organiseerituse parandamine ja sotsiaalsete oskuste kujundamine (eelkõige koduse majapidamise puhtus ja

laste eest hoolitsemine, võlgade likvideerimine, dokumentide korrastamine);

3) ema ja vanaema joomiskäitumise hindamine, motivatsiooni kujundamine joomiskäitumise kontrolli alla saamiseks;

4) peret toetava võrgustiku kujundamine (kogukonna spetsialistid, kes saavad pere toimetuleku parandamisele kaasa aidata).

Mihkli puhul on vaja alustada tema käitumise (sh tervisekäitumise) mudeldamisega, seejärel on vaja teda toetada adekvaatse enesehinnangu kujundamisel. Esimeseks sammuks on Mihkli käitumise parandamine koolis, et sealt saadav tagasiside toetaks ka tema enesehinnangu kujundamist. Mihkli puhul on väga oluline, et tugiisik oleks kohtunud võrgustikuga või siis kohtuks individuaalselt kõigi nende spetsialistidega, kes Mihklit on varem abistanud või saavad seda teha paralleelselt tugiisikuga.

*Esimeses näites hakkasid kõigepealt silma puudujäägid laste **füüsilise ja kognitiivse heaolu** tagamises. Puudujääke füüsilise heaolu tagamises on ehk kõige kergem märgata. Keerulisem võib olla lapse sotsiaal-emotsionaalse ja kognitiivse heaolu hindamine. Näiteks Mihkli puhul võtab aega, et saada aru, milline on olnud ja on praegu tema suhe oma ema ja kasuisaga ja kuivõrd nad on suutnud lapsevanematena teadlikult toetada lapse sotsiaal-emotsionaalset ja kognitiivset arengut.*

Lapse **sotsiaal-emotsionaalse heaolu** indikaatoriks on vanema ja lapse suhe ehk teisisõnu, vanema ja lapse vahelise kiindumuse kvaliteet. Vanema ja lapse suhte kvaliteedi hindamisel on oluline jälgida lapse ja vanema interaktsioone. Peredes, kus on imikueas lapsi, jälgitakse, kuidas vanem reageerib lapse hädanutule, näljatundest märku andmisele. Väikelapse puhul on vaja hinnata, kas vanemad suudavad kujundada lapsele arendavat keskkonda ja vastata lapse soovile mängida, maailma avastada. Oluline on selgitada, kas lapsevanem suudab olla lapse emotsioonide hoidja ning samuti seda, kas lapsevanem on võimeline arendama lapse oskust oma emotsioone väljendada.

Lapse ja vanema interaktsioone vaadates kujuneb tugiisikul arusaam sellest, kas lapsevanem aitab kaasa lapse keele ja kõne arengule, kuidas aidatakse lapsel iseseisvuda (emalik hoolitsus, mis võimaldab lapsel turvaliselt maailma avastada), suhelda omaealistega ja sotsialiseeruda.

Sotsialiseerumine eeldab erinevate rollide õppimist, selleks aga on vaja informatsiooni rolliga kaasaskäivate reeglite ja normide kohta. Esmase ettekujutuse erinevatest rollidest annab perekond ja määravaks on siin see, kuidas täidavad lapsele olulised pereliikmed erinevaid rolle (eluks ettevalmistaja, armastuse jagaja, inimsuhete asjatundja, hooldaja, piiride seadja) lapse heaolu ja tema vajaduste tagamisel (Helminen ja Heinemi 1999).

Oluliseks laste heaolu komponendiks on **positiivne eneseareng** ehk see, kuidas vanemad suudavad toetada lapse minakontseptsiooni kujunemist (sisaldab ka enesehinnangut, identiteeti). Minakontseptsioon on psühholoogiline tervik, mis sisaldab indiviidi tundeid, hoiakuid, hinnanguid iseenda kohta. Väliselt avaldub minakontseptsioon käitumises ja iseloomujoontes, sisemiselt selles, mida indiviid iseenda ja maailma vastu tunneb. Enesehinnang on minakontseptsiooni afektiivne ehk tundmuslik avaldus, mis väljendab indiviidi suhtumist endasse. Identiteet (personaalne ja sotsiaalne) on kindel ja selge arusaam iseendast. (Pullmann 2003).

Juhul kui tugiisik töötab lapse või noorega, on väga oluline, et ta selgitaks, mil määral on lapse heaolu peres tagatud ning seejärel püüaks täpsemalt aru saada, mis on täiskasvanutele lapse juures muret tekitava käitumise taustaks. Põhjuseks võib olla näiteks düsfunktsionaalne peresüsteem (hierarhia, allsüsteemide vahelised piirid, vanemliku süsteemi mitte- toimimine), mis on viinud selleni, et lapsel on näiteks madal enesehinnang ja raskusi oma identiteedi kujundamisega.

Tugiisikule on vajalikud ka teadmised, mida kujutab endast lapse **kognitiivne heaolu**. Kognitiivse heaolu tagamine on ühtmoodi

oluline nii imiku, väikelapse kui ka kooliealise lapse puhul. Taju, mälu, tähelepanu, otsustamine ja arutlemine on kõik tähtsad kognitiivsed oskused selleks, et omandada ja kasutada teadmisi, vahetada mõtteid, tundeid, soove, väljendada ning rahuldada oma vajadusi. Kognitiivseid oskusi on vaja, et kohaneda keskkonnaga ja luua ning hoida sotsiaalseid suhteid. Tervet kognitiivset arengut toetab keskkond, kus lapse jaoks on piisavalt artistlikku ja intellektuaalset stimulatsiooni, kus soodustatakse lapse uudishimu ja motivatsiooni arengut, luuakse lapsele võimalused probleemilahendamisoskuste, keele ja kirjaoskuse omandamiseks, loovuse virgutamiseks, moraalseks arenguks (paindlikkus, optimism, kohanemisvõime, emotsioonide reguleerimise võime) ja õppimisvalmiduse kujunemiseks. Lapse kognitiivse arengu nurgakiviks on tema suhe esmase hooldajaga ehk lapse ja hooldaja vahelise kiindumuse kvaliteet, mis julgustab last uusi keskkondi avastama, mõjutab lapse osavuse ja motivatsiooni arengut.

Esimese näite puhul on oluline ema juhendamine lastega tegelemisel (aitab kujundada ka vanema ja lapse vahelist suhet) ja lastele sellise keskkonna kujundamisel, mis toetaks laste kognitiivset arengut.

Mihkli puhul on tugiisiku oluliseks rolliks nooruki motivatsiooni ja õppimisvalmiduse kujundamine ja uue, aktsepteeritava käitumise (suhted täiskasvanutega, eakaaslastega; probleemilahendamise oskused) mudeldamine, objektiivse tagasiside andmine, õnnestumiste märkamine, vestluskaaslaseks (kellega saab olulistest asjadest rääkida) olemine.

MTÜ Perede ja Laste Nõuandekeskus

MTÜ Perede ja Laste Nõuandekeskus on välja kasvanud Eesti Lastekaitse Liidust, see mittetulundusühing on sõltumatu organisatsioon ja ei ole ühegi teise organisatsiooni sektsioon. MTÜ eesmärk on lastekaitsealase ja peresid toetava tegevuse edendamine.

Oma eesmärkide saavutamiseks viib MTÜ ellu järgmisi tegevusi: korraldab koolitusi;

kirjastab teemakohaseid trükiseid (valmimas on peretöö erileht, mis tutvustab hea praktika näiteid perekesksest tööst ja professionaalse tugiisiku teenuse arendamisest); teeb koostööd riigi ja omavalitsusorganitega, võtab osa koos nendega koostatud ühisprojektidest ja programmidest; korraldab arenduspäevi ja üritusi, lähtudes oma tegevuse eesmärkidest; nõustab kohalikke omavalitsusi ja kodanikuühendusi perekeskse töö edendamisel ja teenuste arendamisel; teostab koostöös avalik-õiguslike juriidiliste isikutega uurimusi (plaanis on uurimus professionaalse tugiisiku teenuse efektiivsusest) osutab teenuseid (nõustamine, perekonna psühhoteraapia, lepitus).

Täna on MTÜ koostööpartneriteks: sotsiaalministeerium (rahastab perekeskse töö edendamist hasartmängumaksu nõukogu kaudu), MTÜ SOS Lasteküla Eesti Ühing, MTÜ Hea Algu, Hiiumaa Lastekaitse

Ühing, Tallinna Ülikooli Kunstide Instituut, Lääne-Viru maavalitsus ja Lääne-Viru Omavalitsuste Liit, Viljandi maavalitsus, Lääne maavalitsus ja Jõgevamaa maavalitsus.

MTÜ koduleheküljel avaneb peatselt aadressil: www.perenou.ee

Viidatud allikad

- Polland, E., L., Davidson L.** (2001). Action Research in Family and Early Childhood. Foundation of Child Well-being. Center of Child Well-being, USA. *UNESCO Education Sector Monograph* (2003). 18.
- Pullmann, H.** (2003). Enesehinnang. Teoses: Allik, J., Realo, A. Konstabel, K. (2003). Isiksuse psühholoogia. 193–224.
- Helminen, M.-L., Heiniemi M. I.** (1999). Vanhemmuuden roolikartta. Käyttäjän opas. Suomen Kuntaliitto.

Lastekaitse Liit ja MTÜ Perede ja Laste Nõuandekeskus korraldavad koolituse professionaalsetele tugiisikutele, kes hakkavad osutama kohalikes omavalitsustes teenust peredele, kus kasvab raske või sügava puudega laps.

Puudega lapse pere tugiisiku töös on rõhk lapsevanemate nõustamisel ja juhendamisel, et aidata tagada kõigi pereliikmete heaolu, pereliikmete vaimne tervis ja erivajadusega lapse eest hoolitseva lapsevanema aktiivsus väljaspool kodu ning juurdepääs vajalikele teenustele. Teenus on ennetava iseloomuga ja on suunatud peredele, kes vajavad juhendamist puudega lapse eest hoolitsemisel või vajavad pärast puudega lapse sündi emotsionaalset ja informatiivset toetust, et taastada perekonna normaalne toimimine.

Koolitusele on oodatud inimesed Lääne-, Põhja- ja Ida-Eestist. Lõuna-Eestis korraldab analoogset koolitust SA Dharma. Koolitus (15 koolituspäeva, mis on jaotatud kahepäevastesse tsükklitesse, kokku 120 tundi loenguid ja seminare) algab mai teisel poolel ja lõpeb oktoobris-novembris 2008. Seminaridel jagavad kogemusi lapsevanemad ja spetsialistid. Planeeritud on nii eesti- kui venekeelne koolitusgrupp. Koolitused toimuvad Tallinnas ja on osavõtjatele tasuta. Osalejale vajalik soovituskiri omavalitsuselt.

Koolitusele registreerumine kuni 30. aprillini meiliaadressil: marika.ratnik@mail.ee. Huvilistele saadetakse koolituse kava.

Paralleelselt koolitusega kirjeldatakse sotsiaalministeeriumi tellimusel raske ja sügava puudega lapsega perega töötava tugiisiku teenust.

Koolitus viiakse läbi sotsiaalministeeriumi programmi "Töölesaamist toetavad hoolekandemeetmed 2007–2009" raames.

Info: www.lastekaitseliit.ee

Sotsiaaltöö keelekasutusest ja selle uurimisest

Marju Selg, TÜ

Keel on sotsiaaltöötaja tähtsaim tööriist

Sotsiaaltöös ei saa astuda sammugi keeleta, kuid paraku pole erialase keelekasutuse uurimisele ja erialakeele arendamisele Eesti sotsiaaltöös seni piisavalt tähelepanu pööratud. Loodetavasti leidub Eesti sotsiaaltöö praktikute ja uurijate seas keelehuvilisi, kes on valmis seda lünka ajakirja Sotsiaaltöö vahendusel täitma. Teen otsa lahti.

Sotsiaaltööst rääkides ja kirjutades on tavaliselt jutuks inimeste probleemid ja raskused, erinevad abistamisviisid ning eetilised põhimõtted, millest abi osutamisel tuleb lähtuda: õiglus, erinevuste heakskiitmine, võrdne kohtlemine jms. Kõiki neid teoreetilisi, praktilisi ja väärtuselisi õpetusi jagatakse tulevastele sotsiaaltöötajatele ülikoolides ning käsitletakse arvukatel täiendkoolitustel.

Vaadakem eelmist lõiku tekstina – milliseid tegusõnu on selles kasutatud: rääkima, kirjutama, jutuks olema, abistama, heaks kiitma, kohtlema, õpetusi jagama, käsitlema. Need sõnad viitavad keeletele tegevustele, mille abil väljendatakse kogemusi, arvamusi ja suhtumisi, kujundatakse suhteid, lohutatakse, peetakse läbirääkimisi, lepatakse ja jõutakse ühiste arusaamadele ning arendatakse eriala. See ongi kokku sotsiaaltöö. Sotsiaaltöö sotsiaalse staatuse, tulemuslikkuse ja nii klientide kui abistajate hingerahu seisukohalt pole sugugi ükskõik, kuidas kasutatakse sotsiaaltööd tehes ja sellest rääkides keelt. Keele abil väljendame ja keel kujundab meie endi ja avalikkuse arusaama sotsiaaltööst. Selline arusaam põhineb sotsiaalkonstruksionismil, mida Payne (2005, 2006) peab sobivaimaks sotsiaaltöö mõtestamise raamistikuks. „Selle asemel et määratleda sotsiaaltööd kui ühte kindlat asja, ühte kindlat praktikat, ühte kindlat sotsiaalset süsteemi, väidan ma, et sotsiaaltöö määratleb end pidevalt ümber, olles mõjutatud teiste poolt, sotsiaalsete vajaduste ja sotsiaalsete muutuste poolt ja sotsiaaltöö olemuse üle toimuvate erialasiseste arutelude poolt.“ Payne (2006, 2)

Jätan oma artiklis kõrvale traditsioonilise grammatika ja õigekirja nüansid ning keskendun keelele erialaste tähenduste ja väärtuste süsteemi looja ning järgijana. Kui oskame märgata ja analüüsida, kes kellele, mida ja mis puhul, miks ja kuidas ütleb või kirjutab, hakkame mõistma, kui võimas mõjutusvahend on keel, ja oskame seda professionaalsemalt kasutada.

Üks võimalus uurida sotsiaaltööd erialase keelekasutuse kaudu on diskursusanalüüs

Sotsiaaltööd uurides ja õpetades on tulnud sageli tegelda keelekõnustamisega. Algusaegadel oli peamiseks probleemiks erialamõistete tõlkimine, kuid nüüd kõidab mind järjest enam

sotsiaaltöö väärtuste väljendamine eesti erialakeeles, eriti just kirjalikes tekstides. Kuna sotsiaaltöö väärtustes on kesksel kohal õiglus ning vastuseis igasugusele võimu kuritarvitamisele ja diskrimineerimisele, jõudsingi ühiskonnakriitiliselt häälestatud sotsiaalteadusliku tekstiuurimise suuna, kriitilise diskursusanalüüsi (KDA) juurde, mille huvivälja need nähtused kuuluvad. KDA tuntumad esindajad on van Dijk, Fairclough, Wodak, van Leeuwen jt.

Diskursusanalüüsi (DA) teooria põhineb konstruktsionistlikul arusaamal, et keel mitte ainult ei peegelda ega esita tegelikkust, vaid ka loob seda. Keele abil luuakse ja keele vahendusel võetakse omaks olemasolevad diskursused¹, mis reguleerivad meie teadmisi maailma eri aspektidest. Diskursused õpitakse ära ja neid järgitakse, ilma seda argielus märkamata. Diskursusi peetakse ainuvõimalikuks ja normaalseks asjade seisuks, mis moodustab meie ühise ja osalejatele mõistetava sotsiaalse reaalsuse. DA on tuttavate ja loomulikena näivate asjade „lahtimuukimine“, dekonstrueerimine, et neid uut moodi näha ja seeläbi muuta. DA erineb traditsioonilisest keeleteaduslikust tekstianalüüsist selle poolest, et ta vaatleb teksti mitte ühekordse sündmusena, vaid avaramas ajaloolises ja sotsiaalse praktika kontekstis. Nagu eespool mainisin, keskendub KDA diskursuste rollile võimu kuritarvitamise (domineerimise) võimalikuks saamisel, taasloomisel ja põlistamisel. KDA missioon on väljakutsete esitamine sellistele toimumisviisidele. (vt Burr 2003, Fairclough 1992)

Kuigi pole meie otsustada, kas diskursused on olemas või mitte, on need head selle poolest, et võimaldavad meil maailmast aru saada, kujundada ühiseid arusaamu ja neid ümber kujundada, kui hakkame maailma asjadest teistmoodi mõtlema ja rääkima. Diskursused on usumatult võimsad, sest nad vahendavad ühiskonnas teadmisi ja võimu. Foucault vaidlustas tavaarusaama, mille järgi teadmised annavad võimu, ja näitas, et teatud gruppide võimukus, ressursside ja kontrolli omamine või hoopis allumine võimule ja kontrollile sõltub sellest, millised teadmised on selles ühiskonnas eelisolukorda seatud. Võimupositsiooni tagavad diskursused, mis lubavad võimu näidata vastuvõetavas või isegi positiivses valguses. Niisiis pole võim mitte omand, mis ühel inimesel on ja teisel pole, vaid igasugune võim kätkeb diskursustes. (Burr 2003)

Kriitilisi diskursuseuurijaid huvitabki keele ja võimu seos, st kuidas keele abil toodetakse ja põlistatakse võimu. Selle suuna esindajad vaatavad sageli asju kannatajate ja allasurutute pilguga ning analüüsivad võimulolijate keelekasutust, eeldades, et nemad vastutavad ebavõrdse olukorra eest ja omavad vahendeid selle muutmiseks. Keele (tekstide ja kõne) analüüs toob nähtavale, mis vahenditega võimu luuakse ja põlistatakse ning see on esimene samm sotsiaalsete muutuste teel. Oluline on rõhutada, et KDA erineb traditsioonilisest sotsiaalteadusest oma selgelt väljendatud ühiskonnakriitiliste ja maailmaparanduslike taotluste poolest. (Wodak 2001, van Dijk 2001, Fairclough 1992)

KDA on interdistsiplinaarne lähenemisviis, mis ühendab keele- ja diskursusanalüüsiga tegelevad ning sotsiaalseid protsesse ja sotsiaalseid muutusi uurivad teadusalad; viimaste hulka kuulub ka sotsiaaltöö. Fairclough rõhutab, et sotsiaalne analüüs ja sotsiaalteaduslik uurimus peab alati arvesse võtma keelt (2003, 2). Kuna kriitilised diskursuseuurijad lähtuvad sotsiaalsetest probleemidest ning tahavad mõista keele osa neis, ei keskendu nad tekstile kui sellisele, vaid mingile sotsiaalteaduslikku huvi pakkuvale probleemile (Fairclough 2001, 229–230).

Kuigi kirjaliku teksti all on tavaliselt autori nimi, on tekst harva vaid ühe inimese looming. Tekstides põrkuvad ja räägitakse läbi diskursiivsed eriarvamused, mille taga on enam või vähem aimatavad võimusuhted. Kaasa mängib ka kontekst, st teksti loomise ja avaldamise asjaolud, seosed teiste tekstidega, seotus institutsioonidega jne, mis samuti pole võimust

¹Tavatähenduses on “diskursus” arutelu mingil kindlal teemal. Üldisemas teaduslikus tähenduses on “diskursus” mingi ulatuslik keeleline toode, kas suuline või kirjalik. Siin on diskursuse tähenduseks “interaktsioon rääkija ja kuulaja või kirjutaja ja lugeja vahel, seega kõne või teksti loomise ja tõlgendamise protsessid koos keelekasutuse toimumiskontekstiga” (Fairclough 1992, 3).

puutumata. Seepärast võib iga teksti võrrelda lahinguväljaga, kus erinevad diskursused ja ideoloogiad võitlevad võimupositsiooni pärast. Et selles võitluses osalejaid ja nende taotlusi nähtavaks teha, on KDA püüdnud välja arendada sellist analüüsi võimaldava keeleteooria. (Fairclough 1992, Wodak 2001)

Nii kujuneski 1980. aastatel rangel tekstianalüüsil põhinev KDA² suund, mis ühendas M.A.K. Halliday funktsionaalse grammatika ja sotsiaalteadusliku diskursusanalüüsi. Funktsionaalne grammatika uurib keelt sellisena nagu seda kasutatakse, püüdmata keelt raamidesse seada, ning seepärast ta sobibki sotsiaalteadusliku uurimuse meetodiks (Vouri 2001, 105). Halliday (1985) järgi on nii suuline kui kirjalik tekst kommunikatiivne sündmus, milles vahendatakse sotsiaalset süsteemi moodustavaid tähendusi. Keel on valikute süsteem, kirjutaja või rääkija teeb oma sõnumit vormides lugematuid valikuid, mis sõltuvad tema teadvustatud või teadvustamata taotlustest, žanrist, kontekstist jne. Tõlgendus omakorda sõltub vastuvõtja valikutest. Urijat huvitab, kuidas erinevate keelekasutusviisidega luuakse erinevaid tähendusi.

Sotsiaalteaduslike diskursuseuurijate peamisteks inspireerijateks on M.A.K. Halliday (1985) poolt välja toodud kolm keele metafunktsiooni – tähistus-, suhtlus- ja tekstiline funktsioon. Esimene keskendub sellele, kuidas keel kirjeldab maailma kogemist, kuidas ta loob tegelikkust, nt toimijate ja asjade nimetamine, protsesside ja nende toimumise tingimuste kirjeldamine. Näiteks võib teksti analüüsimisel keskenduda toimijate (*social actor*) esitamisele: kas ja mis tingimustel on toimija (nt sotsiaaltöötaja või sotsiaaltöö klient) kirjeldatud kui aktiivne ja teadlik oma elu kontrollija või passiivne objekt, või millegipärast on peamine „niiditõmbaja“ hoopis maha vaikitud või umbisikuliselt esitatud ja asjad toimuvad justkui iseenesest. Suhtlusfunktsioon näitab, kuidas väljendatakse suhtumist sellesse, millest jutt, ning kuidas diskursuses osalejad mõjutavad üksteist keele abil: näiteks võtab rääkija või kirjutaja kuulaja või lugeja suhtes teatud (võimu)positsiooni ja kasutab keelt selleks, et anda hinnanguid, midagi väita, paluda või käskida. Halliday eristab kahte peamist diskursiivset rolli: ütleja kas (1) **annab** lugejale/kuulajale midagi, nt teavet, või (2) **nõuab** midagi, nt vastust, asja või toimingut. Suhtlusfunktsiooni uurimine annabki pildi teksti esitaja ja vastuvõtja rollidest ja identiteetidest. Tekstiline funktsioon tegeleb sellega, kuidas keel toimib tekstina, st kuidas sõnad ja laused vormivad kaks esimest funktsiooni sidusaks ja eesmärgipäraseks tekstiks ning kuidas teksti iseärasused neid funktsioone mõjutavad.

Eesti sotsiaaltöuurimuses pole tekstianalüüsil põhinevat KDA suunda rakendatud. Eesti keeleteadlased on viimasel kümnendil jõudsalt arendanud tekstianalüüsi, kuid nende rõhuasetus on pigem keelel endal kui keele ja tekstis kajastatava sotsiaalse reaalsuse vastastikusel mõjul (vt nt Kasik 2003, 2005, 2007; Niit 2006). KDA rakendamine sotsiaaltöö keele analüüsimiseks oleks huvitav ja katsetamist väärt väljakutse.

Ilma keeleteadusliku taustata uurijale on jõukohane toetuda analüüsimisel peamiselt tähistus- ja suhtlusfunktsioonile, kaasates diskursusanalüüsile omaseid lähenemisviise nagu konteksti, intertekstuaalsuse, interdiskursiivsuse, retoorika, ideoloogia analüüs (Fairclough 1992 ja 2003, Chouliaraki ja Fairclough 1999, Jørgensen ja Phillips 2002, van Dijk 2000/2005). Ka soome feministlik perekonnadiskursuse uurija Jaana Vuori, kes on analüüsinud asjatundjate poolt emale ja isale ning ema ja isa kohta kirjutatud, lähtub oma töös peamiselt tähistus- ja suhtlusfunktsioonist. Vuori tunnustab, et kuna teda huvitab, kuidas tekstid loovad suhteid asjatundjate ja võhikute, asjatundjate poolt tekstidesse pandud eriala-teadmuse ja lugejate vahel, siis üksikasjalikum tekstitasandi analüüs ei annakski midagi juurde. Pealegi puudub sotsiaalteadlasel selleks vajalik keeleteaduslik haare, tõdeb Vuori (2001, 106).

²Ingliseelses kirjanduses kasutatakse lühendeid CDA (*Critical Discourse Analysis*) ja TODA (*Textually Oriented Discourse Analysis*)

Tähistus- ja suhtlusfunktsioon ning tekstiline funktsioon on tekstides siiski läbi põimunud, sest kaht esimest ei saa olemas olla kolmandata, nimelt tekstita. Erialatekste uurides pole vaja keeleteadust karta, sest mõne KDA seisukohalt olulise joone, nagu näiteks bürokraatliku keele (kantseliidi) märkamine on jõukohane ka lihtsalt keelehuvilisele haritlasele.

Sotsiaaltöö diskursus

Sotsiaaltöö diskursus on äärmiselt keeruline ja mitmekesine, selles põrkuvad eri tasanditel väga erinevad grupid, huvid ja praktikad (vt Selg 2007c). Tänapäeva sotsiaaltöö näib olevat kahesuguse diskursiivse surve all. Ühelt poolt ohustavad sotsiaaltöö väärtusi võimupositsioonilt kehtestatud managerismi-ideoloogia³ (Fook 2002, 21; Mullaly 2007, 21; Payne 2006, 109 jpt), mille abil saavutatakse kontroll sotsiaaltöö üle, ja tehnoloogiad⁴, mis aitavad kontrollida kliente. Teiselt poolt tungib sotsiaaltöösse end postmodernismiga õigustav põhjendamatu arvamuste paljususe heakskiitmine ja isegi sotsiaaltöö põhiväärtuste ja ideaalide kahtluse alla seadmine, mille vastu astub välja Trainor (2002).

Näiliselt vastandlikud diskursused on tegelikult ühe medali kaks külge. Arvamuste paljusus on iseenesest kiiduväärne, kuid ebavõrdsete arvajate puhul kipub peale jääma võimukam hää, kes esindab selles küsimuses „õiget“ diskursust. Selline olukord takistab sotsiaaltöö arengut, sest „altpoolt“ vaadates on sotsiaaltöö oma üsnagi madala ühiskondliku staatuse (Seppel 2006) ning suutmata tõttu enda eest seista⁵ vägagi haavatav liberaalse turumajanduse surve suhtes. „Ülal“, juhtide ja korraldajate poolel aga puuduvad huvi ja teadmised professionaalse sotsiaaltöö arengu toetamiseks. Tuleb tõdeda, et Eestis pole uuritud, milliste domineerivate gruppide missuguseid huve teenides ja millistele põhjendustele toetudes on meie hoolekandesüsteem üles ehitatud ja seda aastate jooksul reformitud⁶. KDA on sobiv meetod mitmesuguste erialases käibes olevate tekstide analüüsimiseks, et sotsiaaltöös ja sotsiaaltööd ümbritsevates võimusuhetes selgusele jõuda.

Tuleb tõdeda, et Eesti sotsiaaltöö pole veel jõudnud valupunktide põhjaliku analüüsini ning väärtuslike diskussioonideni, mis on kindlal kohal näiteks Suurbritannia (Payne 2005, 2006, Dominelli 2004) Kanada (Chambon jt 1999, Mullaly 2007) ja Austraalia (Fook 2002) sotsiaaltöö diskursuses; sotsiaaltöö maailmavaateline mõtestamine on ka rahvusvaheliselt aktuaalne (Hick jt 2005). Meie lähinaabri Soome traditsioonist võib tuua näiteks Kyösti Raunio raamatud sotsiaaltöö arengust ja tänapäeva Soome sotsiaaltöö valupunktidest (Raunio 2000 ja 2004). Eriti ingliskeelsete maade kriitilistes käsitlustes on tugevasti tunda diskursusanalüüsi mõju. Selge, et kirjanduse kättesaadavus ja keeleoskus seab piirid, kuid võib oletada, et selline mõttevahetus toimub mujalgi.

Rohkem tähelepanu sotsiaaltöö keelele

Nagu artiklis eespool öeldud, on keel sotsiaaltöös ülimalt tähtis. Keele vahendusel tehakse sotsiaaltööd ja keele vahendusel kehtestab sotsiaaltöö end ühiskonnas. Seega peaks erialakeele uurimine ja keelekasutuse arendamine olema sotsiaaltöö oluline osa ning paljudes maades see nii ongi. Paraku on kriitilisele keeleuurimisele orienteeritud diskursusanalüüsi meetodeid arendatud valdavalt inglise keele baasil ning need pole eesti keelele üks-üheselt üle kantavad. Õnneks on üht-teist kasulikku õppida Reet Kasiku jt Eesti keeleteadlaste tööd (vt eespool). Eesti sotsiaaltöökeele uurimisel on vaja lähtuda KDA interdistsiplinaarsuse põhimõttest: probleem kasvab välja sotsiaaltööst ja KDA annab metoodika selle

³Ideoloogia on näiliselt sidus ideede kogum, mis kujutab endast justkui silmaklappe ja lubab maailma näha üksnes kindlast vaatevinklist. Ideoloogia aitab kehtestada ja põlistada ebavõrdseid võimusuhteid. Tähtsast rolli ideoloogia taastootmisel mängivad keelekasutus ja diskursused (Mills 1995, van Dijk 2005).

⁴'Foucault' raamatust "*Technologies of the Self*" annavad sotsiaaltöö jaoks ülevaate Foote ja Frank (1999).

⁵Sotsiaaltöö, mis peaks toetama ja jõustama ebavõrdses olukorras olevaid inimesi ja gruppe, on paraku ise ühiskonnas alla surutud ning jõuetu. Seda teemat olen käsitlenud konverentsi ettekandes (Selg 2007a), mis peagi ilmub artiklikogumikus.

⁶Viimasteks näideteks on kõikidele sihtgruppidele – lapsed, puuetega inimesed jt – kohaldatav juhtumikorralduslik tööviis ja rehabilitatsiooniteenus.

uurimiseks. Käesolev artikkel püüabki seda uurimissuunda propageerida. Alustasin ise KDA katsetusi (Selg 2007 a,b,c) ja minu juhendamisel valmis kaks seda suunda järgivat bakalaureusetööd, mis on artikliten avaldatud ka Sotsiaaltöös (Auväärt 2007, Ivanova 2007). Neis töödes ei suutnud me veel rakendada nõudlikku M.A.K. Halliday tekstianalüüsi meetodit, aga loodetavasti saab see peagi teoks.

Viidatud allikad

- Auväärt, K.** (2007). Lastekaitse erialadiskursus lastekaitse käsiraamatutes. Lapse arvamuse kuulamine ning koostöö lapsega. *Sotsiaaltöö* 6, 55–57.
- Burr, V.** (2003). *Social constructionism*. Second edition. Routledge.
- Chambon, A. S., Irving, A., Epstein, L.** (1999 toim). *Reading Foucault for Social Work*. Columbia University Press. New York.
- Chouliaraki, L., Fairclough, N.** (1999). *Discourse in Late Modernity: Rethinking Critical Discourse Analysis*. Edinburgh University Press.
- Dominelli, L.** (2004). *Social Work. Theory and Practice for a Changing Profession*. Polity Press.
- Fairclough, N.** (1992) *Discourse and Social Change*. Polity Press, Blackwell.
- Fairclough, N.** (2001). *The Discourse of New Labour: Critical Discourse Analysis*. Teoses: Wetherell, M., Taylor, S., Yates, S. J. (2001 toim). *Discourse as Data: A Guide for Analysis*. Sage, The Open University, 229–266.
- Fairclough, N.** (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. Routledge.
- Fook, J.** (2002). *Social Work Critical Theory and Practice*. Sage Publications.
- Foote, C. E., Frank, A. W.** (1999). *Foucault and Therapy: the Disciplining of Grief*. Teoses: Chambon, A. S., Irving, A., Epstein, L. (toim.). *Reading Foucault for Social Work*. Columbia University Press, 158–187.
- Halliday, M. A. K.** (1985). *An Introduction to Functional Grammar*. Edward Arnold, A division of Hodder & Stoughton.
- Hick, S., Fook, J., Pozzuto, R.** (2005). *Social Work: A Critical Turn*. Thompson Educational Publishing.
- Ivanova, J.** (2007) Eesti lastekaitse erialadiskursus lastekaitse käsiraamatutes. Ema ja isa käsitlemine. *Sotsiaaltöö* 6, 52–54.
- Jørgensen, M. W., Phillips, L.** (2002). *Discourse analysis as theory and method*. London [etc.]: Sage.
- Kasik, R.** (2007). Võimu keel: asutus suhtleb kodanikuga. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu Aastaraamat* 3. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn. 167–176.
[http://www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=0FDF1968-E382-4DE5-9855-FFAC4A9380EF\(02.04.2008\)](http://www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=0FDF1968-E382-4DE5-9855-FFAC4A9380EF(02.04.2008))
- Kasik, R.** (2003 toim). *Tekstid ja taustad II. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised* 26. Tartu.
- Kasik, R.** (2005 toim). *Tekstid ja taustad IV. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised* 26. Tartu.
- Mills, S.** (1995). *Feminist Stylistics*. Routledge
- Mullaly, B.** (2006). *New Structural Social Work: Ideology, Theory, Practice*. 3rd Revised edition. Oxford University Press.
- Niit, E.** (toim) (2006). *Keele ehe. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised* 30. Tartu.
- Payne, M.** (2005). *Modern Social Work Theory*. Third edition. Palgrave. Macmillan.
- Payne, M.** (2006). *What is Professional Social Work?* 2nd Revised edition. Policy Press.
- Raunio, K.** (2000). *Sosiaalityö murroksessa*. Gaudeamus.
- Raunio, K.** (2004). *Olenainen sosiaalityössä*. Gaudeamus.
- Selg, M.** (2007a). Lapsekesksuse tõlgendus Eesti lastekaitse käsiraamatute võrgustikutöö juhistes. *Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudi konverents, Kääriku 5.02.2007*. (Ilmumas).
- Selg, M.** (2007b). „Õpitud abituse” ja „anna näljasele õng, mitte kala” vajalikkus Eesti sotsiaaltöö erialadiskursuses. *Sotsiaaltöö* 4, 42–46.
- Selg, M.** (2007c). Võrgustikutöö, juhtumikorraldus ja supervisioon – kolm päästvat ideed Eesti lastekaitse erialadiskursuses. *Eesti sotsiaalteaduste VII aastakonverents VII, 23–24.11. Tartu*. [http://www.ut.ee/300704\(02.04.2008\)](http://www.ut.ee/300704(02.04.2008))
- Seppel, M.** (2006) *Sotsiaaltöö professioon tänases Eestis*. *Sotsiaaltöö* 2, 19–22.
- Trainor, B. T.** (2002). Postmodernism, Truth and Social Work. *Australian Social Work* 55/ 3, 204–213.
- Van Dijk, T.** (2001). *Multidisciplinary CDA: A Plea for Diversity*. Teoses: Wodak, R.; Meyer, M. *Methods of Critical Discourse Analysis*. Sage Publications, 95–120.
- Van Dijk, T.** (2005). *Ideoloogia. Multidistsiplinaarne käsitlus*. Raamatus: van Dijk, T. (1998). *Ideology. A Multidisciplinary Approach*. Tartu: TÜ Kirjastus.
- Vuori, J.** (2001). *Äidit, isät ja ammatilaiset*. Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Wodak, R.** (2001). *What CDA is About – a Summary of its History, Important Concepts and its Developments*. Teoses: Wodak, R., Meyer, M. *Methods of Critical Discourse Analysis*. Sage Publications, 1–13.

Sotsiaaltöö Instituut – sotsiaaltöö koolitus Tallinna Ülikoolis uues kuues

Lauri Leppik
sotsiaalpoliitika professor, instituudi direktor

Selle aasta alguses käivitunud Tallinna Ülikooli struktuurireform mõjutas ka sotsiaaltöö koolituse korraldust. Kui varem tegeles sotsiaaltöö õpingute korraldamisega Tallinna Ülikoolis sotsiaalteaduskonda kuulunud sotsiaaltöö osakond, siis möödunud aastaga lõpetasid teaduskonnad oma tegevuse ning osakondade baasil alustasid tööd instituudid. Nii sündis 2008. a jaanuaris ka Sotsiaaltöö Instituut.

Tallinna Ülikooli struktuurireformi motoks võib pidada tõdemust: „Väike on ilus.“ Varasemad suured ja suhteliselt hajusad konglomeraadid – teaduskonnad – lagunesid väiksemateks homogeenseteks üksusteks, kus õppejõududel ja üliõpilastel on rohkem võimalusi rääkida kaasa oma tegevuse korraldamises. Akadeemilise organisatsiooni muutus tähendab Sotsiaaltöö Instituudile eeskätt senisest suuremat iseseisvust ja otsustusõigust, aga samas ka suuremat vastutust. Kui varem tuli kõik olulisemad otsused kooskõlastada teaduskonnaga, siis nüüd langetab instituudi igapäevast elu puudutavaid otsuseid instituudi otsustuskogu. Sotsiaaltöö Instituudi otsustuskogus on 14 liiget, neist üheksa on instituudi õppejõud, kolm üliõpilased ja kaks nn välisliikmed. Otsustuskogu pädevuses on muuhulgas instituudi eelarve kinnitamine, õppejõudude valimine (v.a professorid, kes valitakse ülikooli senatis), arengukava vastuvõtmine, õppekavade ja nende muudatuste kooskõlastamine jm küsimused.

Madalam hierarhia akadeemilises struktuuris ei tähenda siiski seda, et instituut tegutseks ülikoolist eraldi. Instituutide koostöö on jätkuvalt oluline, kuid see toimub varasemast erinevas vormis. Sotsiaaltöö Instituut on esindatud kolmes – sotsiaalteaduste, tervise ja hariduse – valdkonnanõukogus, mille ülesanne on koordineerida neis valdkondades tegutsevate instituutide tegevust. Instituudi direktor esindab instituuti ülikooli senatis. Lisaks on sotsiaalvaldkonna instituudid – Sotsiaaltöö, Psühholoogia, Riigiteaduste, Infoteaduste ning Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut – sõlminud omavahelise koostööleppe, mis puudutab mh ühiste identiteediürituste, sh lõpuaktuste korraldamist.

Olulisem sisuline muutus osakonnast instituudiks reorganiseerumisel on õppe- ning teadus- ja arendustegevuse suurem omavaheline sidusus. Ülikooli varasema struktuurimudeli järgi tegeldi teaduskondades eeskätt õppetööga ning instituutides peamiselt teadustööga. Uues struktuuris on instituudi ülesanne korraldada nii õppe- kui ka teadustegevust. Rektor Rein Raua sõnul on Tallinna Ülikooli instituutidel kolm kriteeriumi: „Nad peaksid teostama vähemalt ühte 3+2 õppekava. Teiseks, nad peaksid osalema vähemalt ühe doktoriõppekava täitmises. Ja kolmandaks, nendes peaks töötama nii palju inimesi, et põhimõtteliselt oleks võimalik luua neis sihtfinantseerimise tingimustele vastav uurimisrühm.“

Need kolm tingimust on Sotsiaaltöö Instituudis täidetud. Instituut täidab viit õppekava, mis kõik on 2007. a täies mahus akrediteeritud:

- sotsiaaltöö (bakalaureuseõpe) – õppekava juht dotsent Anne Tiko
- sotsiaaltöö (magistriõpe) – õppekava juht dotsent Anne Tiko
- rakenduslik sotsiaaltöö (magistriõpe) – õppekava juht professor Taimi Tulva
- sotsiaalpedagoogika ja lastekaitse (magistriõpe) – õppekava juht dotsent Mare Leino
- sotsiaaltöö (doktoriõpe) – õppekava juht professor Lauri Leppik

Sotsiaaltöö Instituudi teadus- ja arendustegevus keskendub viiele teemavaldkonnale:

- aktiivne vananemine ja senioripoliitika
- sotsiaaltöö ametikasv ja professionaalsus
- laste heaolu ja sotsiaalpedagoogika
- tervis, erivajadused ja sotsiaalne ebavõrdsus ühiskonnas
- Eesti ja Euroopa sotsiaalkaitsepoliitika

Sotsiaaltöö Instituudi õppejõududest neli vastavad kvalifikatsiooni ja avaldatud teadusartiklite põhjal Eesti Teaduskompetentsi Nõukogu poolt kehtestatud sihtfinantseeritava teadusteema juhi nõuetele (prof. T. Tulva, prof. A. Värnik, prof. L. Leppik, dots. M. Leino) ning kolm õppejõudu (dots. A. Tiko, dots. E. Lausvee, lekt. A. Kiis) teadusteema põhitäitja nõuetele.

On selge, et osakonnast instituudiks ümberkasvamine tähendab sotsiaaltöö tasemekoolituse kõrval eeskätt senisest märksa aktiivsemat tegutsemist teadus- ja arendustegevuses. Eestisene konkurents sihtfinantseeritavate teadusteemade rahastamiseks on tugev. Sellele vaatamata on instituudil ambitsioon konkureerida sihtfinantseerimisele aktiivset vananemist puudutaval teadusteemal. Instituut kavandab aga teadus- ja arendustegevust ka välisrahastamise toel Euroopa Liidu Interreg programmist ning koostöös Põhjamaade sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika teadusasutustega.

Õppetöö alal on Sotsiaaltöö Instituudi eesmärk pakkuda heal tasemel akadeemilist haridust sotsiaaltöö valdkonnas. See tähendab ka järjepidevat tööd õppekavade arendamisel, et paremini arvesse võtta ühiskonna muutuvaid vajadusi ning üliõpilastelt ja tööandjatelt saadavat tagasisidet. Instituudi õppetegevust koordineerib instituudi õppejuht Helena Angerjärv. 2008/09 õppeaastast lisandub sotsiaaltöö moodul Tallinna Ülikooli uue struktuuriüksuse – Katariina Kolledži – sotsiaalteaduste bakalaureuseõppesse. Tasemekoolituse kõrval tahab instituut olla senisest aktiivsem ka täiendkoolituses. Instituut osaleb ka ülikooli ingliskeelses suvekoolis, pakkudes välisüliõpilastele kursust Eesti sotsiaaltööst ja sotsiaalpoliitikast. Tänavu suvel on plaanis eraldi koolitus Gruusia sotsiaaltöötajate rühmale, tutvustamaks Eesti kogemusi sotsiaalvaldkonna arendamisel. Instituudi üliõpilased ja õppejõud on küllalt aktiivselt osalenud Euroopa Liidu üliõpilasvahetuse Erasmus programmides. Ettevalmistamisel on sotsiaaltöö koolituse koostööprojekt Euroopa Liidu Tempus-programmi raames Suurbritannia, Sloveenia, Gruusia ja Ukraina ülikoolidega. Avarduv maailm pakub ka avaramaid võimalusi nii õppejõududele kui üliõpilastele.

Struktuurireform, mis õppe- ja teadustöö korraldust Tallinna Ülikoolis selle aasta algusest mõjutanud, on samas siiski vaid üks osa ülikoolis käimasolevate ja kavandatavate muutuste ahelas. Muutunud on õppekavade ülesehitus, vastu võetud ambitsioonikas rahvusvahelistumise strateegia, kavandamisel on õppe- ja teadustöö tulemusnäitajatele tuginev palgareform. Muutused tekitavad võimaluste kõrval alati ka hulganisti lahendamist vajavaid probleeme. Sotsiaaltöö oskused ja probleemilahendusstrateegiad kuluvad selles protsessis marjaks ära.

Sotsiaaltöö õppekavaarenduse teemadel

Taimi Tulva
Tallinna Ülikooli
sotsiaaltöö insti-
tuudi professor

Helena Angerjäv
Tallinna Ülikooli
sotsiaaltöö insti-
tuudi õppejuht

Tartu Ülikool on Euroopa Liidu ja Eesti Riikliku Arengukava toetusel käivitanud projekti LÜKKA (õppekavade alaprojekti juht Allan Kährrik), mis on suunatud ülikoolilõpetajate konkurentsivõime tõstmisele õppetegevuse kvaliteedi arendamise teel. Projektiga alustati 2005. a ja see lõpeb käesoleval aastal. Tallinna Ülikooli Sotsiaaltöö Instituut on osalenud LÜKKA õppekavaarenduse (ÕKA) alaprojektis, mille eesmärk on toetada ülikoolide bakalaureuse ja magistriõppekavade (3+2 õppekavade) kujundamist väljundipõhiseks ja rahvusvaheliselt võrreldavaks.

Seminarid õppejõududele ja praktikajuhendajatele

Sotsiaaltöö pilootgrupi (juht prof. T. Tulva) tegevusse olid kaasatud TLÜ esindajate kõrval ka Rakvere Kolledži sotsiaaltöö osakonna, TÜ Sotsioloogia ja Sotsiaalpoliitika Instituudi ning Pärnu Kolledži sotsiaaltöö korralduse osakonna õppejõud. Viidi läbi neli seminari väljundipõhise õppekavaarenduse metodoloogiliste põhimõtetega tutvumiseks. Arutati mõlema ülikooli õppekavareformi, mis on aluseks ka uue õppekava koostamisel nii TLÜ-s (õppekava juht dots Anne Tiko), Rakvere Kolledžis (lekt. Marje Lapanen) kui ka Tartu Ülikoolis (dots Dagmar Kutsar ja dots Judit Strömpl) ja Pärnu Kolledžis (dots Marju Medar). Analüüsiti võrdlevalt sotsiaaltöö õppekavasid väliskogemuste põhjal (Merle Pihlak) ning räägiti ametikasvust ja professionaalsusest (lektor Tiia Tamm). Peamiseks teemaks kujunes õppekava eesmärgipüstitus ning õpitulemuste kajastamine uuendatud õppekavades. Teooriaõpingud on uues õppekavas tihedalt seotud praktikaga ning tööandjate küsitlemisega, et saada nende hinnang koolitatud sotsiaaltöötajate pädevusele ja tööga toimetulekule. Seega kujunes oluliseks tööandjate rahulolu uuring. Neil teemadel juhtis seminari TLÜ Sotsiaaltöö Instituudi õppejuht Helena Angerjäv.

LÜKKA projekti raames korraldati ka praktikajuhendajate seminar, mis koosnes kolmest moodulist ja millest esimene oli suunatud hoolekandeesutuste praktikajuhendajatele. Omavalitsuste praktikajuhendajatele on plaanis korraldada jätkukoolitus. Praktikajuhendajate seminari esimene moodul keskendus sotsiaaltöö eriala praktika tutvustamisele ja sisaldas nii praktikakorralduse põhimõtteid kui ka arutelu praktika arendamisest (õppejõud Helena Angerjäv). Veel käsitleti professionaalset suhet sotsiaaltöös, sotsiaaltöötaja pädevust, kvalifikatsiooni, professionaalsust ja refleksiooni (lektor Tiia Tamm). Teises moodulis tutvustas psühholoog Tiiu Meres juhendamise sotsiaalpsühholoogilisi aspekte ja kolmandas moodulis lektor Katrin Tammjärv praktikaõppe läbiviimise didaktilisi põhimõtteid.

Õppekavaarendus TLÜ Sotsiaaltöö Instituudis

Pilootgrupi töös oli olulisel kohal välisõppejõududelt ekspertanalüüside saamine sotsiaaltöö eriala õppekavale ning nende analüüs. Uuele õppekava struktuurile üleminek kiirendas ka väljundipõhise õppekava realiseerimist Tallinna Ülikoolis. Ekspert hinnangud esitasid dots D. Kutsar (TÜ), prof A. Pohjola Lapi Ülikoolist (Soome) ja prof Michael LaSala (USA, Rutgersi Ülikool).

On äärmiselt tähtis, milliste pädevustega võib sotsiaaltöötaja asuda oma ülesandeid täitma. Nii meie põhjanaabrite soomlaste kui ka USA kolleegi hinnangul pole võimalik teha klientitööd ning nõustada klienti madalamal haridustasemel kui magistrikraad. Meil tuleb õppekava arendamisel lähtuda EV kõrgharidusstandardist ja kehtivast sotsiaaltöötaja kutsestandardist, mille järgi on BA tasemel lõpetanud väljund tööturule, st ka bakalaureuseharidusega lõpetanud on õigus asuda tööle sotsiaaltöötajana.

Prof A. Pohjola õppekavale hinnangut andes toonitas, et BA tasemel lõpetanu peaks töötama mingi muu kui sotsiaaltöötaja ametinimetuse all. Meiegi oleme seisukohal, et sotsiaaltöötajaks saamise eelduseks on viieaastane kõrgharidus. Meie eksperdid nägid õppekava arendust erinevalt. Kui näiteks dots D. Kutsar toonitas praktika osakaalu ja praktiliste oskuste suurendamise vajadust, siis teised rõhutasid vajadust suurendada teadustöölalaste pädevuste osatähtsust. Peeti vajalikuks lisada õppekavasse ka uusi distsipliine: kogukonnasotsiaaltöö, täiskasvanute sotsiaaltöö, rehabilitatsioon jne. Vajatakse tugevat käsitlust sotsiaaltöö probleemilahendusprotsessist ja tööst eri kliendirühmadega kogu elukaare kontekstis. Eksperdid soovitasid suurendada sotsiaaltöö osakaalu õpetamisprotsessis, et moodustuks pilt sotsiaaltööst kui tervikust.

USA professor pidas erakordselt vajalikuks selgelt eristada tööd sõltuvushäiretega inimestega nii BA kui MA astmes ning osutada suuremat tähelepanu peretööle.

Oleme TLÜ-s kehtestatud õppekava statuudis teinud ka muudatusi, kuid ülikooli statuut seab ikkagi teatud piirangud ja annab rohkem võimalusi üliõpilaste isiklikele valikutele. LÜKKA projekti tulemuste põhjal on koostatud 3+2 õppekava analüüs õppekava juhi dots. Anne Tiko eestvedamisel.

On äärmiselt tähtis, milliste pädevustega võib sotsiaaltöötaja asuda oma ülesandeid täitma.

Mõistagi võimaldab väljundipõhine õppekavaarendus motiveerida üliõpilasi valima valik- ja vabaainete seast neid õppeaineid, mis loovad eeldused erialase kompetentsi omandamiseks. Ees seisab mahukas töö õppeainete omavahelise haakuvuse suurendamiseks ja kattuvuste vähendamiseks. Õpiväljundid, hindamiskriteeriumid ning hindamis- ja õpetamismeetodid on omavahel seotud ning vastastikku üksteist tingivad, aga ka korrigeerivad. Nendes küsimustes seisavad laiapõhjalised arutelud veel ees.

Uued õppevahendid

Pilootgrupi üheks oluliseks tegevuseks kujunes õppevahendite kirjastamine, mida LÜKKA projekt toetab. Esimesena valmis T. Tulva koostatud raamat, mida ajakirjas edaspidi tutvustatakse. Tiia Tamme koostatud õpik "Ametikasv ja professionaalsus" on valmimisjärgus ja ilmub veel sellel aastal. Kiired muutused ühiskonna elus esitavad töötajatele pidevalt uusi väljakutseid ning pelgalt ülikoolist saadud teadmistega ei suuda sotsiaaltöötaja neile vastuata. Pädevuse säilitamiseks ja suurendamiseks on vaja ennast pidevalt arendada ja selle eest vastutab töötaja ise. Selleks aga vajatakse teadmisi ning kriitilist eneseanalüüsi.

Õppekavaarendus on järjepidev tegevus

Eriala väljundipõhine õppekava on valminud ja täiendamis- ning korrigeerimisprotsess käivitunud. Näib, et kõikides kõrgkoolides on tekkinud pingeid Bologna deklaratsiooni ellurakendamisel. On märgata mõningast kärsitust, vastuolusid vabaduse *versus* vastutuse ning õiguste *versus* kohustuste mõtestamisel; neid aga tuleb käsitleda koos. Kahtlemata pakkus projekt võimalusi ülikoolidevaheliseks koostööks, mis jäi küll oodatust tagasihoidlikumaks, kuid millel on siiski edasiviiv tähendus. Võiks jõuda selleni, et igas instituudis või kolledžis kujuneks välja süsteem regulaarseks õppekava enesehindamiseks väljaspool riiklikku akrediteerimist.

On ootuspärane, et õppekavaarendusega jõutakse iga õppejõu ja üliõpilaseni, niisamuti ka ainekavade koostamisega, sest õppekavad realiseeruvad ainekavades ja aineprogrammides. Aina vajalikumaks saab tagasiside tööandjatelt, et muutustega kohaneks nii tööandja kui ka õppejõud. Regulaarsed hinnangud õppekavale on vajalikud ka tudengitelt, kelle toel ja kelle jaoks neid realiseeritakse. Paljude erialade puhul on märgata, et BA õppekavas on kaotatud spetsialiseerumine ja viidud üle MA tasemele, kuigi 3+2 õppekava tuleb vaadelda kui terliklikku õppekava.

Õppekavaarendusealast koolitust vajatakse ka edaspidi, et tagada selle töö jätkusuutlikkus. Tulemuste tutvustamine aitab usutavasti kaasa sellele, et õppekavade arenduse üle mõeldakse ja selles suunas tegutsetakse, saavutamaks võimalikult läbipaistvam, konkurentsivõimelisem ning kvaliteetsem õpe sotsiaaltöö mis tahes erialal. Koostöö sotsiaaltööd õpetavate asutuste vahel on tähtis, sest me saame alati üksteiselt nõu küsida ja nõu anda.

Soovituslik õppekavaarendus-alane kirjandus:

Rutiku, S., Lehtsaar T. (2006). Õppekavaarendus kõrgkoolis. Tartu Ülikooli kirjastus.
Väljundipõhiste õppekavade arendamine Eestis ja Euroopas (2007). Koost E. Vengerfeldt. Tartu Ülikooli kirjastus.

Vastuvõtt Tallinna Ülikooli Sotsiaaltöö Instituudi õppekavadele 2008. a

■ Sotsiaaltöö bakalaureuseõpe

- Päevaõpe, õppeaeg kolm aastat, 20 tasuta õppekohta, lisaks tasulised õppekohad (14 000 kr semester)
- Kaugõpe, õppeaeg neli aastat, tasuline (10 500 kr semester)

■ Sotsiaaltöö magistriõpe

- Päevaõpe, õppeaeg kaks aastat, 13 tasuta õppekohta, lisaks tasulised õppekohad (13 000 kr semester)

■ Rakendusliku sotsiaaltöö magistriõpe

- Tsükliõpe, õppeaeg kaks aastat, tasulised õppekohad (14 000 kr semester)

■ Sotsiaalpedagoogika ja lastekaitse magistriõpe

- Tsükliõpe, õppeaeg kaks aastat, tasulised õppekohad (14 000 kr semester)

Täiendav info:

<http://www.tlu.ee/?LangID=1&CatID=659>

Sotsiaaltööharidus Norras

Riina Kiik, Ph. D

Käesoleva artikli idee tekkis juba mõni aeg tagasi, kui sai ajakirja toimetajaga vesteldud võimalikest ajakirja huvitavatest teemadest. Üheks teemaks oli sotsiaaltöötajate erialakoolitus väljaspool Eestit. Kuna olen sotsiaaltöö koolitusega, õppekavade koostamise ja muutmisega tegelnud alates 1997. aastast ja viimase aasta saanud ennast täiendada Norras Trondheimi ülikooli juures, siis on tekkinud mõningaid mõtteid, mida soovin ka teistega jagada. Tänapäevaks on enamikule meist selge, et igas kultuuris on sotsiaaltöö erinev ja et seda saab mõista vaid konkreetse maa ja rahvuse ajaloolises, sotsiaal-majanduslikus ning ühiskondlik-politiilises ja kultuurilises kontekstis. Loetletud aspektidest on mõjutatud ka sotsiaaltöötajate koolitus.

Veidi ajalugu

Norras on sotsiaaltöötajaid ette valmistatud ligikaudu üheksakümmend aastat. Nii nagu Eestiski omal ajal oli Eesti Naisorganisatsioonide Liit (Kiitam 1998) veendunud sotsiaalvaldkonna spetsialistide koolitamise vajaduses, nii oli ka Norras *Norske Kvinnens Nasjonalåd* (NKN) ehk Norra Naisorganisatsioonide Liit see, kes alustas sotsiaaltöölase koolitusega 1920. aastal (Rasmussen 1991).

Alguses oli tegemist sotsiaalsete kursustega, mille eesmärk oli koolitada naisi palgalisteks sotsiaaltöötajateks nii era- kui avaliku sektori tarvis. Kursused kestsid ühe aasta, need algasid jaanuaris ning kolm suvekuud oli ette nähtud praktikaks. Kursustel õpetati üldaineid, ühiskonnaõpetust, psühholoogiat, erialaaineid ning praktilist tööd. Mõne aasta pärast koolitus institutsionaliseeriti. 1935. a sai sotsiaaltöökoolist IASSW (Rahvusvaheline Sotsiaaltöökoolide Assotsiatsioon – *International Association of Schools of Social Work*) täisliige. Endiselt tegutses kool NKN eestvedamisel. Aastatel 1920–1939 võeti igal õppeaastal vastu 10 üliõpilast ja edaspidi 20. Kandidaadid pidid omama üldharidust ja olema vähemalt 19 aastat vanad (*ibid*).

Saksa okupatsioonivõimud sulgesid kooli 1940. aastal. Kool avati taas 1946. a ja siis juba 30 üliõpilasega. Aastast 1959 pikendati koolitust 2,5 aastani ning kool sai ametlikult sotsiaaltöökooli staatuse vaatamata sellele, et kooli administreeris endiselt Norra Naisorganisatsioonide Liit. Oluline muudatus toimus 1975. a, kui kool läks riigi haldusesse. Kool liideti halduskõrgkooliga ning seda hakati kutsuma Sotsiaaltöö kolledžiks (*ibid*).

Lisaks sellele koolile asutati 1950. a Riiklik Sotsiaaltöö Kolledž, kus samuti valmistati ette sotsiaaltöötajaid ja sotsiaalpedagooge. Algusaastatel kestis koolitus 2,5 aastat, alates 1967. a muudeti see kolmeaastaseks (Kluge 1960). 50. ja 60. aastatele on iseloomulikud kaks olulist joont: Norra heaoluriigi kujunemine ja sotsiaaltöö kui iseseisva professioni tunnustamine. Siingi olid eestvedajaiks naisorganisatsioonide esindajad, kes käisid täiendkoolitusel ja said

inspiratsiooni USA-st ja Kanadast. 1962. a asutati Trondheimis veel üks sotsiaaltöö kolledž ja 1966. a ka Stavangeris. Esimene ja siiani ainus sotsiaaltöö erakolledž, Diakonia sotsiaaltöö kolledž, asutati 1971. aastal. Rasmussen (1991) järgi olid 70. aastad sotsiaaltööhariduse proovikiviks. Ideoloogilised ja poliitilised arutelud ühiskonnas seadsid sotsiaaltöö õpetamise eesmärgid ja sisu pidevalt kriitika alla. Põhijärg oli selles, et iga sotsiaaltöö kool soovis eksisteerida iseseisva institutsioonina ega tahtnud ühineda teisi erialasid õpetavate kolledžitega. Autonoomsuses nähti professionaalsuse võtit.

Järgmised aastakümned olid rahulikumad, asutati juurde uusi kolledžeid, muudeti õppekavasid ja moodustati sotsiaaltööd õpetavate koolide nõukogu. Viimase ülesanne on koordineerida sotsiaaltööhariduse küsimusi riigi tasandil. Samasugused nõukogud tegutsevad ka Soomes ja Rootsis. Põhjamaade nõukogud on moodustanud Põhjamaade sotsiaalkõrgkoolide komitee (NSHK – *Nordisk Sosialhögskole Komite*), mis peab iga kahe aasta tagant konverentsi, järgmine on 2009. a Bodø's.

Alates 90ndatest on Norras toimunud mitu haridusreformi, mille käigus on sotsiaaltöö eriala õpetamine liidetud küll sotsiaalpedagoogide, küll sotsiaalhooldustöötajate õppekavadega. On välja töötatud õppekavade ühisosa, mida proovitakse üliõpilastele edastada ühiste loengute kaudu ühiselt, et juba varakult tekiks erialadevaheline meeskonnatöö. Samuti on mitu korda muudetud riiklikku raamõppekava. 90ndatel hakati pakkuma järjest enam magistritaseme koolitust. Esimesed üliõpilased magistritasemele võeti vastu Trondheimi ülikooli juba 1974. a, aga laiemalt hakati sotsiaaltöötamagistreid ette valmistama 90. aastatel. Trondheimi ülikool on siiani ainuke, kus on võimalik omandada doktorikraad sotsiaaltöös.

Norra, nagu ka Euroopa Liidu riigid, on kaasatud Bologna protsessi. Erinevalt Eestist, kus enamuse õppekavasid läks üle 3+2 süsteemile ja bakalaureusetaseme eesmärk on suhteliselt laiapõhjalise sotsiaalteadusliku hariduse andmine, on Norras Bologna protsessi taustal põhirõhk sellel, kuidas tõsta praeguse kolmeaastase koolituse kvaliteeti, muutes seda senisest akadeemilisemaks ning eelisarendades magistritaseme kursusi. Üheks rõhuasetuseks on ka rahvusvahelistumine. Viimastel aastatel on muutunud poliitiliselt tundlikuks küsimuseks sotsiaaltöökolledžite liitumine ülikoolidega, seda ennekõike selleks, et anda sotsiaaltöö erialale uus teaduspõhine sisu. (*Rammeplan for 3 årig sosisonomutdanning 2005*). Samuti on viimane kõrgharidusreform seadnud eesmärgi, et aastaks 2010 peab kõikides sotsiaaltööd õpetavates asutustes vähemalt 20% eriala õpetavatest inimestest olema doktorikraad. Vastasel juhul jäävad õppekavad akrediteerimata ja riiklikku tellimust ei pikendata. (*ibid*)

Riiklik õppekava

Hetkel õpetatakse sotsiaaltööd 13 koolis. Peale ühe pakuvad kõik kolmeaastast bakalaureuseprogrammi. Erandiks on Trondheim, kus bakalaureuseõpe toimub kolledžis ja kaheaastane magistritaseme koolitus ülikoolis. Lisaks on võimalik kaheksas kolledžis läbida kahe aastaga magistritaseme õpe või siis pakutakse neis magistritaseme kursusi. Alates 2004. aastast on avatud ka kolm ingliskeelset magistriprogrammi.

Sotsiaaltöö eriala bakalaureusetaseme koolitust reguleerib riiklik õppekava. Viimane riiklik õppekava kinnitati 1. detsembril 2005. (*Rammeplan for 3 årig sosisonomutdanning 2005*). Riiklik õppekava annab kohalikele õppekavadele raamid. Viimane riiklik õppekava on 34-leheküljeline dokument, kus on kirjas juhtnöörid kõigile sotsiaaltööd õpetavatele asutustele. See sisaldab nii ajaloolist kui hetkeülevaadet sotsiaaltöö õpetamisest, kirjeldab sotsiaaltöö väärtusi, sotsiaaltöö õpetamise eesmärgi, õppimis- ja hindamisvormi, töökohta saamise võimalusi, sotsiaalpoliitikat ja sotsiaaltööd, sotsiaaltöö praktika korraldamist jne.

Riikliku õppekava (180 AP) kohaselt on õpetatavad põhiained jaotatud viide rühma:

■ ühiskonnateadused	54 AP	(sotsioloogia, sotsiaalanthropoloogia, sotsiaalmeditsiin ja majanduse alused)
■ psühholoogia	18 AP	(arengu-, sotsiaal- ja üldpsühholoogia, kliiniline psühholoogia ja vaimne tervis)
■ juriidilised teadmised	18 AP	(sotsiaaltöö õiguslikud alused, sotsiaal- ja tervishoiuseadused, haldusõigus)
■ sotsiaaltöö põhielemendid	39 AP	(sotsiaaltöö teoreetilised alused)
■ sotsiaaltöö meetodid	51 AP	(sotsiaaltöö üksiksikuga, gruppidega, perekonnaga ja kogukonnaga)

Põhiainetele lisanduvad kohustuslikud kõrvalained, mis on ühised sotsiaaltöötajatel, füsioterapeutidel, meditsiiniõdedel, sotsiaalpedagoogidel, tegevusterapeutidel ja sotsiaalhooldustöötajatel. Kokku moodustavad need 30 AP, mis jagunevad järgmiselt:

- teadustöö alused ja uurimismeetodid 6 AP
- eetika 9 AP
- riik ja kohalikud omavalitsused, sotsiaal- ja tervishoiupoliitika 9 AP
- suhtlemisõpetus, koostöö ja konfliktide lahendamine 6 AP.

Riiklikus õppekavas on alati ära näidatud miinimumstandard, kuid iga kool võib vastavalt soovile ja vajadusele eraldada oma programmis mõnele ainele rohkem aega ja ainepunkte. Riiklikus õppekavas on kirjas ka üliõpilaste oodatavad tulemused pärast aine omandamist ning aine peamised teemad.

Riiklikus õppekavas on ära määratud praktika miinimumstandard (42 AP), millest vähemalt 30 AP ehk siis üks semester peab olema otseselt seotud klienditööga (osaluspraktika).

Uus riiklik õppekava ja Bologna protsessi mõju on teinud seda, et enamus õpetavaid asutusi on oma õppekavad jaganud mooduliteks või siis vähemalt pakutakse aineid kursuste kaupa. Varem oli tavaline, et kõiki aineid loeti integreeritult blokkidena ja üliõpilased sooritasid semestri lõpul ühe suure eksami. Alates 2005. aastast on lisandunud lõputöö 15–20 AP ulatuses varasema traditsioonilise koduleksami asemel.¹

Sotsiaaltöö üliõpilasi võetakse vastu igal aastal 700–900. Näiteks on Trondheimi kolledžis iga-aastane vastuvõtt 70–90 üliõpilast sõltuvalt sellest, kui palju riik tellib. Tasulisi kohti ei ole, tasuline on vaid täiendõpe. Tavaliselt lõpetavad 87%–95% sisseastunudest valitud eriala. Vastuvõtu aluseks on akadeemilise testi tulemused ja tõend politseist, et üliõpilast pole kohtulikult karistatud. Enamus sotsiaaltöö õppekavasid annab üldsotsiaaltöötaja hariduse. Vaid Trondheimis on võimalik süvendatult õppida rahvusvahelist ja multikultuurset sotsiaaltööd. Spetsialiseerumine toimub magistritasemel ning täiendkoolituse vormis. Viimast on tööandjad usinasti kasutama hakanud oma töötajate pädevuse tõstmiseks. Tööandjad kas maksavad koolituse kinni või võimaldavad oma töötajatel taotleda stipendiumi.

Mõtted seoses Eestiga

Minu suureks üllatuseks kujunes tõdemus, et Norras on sotsiaaltöö õpetamine liiga vähe seotud teadus- ja arendustööga. Norras on pööratud tähelepanu professioni õpetamisel, mitte akadeemiliste sotsiaaltöötajate koolitamisel. Minu jaoks üks ei välista teist, aga norralastel tundub akadeemilisuse integreerimine õppetöösse minevat väga vastuoluliselt ja visalt. Pääsu sellest siiski pole, sest kõrgharidusereformiga on paljud asjad paika pandud. Siit ka ehk kõige suuremad erinevused õppekavades võrreldes Eestiga. Õpetatavate ainete sisulised erinevused ei olegi nii suured, kui just akadeemilise lähenemise osas. Eestis on olnud sotsiaaltöö õpetamisel algusest peale oluline teaduspõhine lähenemine, lisaks on rõhku pandud

¹Koduleksamit saavad üliõpilased kirjutada kodus, kasutades kõiki abivahendeid vastamiseks etteantud küsimustele. Tavaliselt antakse selleks aega 4–6 nädalat.

oskuste treenimisele. Norras on erilise tähelepanu all just viimane ning erialane praktika, ent tunduvalt vähem pööratakse tähelepanu sotsiaaltöö teaduspõhisele käsitlemisele. Nii näiteks hakkasid Norra sotsiaaltöö tudengid lõputööd kirjutama alles viis-kuus aastat tagasi ja on endiselt koole, kus lõpetatakse vaid lõpueksamiga. Selleks on tavaliselt suuline eksam, mille käigus demonstreeritakse juhtumi lahendamise oskust.

Hetkel õppetöö kvaliteedist veel eriti ei räägita, sest konkurents õppeasutuste vahel justnagu puuduks. Üliõpilaskandidaate on alati jätkunud, neid on jäänud isegi ukse taha. Küll aga pööravad üliõpilaslehed tähelepanu valiku printsiipidele, mida võiks üliõpilane silmas pida, kui ta õppekava/kolledži vahel valib. Enamasti viidatakse rahvusvahelistele suhetele, st kui palju on Erasmuse programmi partnereid, õppejõudude pädevusele ja eale, ingliskeelsete kursuste ja e-kursuste olemasolule.

Enamus sotsiaaltöö eriala sotsiaaltöö aineid õpetavad inimesed on olnud tublid sotsiaaltöötajad, kellest ehk pooltel on magistri-, aga väga vähestel doktorikraad. Norras on üldse kokku 28 sotsiaaltöö doktorikraadiga isikut. Nendest on suur puudus nagu Eestiski. Küll on aga Eestis olukord selles mõttes teine, et meil on enamasti õpetamisel nõutav vähemalt magistrikraad. Kuid näiteks Trondheimi Kolledži 18 õppejõust, kes õpetavad sotsiaaltööd, on rohkem kui pooled 60 aastat ja vanemad. (Norras minnakse pensionile 67 aasta vanuselt), doktorikraadiga pole ühtegi ja magistrikraad on ka vaid kolmel.

Positiivseks pean seda, et eksameid hindab alati vähemalt kaks hindajat: üks oma koolist ja teine väljastpoolt. Nii loodetakse kindlustada kvaliteet ja ka üliõpilasel on turvalisem tunne. Hinnatakse sama skaala alusel nagu Eestiski (A-st F-ni). Huvitav on ka see, et kui üliõpilane on kirjaliku kodutöö eest saanud positiivse hinne, siis suulisel eksamil oma tööst rääkides võib hinne liikuda vaid ühe palli võrra kas allapoole või ülespoole.

Riiklik õppekava on „püha dokument“, niisamuti kohalikud õppekavad. Nendes on enamasti asju reguleeritud: mitte ainult AP mahud, vaid suures osas ka aine sisu. Riiklik õppekava on minu arvates hea selles mõttes, et on teada vähemalt miinimumnõuded, mida tulevased sotsiaaltöötajad peavad teadma, ja seetõttu pole erinevused riigi piires nii suured nagu ehk meil Eestis. Kas või näiteks see, et praktikat peab olema miinimum 42 AP ulatuses. Tartu ülikooli esimeses 3+2 õppekavas polnud kohustuslikku praktikat üldse.

Väga tõsiselt tegeldakse õppejõudude pädevuse tõstmisega. Nagu eespool mainitud, on eesootamas karm aeg juhul, kui õppejõule esitatavad nõuded pole täidetud. Ministeerium ei luba kinnitada magistriõppekavasid, kui õpetavatel inimestel puudub pädevus, st vähemalt magistrikraad. Koolid pakuvad igal aastal stipendiumivõimalusi oma töötajatele ja suurenenud on ka teadus- ja arendustööle eraldatav aeg. Üsna tavaline on, et see moodustab 20–40% kogu tööajast. Norraski on publikatsioonid tähtsad, nende alusel hinnatakse erialade teaduspõhisust, õpetajate pädevust ning saadakse lisaraha eelarvesse.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et Eesti sotsiaaltööharidus on nii mõneski valdkonnas Norra omast sammu või lausa kaks ees, ja selle üle on mul hea meel. Meie üliõpilaste ja lõpetajate konkurentsivõime on kindlasti arvestatav ka rahvusvahelises kontekstis. Samas on valdkondi, nagu näiteks riiklik õppekava, mille üle tasuks ehk ka Eestis mõelda ja eeskujuga võtta.

Viidatud allikad

- Kiitam, A.** (1998). Südame ja mõistusega: meenutusi Tallinna Sotsiaal- ja Kodundusinstituudist. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli sotsiaaltöö osakond.
- Kluge, L.** (1960). Skolen blir til. Norges Kommunal-og sosialskole gjennom 10 år. Universitetsforlaget. Oslo.
- Rammeplan for 3årig sosionomutdanning** (2005). www.hist.no (24.03.2008)
- Rasmussen, S.S.** (1991). Sosionomutdanningen i Norge 1920–1990. Et historisk tilbakeblikk. *Nordisk sosialt arbeid*. Vol 11. Universitetsforlaget. Oslo.

Sotsiaalpedagoogika – uus eriala Rakvere Kolledžis

Marje Lepanen, MA

**TLÜ Rakvere Kolledži sotsiaaltöö osakonna juhataja,
sotsiaalpedagoogika õppekava koordinaator**

TLÜ Rakvere Kolledžis on sotsiaaltööd õpetatud alates selle asutamisest üheksa aastat tagasi. Pakume oma regionis võimalust õppida sotsiaaltöö eriala bakalaureuseõppe tasemel ja omandada sotsiaalteaduse bakalaureusekraad ning seda eeskätt juba töötavatele inimestele. Kolledžis õpitakse sotsiaaltööd ainult kaugõppe vormis. Sotsiaaltöö eriala õpetamine Rakvere Kolledžis on tihedalt seotud Tallinna Ülikooli Sotsiaaltöö Instituudiga. Senine ladasalt sujunud koostöö on nüüd saanud uue väljundi uue õppekava näol. Tallinna Ülikooli senat kinnitas k.a 21. jaanuaril Rakvere Kolledži **sotsiaalpedagoogika bakalaureusetaseme õppekava**. Õppekava sündis kolledži ja ülikooli ühendatud jõududega ning koondab endas Rakvere Kolledži erialade – kasvatusteadused ja sotsiaaltöö – ühisosa. Õppekava juht, Tallinna Ülikooli sotsiaalpedagoogika dotsendi **Mare Leino** sõnul on sotsiaalpedagoogika õppekava aja märk. Sotsiaalpedagoogiline mõte on küpsenud ja aeg õppekava jaoks õige.

Sotsiaalpedagoogika õpingute peaülesanne on Kuopio Ülikooli professori ja meilgi tuntud sotsiaalpedagoogiliste õppematerjalide autori Juha Hämäläise (2001, 16) järgi „... pühen-dada õppiija sotsiaalpedagoogika teooriasse ja selle kesketesse mõistetesse ning seega juhti-da ta sotsiaalpedagoogilise küsimuseasetuse ja mõtteviisi mõistmisele.” Sotsiaalpedagoogiline lähenemine algab Juha Hämäläise järgi sotsiaalpedagoogilise vaatepunkti omaksvõ-tust (*ibid*).

1. aprillil toimus Rakvere Kolledžis uut õppekava ja selle kaudu ka sotsiaalpedagoogilist vaatepunkti tutvustav seminar „**Koolipäev. Kuidas läks sul see päev?**” Kohaletulnud said ülevaate õppekavast ja õpingute korraldusest. Päev algas rühmatööga, kus tuli läbi mängida nn vastuvõtukatsed, näitamaks oma valmisolekut meeskonnatööks ja loovust. Päeva lõpus jõudis kolledži saali aga reaalne hetk tulevases tööst – pildike koolipäeva pahupoolest, lavastatuna ja ette kantuna Rakvere Reaalgümnaasiumi noorte poolt. Probleemi oli küll tahtlikult ja teadlikult võimendatud, aga see võibki olla kunagi olukord, kus tuleb rakendada õpitud teadmisi ja oskusi. Noored ise ütlesid, et nende koolipäev läks hästi. Ja hea oli mõel-da, et see noortevaheline arветеdiendamise ja jagelemine oli lavastatud ega olnud osa nende tegelikust koolipäevast. Teame ju liigagi hästi, et paljudele ei too (kooli)päev ainult rõõmu ja sageli ei ole ka kodus kedagi, kes küsiks: ”kuidas läks sul see päev?” Kurb, aga paljud noored ei jõuagi hommikul kooli. Eesti avalikkusele on hästi teada koolist väljalangemise, tänavakuritegevuse, uimastisõltuvuse, koolivägivalla, asotsiaalsuse, tõrjutuse temaatika.

Paljud neist probleemidest on noorte puhul aktuaalsed, ent läbivad tegelikult kogu inimese elukaart. Üheks tõhusaks preventiivseks ning rehabiliteerivaks abivahendiks nende üldinimlike probleemide puhul on osutunud sotsiaalpedagoogika. Saksamaalt pärit sotsiaalpedagoogika mõiste ning teooria on paljudes Euroopa riikides katusterminiks sotsiaalse ja pedagoogilise problemaatika ühisosale, mille all valdavalt mõeldakse sotsiaalsete probleemide ennetamiseks ja leevendamiseks tehtavat kasvatustööd. Sotsiaalpedagoogika õppekava avamise vajadust põhjendavas kaaskirjas rõhutavad selle koostajad eespool öeldule lisaks, et Euroopa Liidu liikmesriigina peab Eesti kohanema domineerivate praktikatega ka hariduse vallas, mis muuhulgas sisaldab sotsiaalpedagoogika juurutamist. Seminari sõnavõttud puudutasid teemasid, mida käsitletakse põhjalikumalt sotsiaalpedagoogika õppekava ainekursustes. Seminari jooksul püüdsime leida vastuse küsimusele „mida ma õpin, kui ma õpin sotsiaalpedagoogikat“, ja seda lähtudes kolmest kandvast erialamoodulist õppekavas: **sotsiaalpedagoogika teooria ja praktika, sotsiaaltöö alused ja kasvatuseabi**.

TLÜ Kasvatusteaduste Instituudi direktor **Rain Mikser** arutles sotsiaalpedagoogika teooria ja praktika teemadel. Tema sõnul on teooriat vaja praktikute abistamiseks, mitte nende kiusamiseks, ja seda nii sotsiaalpedagoogikas kui pedagoogikas tervikuna.

Mõistmaks sotsiaalpedagoogika ja sotsiaaltöö suhet tõi Vihula valla sotsiaalnõunik ning Rakvere Kolledži vilistlane **Eha Veem** esile olulisemad märksõnad sotsiaaltööst kui teadusvaldkonnast ja kui väga keerulisest ning Eestis suhteliselt noorest professionist.

TLÜ sotsiaalpedagoogika dotsent Mare Leino üllatas oma sõnavõttu kuulajaid õpetajate rollide paljususega ja nende eripalgelisusega. Ettevalmistust nendega toimetulekuks õpetajal enamasti ei ole. Tuleb tõdeda: mida raskem on õpetaja argipäev, seda olulisemaks osutub sotsiaalpedagoog!

Vägivald ei ole meeldiv teema ja ei tahaks uskuda, et sellega kokkupuutumine koolis on paratamatus. Koolivägivallast räägitakse aga järjest enam. Seetõttu on see üks teemadest, mis leiab käsitlemist sotsiaalpedagoogika õppekavas. Laste tõlgendused vägivallast kui sotsiaalset fenomenist võttis kokku **Marju Selg** Tartu Ülikoolist, tutvustades uuringu „Eesti teismeliste vägivallatõlgendused“ teoreetilist tausta, uurimismetoodikat ja tulemusi¹.

Viimsi Keskkooli sotsiaalpedagoog **Merle Ameljušenko** ja Tallinna Pääsküla Gümnaasiumi sotsiaalpedagoog **Leena Arras** tasakaalustasid teoreetilist arutelu praktiliste kogemustega. Huvitav oli teada saada Viimsi Keskkooli tugikeskuse toimimisest, mis koondab enda alla mitmeid spetsialiste, kes on toeks õpilasele, tema perele ja õpetajale. Leena Arras on ajakirja Sotsiaaltöö (vt nr 5/2007) vahendusel varemgi selgitanud sotsiaalpedagoogi rolli koolis ja põhjendanud vajadust tema töö spetsiifikast tuleneva väljaõppe järele. Seekord said kuulajad lisaks hea ülevaate Tallinna koolide projektidest „Koolitugi“ ja „Võitlus kooli-kiusamisega Tallinna koolides“.

Sõnavõttud lõpetas psühholoog **Auli Andersalu-Targo** Ühise Mure meetodi ja selle rakendamise võimaluste tutvustamisega.

Ühine mure – selle sõnapaariga võib kokku võtta ka kogu seminari temaatika. Kõlama jäi arusaam: laste ja noorte murega on kergem toime tulla, kui sul on teadmised ja oskused, et last ära kuulata, mõista, toetada tema toimetulekut, ennetada probleeme, aidata lastel leida oma koht ühiskonnas. Probleemidega laste ja noorte (ja nende kodu) aitamine on kompleksne, süsteemne ja pikaajaline töö, mida ei saa teha erialase ettevalmistuseta inimene.

Tule õppima Rakvere Kolledžisse sotsiaalpedagoogikat! Kasuta võimalust õppida sotsiaalpedagoogikat bakalaureuseõppe tasemel!

Viidatud allikad

Hämäläinen, J. (2001). Sissejuhatus sotsiaalpedagoogikasse. Tartu Ülikooli Kirjastus.

¹Autorid Judit Strömpl, Marju Selg, Kadri Soo ja Beata Šahverdov-Žarkovski. Uuringu kokkuvõte ilmunud *Sotsiaalministeeriumi toimetistes nr 3/2007*

Tagasivaade E.D.E. Berliini kongressile

Uued väljakutsed pikaajalist hooldust ja põetust pakkuvatele asutustele

Marju ja Elmo Medar
E.D.E. Eesti organisatsioon

Prantsuse helilooja Daniel Auber (1782–1871) on vananemise kohta öelnud: „Tõsiasi on see, et vananemine on ainus tee elada pikk elu”. See on inimlik ja ainuõige lähenemine ning seetõttu keskendutakse sotsiaaltöös üha enam vananemise toetamisele ja eakate hooldusele. Ideaaliks on maailm, kus eakatel on õigus heale elukvaliteedile ning nad on kogukonnas aktsepteeritud, oodatud, väärtustatud ja aktiivsed. Ühiskonna vananemine esitab sotsiaalsfäärile väljakutseid – on vaja suuremat pühendumist pikaajalise hoolduse kättesaadavuse ja hoolduse kvaliteedi parandamisele. Seetõttu diskuteeritakse paljudes riikides selle üle, kuidas kindlustada eakatele vajalikud teenused nii nüüd kui ka tulevikus.

14.–17. novembrini 2007 oli Eesti hoolekandeesutuste juhtidel võimalik osaleda Berliinis esimesel üleilmsel ja ühtlasi kümnendal E.D.E. hooldus- ja põetusasutuste direktorite kongressil, mille teema oli „**Berliini müüri õppetund hooldus- ja põetusasutuste direktoritele: tuleviku kujundamine piiriülese koostöö kaudu**”¹. Kongressi korraldajateks olid Euroopa hooldus- ja põetusasutuste direktorite assotsiatsioon (E.D.E.) – ja E.D.E. Saksamaa organisatsioon.

Kongressi eesmärk oli inspireerida, stimuleerida ja leida lahendusi poliitika ja praktika arengu edendamiseks. Keskenduti pikaajalise hoolduse innovaatilistele mudelitele ja strateegiatele ning püüti kirjeldada pikaajalise hoolduse tulevikukontseptsiooni. Selle kohaselt on avahooldust ja asutushooldust eraldavate jääkade piiride asemel vaja integreeritud ja koordineeritud teenuseid, mis asetavad eakad tegevuse keskmesse. Üheks eesmärgiks on tagada, et hoolduse osutamine toimuks inimese elukohas ja seda ka siis, kui selle tingimuse täitmine on keeruline.

Järgnevalt ülevaade peamistest kongressil käsitletud teemadest.

Pikaajalist hooldust pakkuvate asutuste tulevikusuunad. Pikaajalise hoolduse ümberstruktureerimine leiab aset paljudes riikides. Eeskätt otsitakse tasakaalu eakate elukvaliteedi parandamise vajaduse ning võimaluste vahel ühiskonna vananemise tingimustes. Pikaajalist hooldust ja põetust pakkuvad asutused peavad kaasajastama ja tõhustama hoolduse korraldust, kasutades innovaatilisi lahendusi, kaasates kogukonda ning rakendades uusi finantseerimisskeeme. Kongressil diskuteeriti ressursside ja võimaluste teemal. Näiteks esitati küsimus, kas hoolduse/põetuse kättesaadavuse tagamine kõigile eakatele on eetiline, sotsiaalne või majanduslik küsimus. Samuti arutati, kuidas välja töötada ja rakendada uusi solidaarsuse strateegiaid hoolduse finantseerimiseks ja tagada nende institutsionaalne efektiivsus, st kuidas on võimalik tagada hoolduse korralduse kvaliteet optimaalsete ressurssidega. Arutleti ka tasakaalu üle hooldus- ja tervishoiuteenuste osutamisel, sh seda, kuidas teenuseid omavahel integreerida nii, et eakate elukvaliteet oleks tagatud ja teenused oleksid võimalikult käepärased ja mugavalt kasutatavad.

¹Esimene E.D.E. kongress peeti 1989. aastal, paar nädalat enne Berliini müüri langemist

Uudsed tehnoloogiad pikaajalist hooldust pakkuvates asutustes. Innovaatiliste tehnoloogiatena, mida on eri riikides rakendatud, käsitleti robotoorika perspektiive ehk inimtegevuse asendamist tehnoloogiaga (dr. Michael Decker Saksamaalt), tervise säilimise kindlustamist maakohtades „teleõe” teenuste abil (dr. Wolfgang Hoffmann Saksamaalt) ning uudseid finantsstrateegiaid: eakate hoolekande finantseerimist On Lok /PACE² mudeli järgi (Robert E. Edmondson USA-st) ja elukestvat hooldust³ kui alternatiivse finantseerimise strateegiat (Kevin Gebner USA-st). Samuti käsitleti uusi suundi raamatupidamises, näiteks nullpõhise eelarve koostamist.

Alternatiivsed eluasemeteenused ja eriteenused. Kongressil esitleti ka eakate hooldamise alternatiivseid võimalusi, nagu seda on Bielefeldi hooldusühistud, kuhu kuuluvad eakad elavad tavalistes korterites, kuid vajadusel saavad teeniduspunkti endale teenuseid tellida ning maksta tuleb ainult kasutatud teenuste eest (Norbert Müller ja Theresia Brechmann Saksamaalt); gerontoloogilise kogukonna mudelit (Marine Darnault Prantsusmaalt) ja eakate hooldamist peredes, mille liikmete hulka nad ei kuulu (Boris Koprivnikar Sloveeniast). Samuti käsitleti alternatiivse eluruumi pakkumist hooldust mittevajavatele eakatele, näiteks noorte ja vanade kooselu kogukonnas ning Abbeyfield House liikumist, mis kujutab endast rahvusvahelist ketti eakate kogukonnapõhiseks majutamiseks väikestes üksustes. Eraldi diskuteeriti uute suundade üle sõltuvushäiretega eakate ning puudega eakate hoolduses, sh dementsuse ja Alzheimeri diagnoosiga eakate elamise ja hooldamise korraldamist.

Turundus – see on rohkem kui avalikud suhted. Tervise-, hooldus- ja põetusteenuste korraldamisel on senisest enam hakatud tähtsustama turundust, kommunikatsiooni ja kvaliteedi tagamist. Kongressil arutleti, kas on vaja senisest enam rakendada asutuste arendamises professionaalset meediat, seda nii teenuste kohta info edastamisel kui klientidega otse suhtlemisel. Senisest enam tähtsustatakse väli- ja sisekommunikatsiooni ning püütakse tuua klientide argipäeva uusi alternatiivseid võtteid, nt meedia kaudu edastatavaid huumorisaateid kui positiivset sotsiaalse sekkumise võimalust.

Strateegiad kvaliteedi arendamiseks ja kindlustamiseks. Kvaliteedijuhtimissüsteemidel on oluline roll hooldus- ja põetusteenuste osutamise edasises arendamisel. Konverentsil esitleti kahte mudelit: E-Qualin – Euroopa kvaliteedijuhtimise süsteem eakate hooldusasutustele ja puuetega inimeste abivahenditele ning Kanada kliendikeskset kvaliteedi parandamise süsteemi eakate pikaajalises hoolduses.

Uued standardid: kvalifikatsioon kui kvaliteedi instrument. Üha enam räägitakse sotsiaalse kapitali ja elukogemuse kaasamisest hoolduse korraldamisse. Kongressil oli tähelepanu all võrgustikutöö pikaajalises hoolduses, sh võrgustiku moodustamine ja rahvusvaheline võrgustumine kui uus lähenemine valdkonna arengus. Kongressil tutvustati võimalusi taotleda finantseeringuid nii erialase kvalifikatsiooni tõstmiseks kui ka võrgustikutöö edendamiseks Euroopa Leonardo da Vinci abiprogrammi kaudu.

Pikaajalise hoolduse visioonid ja perspektiivid. Kongressil toodi välja järgmised pikaajalise hoolduse arengusuunad:

- Innovaatilised lahendused eluaseme tagamisel, nt hoolduskooperatiivid ja -ühistud.
- Eakate patsientide intervallhoolduse võimaluste laiendamine põetusasutuses kui alternatiiv traditsioonilisele ravile haiglas.

²On Lok – selle liikmeks astunud eakatele mitmekülgseid sotsiaal- ja tervishoiuteenuseid pakkuv kogukonnapõhine programm USA-s, mida rakendatakse PACE (*Program of All-inclusive Care for the Elderly*) – kõikehõlmava eakate hoolduse programmi raames.

³elukestev hooldus (ingl – *life-care*) – hoolduse finantseerimise skeem USA-s, mille puhul inimene teeb elu jooksul sissemaksid teenusepakkujale, kes tagab tema vajadustele vastava hoolduse vanaduspõlves.

- Hooldus klientide iseseisvuse toetamiseks.
- Eakate elukvaliteedi parandamine kliiniliste ja korralduslike võimaluste abil, nt tehnoloogilised lahendused lamatiste hooldamisel, valuravi jm.
- Hoolduse tõhustamine tööülesannete täpsustamise ja tööjaotuse parandamise kaudu, nt eakate ja puuetega inimeste koduhoolduse ning hooldus- ja põetusasutuste funktsioonide täpsustamine.

Mitmesuguste juhtimisstrateegiate ja teoreetiliste mudelite kasutamine hoolduse korraldamisel, nt maieutika ja jõustamisel ning isikliku võimekuse suurendamisel rajanev juhtimine, mille puhul võtmeroll elu struktureerimisel on kliendil endal. Maieutika on õpetusviis, kus õpetaja – Sokrates – püüab küsimuste abil avada vestluskaaslase teadmisi, esinedes ise mitteteadjana. Õpetaja ei paljasta enda seisukohti, ta toimib kanalina, mille kaudu teine isik saab selgeks omaenese mõtted. Seda lähenemist käsitletakse ka kui anamneesi teooriat, mille kohaselt õppimine on meeldetuletamine ehk meenutamine. Selle küsimuste abil lahendusele suunamise meetodi eelduseks on, et tõeline teadmine, st olulisi asju puudutav teadmine, peitub inimeses eneses ning seega on tõe leidmiseks vaja uurida isennast.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et see kongress oli võimalus debattideks pikaajalise hoolduse teemal ja võimalus professionaalidele osaleda teadmiste ja informatsiooni vahetuses eakate hoolekande valdkonnas. Kongress andis võimaluse tugevdada ja arendada partnerlust ning koostööd rahvusvahelises kontekstis ja kujutas endast mälu tagasipeegeldust – õppetundi müüri kokkuvarisemisest sotsiaalpoliitilises kontekstis, mis aitas selgitada pikaajalise hoolduse globaalseid perspektiive.

*Etekannete täistekstidega saab tutvuda konverentsi kodulehel:
www.worldcongress-ede.com*

Estonia Preparing the Third Report on Social Protection and Social Inclusion

Eha Lannes, Ministry of Social Affairs

This year, Estonia will draw up the Report on Social Protection and Social Inclusion for 2008–2010. The first National Action Plan for Social Inclusion for 2004–2006 defined the following groups as being at poverty risk: the unemployed, families with an unemployed member, families with many children and single parent families. The directions defined in the first Action Plan remained the same for 2006–2008, and the following goals and objectives were set: the prevention and decrease of long-term unemployment and exclusion from the labour market, and the prevention and alleviation of poverty and social exclusion of families with children. The poverty of the long-term unemployed and families with children is still a problem in Estonia. Every seventh family in Estonia is poor both by the absolute poverty index as well as by the relative poverty index. The absolute poverty of Estonian families has decreased almost twice since 2003 to 9.2% in 2006. However, there has been little change in terms of relative poverty, which is still close to 20%. The inactivity of the head of the family has now become one of the main reasons for poverty. Therefore, the goals set in the previous Action Plan are still relevant. In addition, such EU concepts as flexicurity, active ageing and active inclusion will be taken into consideration and the social inclusion of the elderly and the disabled will be focused on. The report is due in the end of September. The Ministry of Social Affairs has already begun preparing the report in cooperation with local governments and non-profit associations.

Celebration of the Estonian Social Work Day under the motto "Social work concerns everyone"

Estonian Social Work Association

Estonian Social Work Association (ESWA) initiated the celebration of Social Work Day to recognize people working in the social field and to inform the public about their contribution to the society. The festive event was held on March 27, 2008 in Paide. Social workers were greeted by Maret Maripuu, the Estonian Minister of Social Affairs who also awarded people who have been working in the social field for a long time and effectively. The motto of the Estonian Social Work Day 2008 was "Social work concerns everyone". According to Astrid Ojasoon, the executive director of ESTA since April 1, 2008, the society does not yet have a clear understanding of social work. "Even today, many people do not know what social work exactly does and how broad the field of work actually is. There was a time when social work was associated with social benefits, i.e. with financial aid. I hope that today there are no local governments any more where the payment of social benefits would be the main function of social work," said Ojasoon. Social work requires professionalism. It means working with people, and includes different facets of our daily lives, regardless of whether it concerns welfare services for the children, the elderly or the disabled, family, school or dwelling problems, health and debt issues, and other issues related to daily coping. Social work is closer to all of us than it seems at the first glance. ESTA is of the opinion that social work needs to be more highly valued.

On Social Work Study Programme Development

Taimi Tulva, Helena Angerjäv, Tallinn University Institute of Social Work

Tallinn University Institute of Social Work participated in a sub-project of the study programme development project Increasing Competition Capacity of University Graduates through the Development of the Quality of Study Activities (LÜKKA), financed by the EU.

The social work pilot group included teaching staff from Tallinn University as well as from Rakvere College of the Tallinn University, University of Tartu, and Pärnu College of the University of Tartu. Seminars were organised for university teaching staff discussing the development of competence based study programmes. Another seminar was organised for field work supervisors in social welfare institutions and local governments. The social work curriculum of Tallinn University was assessed by several foreign university lecturers. Some of them suggested that the role of practical skills should be increased whereas others recommended the increase of the role of research skills. However, it was agreed that the curriculum should include more special subjects. It was also considered necessary to add new disciplines to the curriculum such as community social work, adult social work, rehabilitation, etc. Equally important is that social workers have a strong understanding of social work problem solving processes and of working with different client groups. The first draft of the output-based study programme has now been completed and the amendment and rectification process has begun. The project also provided opportunities for cooperation between the universities. A possible future aim might be the development of a system for study programme self-assessment in each institute or college. Feedback from employers will be increasingly important in order that both the employer as well as the lecturer would adapt to the changes. Regular assessments of the study programmes are also needed by the students for whom and with whose help these are realised.

День социального работника отмечали под лозунгом «Социальная работа касается каждого». Стр. 4 **Эстонская ассоциация социальной работы**

Эстонская ассоциация социальной работы инициировала празднование дня социального работника, чтобы выразить признание работающим в социальной сфере людям, и оценить их вклад в общество. Торжественное мероприятие, посвященное дню социального работника, состоялось 27 марта в Пайде.

Министерство составляет новый проект Закона о социальном попечительстве. Стр. 8

Анне Ряхн, Министерство социальных дел

Отдел социального попечительства министерства подготовил рабочую версию проекта Закона о социальном попечительстве. В новом законе социальные услуги и пособия будут делиться на финансируемые из госбюджета и финансируемые местным самоуправлением. Будет приведено описание цели и содержания каждой услуги или пособия; лица, имеющие право на получение услуги или пособия; а также требования к оказанию услуги или организации выплаты пособия. В уездах пройдут семинары, на которых заинтересованные группы смогут внести свои предложения в законопроект.

Проект Закона о семье и попечительстве: большая согласованность или больше конфликтов? Стр. 19 **Юри Кыре, Тартуский университет**

При обсуждении подготовленного Министерством юстиции проекта Закона о семье выяснилось, что сосредоточенный на экономических аспектах семейной жизни документ не учитывает в должной степени социальных воздействий, сопутствующих планируемому изменению. В статье анализируются возможные воздействия на демографические процессы (заключение брака, рождаемость и др.), социальные отношения и экономические отношения, в т.ч. попечительство.

Решение случаев педофилии с работе по защите детей. Стр. 27 **Мерле Томберг, Министерство социальных дел**

О педофилии все что-нибудь слышали, но, несмотря на это, тема остается скрытой от посторонних глаз: сексуальные преступления трудно доказуемы, педофилов трудно понять, и жертвы не могут сами постоять за свои права. Многие работники защиты детей соприкасаются в своей работе с детьми, подвергшимися жестокому сексуальному обращению. Как относиться к педофилам и как помочь, если ребенок стал жертвой педофила?

Оценивание детей с ограниченными возможностями в социальной работе. Стр. 33

Дагмар Наруссон, Пярнуский колледж Тартуского университета

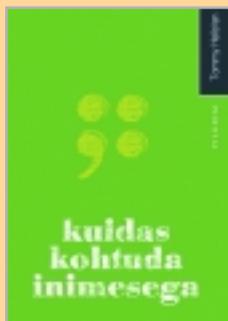
Социальному работнику должен подходить к оцениванию с перспективы ребенка и его семьи, чтобы они поверили, что процесс оценивания может стать для них положительным опытом и поможет изменить ситуацию к лучшему. Проводя оценивание, необходимо учитывать как потребности ребенка, его ресурсы и ресурсы его ближайшего окружения, так и наличие необходимых услуг.

Институт социальной работы – обучение социальной работе в Таллиннском университете в новой одежке. Стр. 48

Лаури Лепшик, Тартуский университет

В ходе структурной реформы в Таллиннском университете в начале этого года был сформирован Институт социальной работы, сменивший прежнее отделение социальной работы социальной факультета. Статус института означает, прежде всего, более активное участие в научной деятельности и проектах развития. Целью института в области обучения является качественное академическое образование по специальности социальной работы.

KIRJANDUS

Kuidas kohtuda inimesega? (2008). Tommy Hellsten. Tõlk. Ly Seppel. Pilgrim

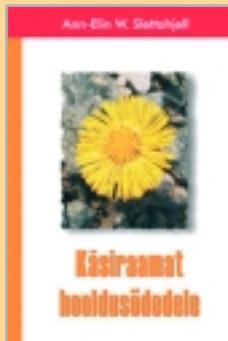
Tuntud terapeudi Tommy Hellsteni raamat annab nõu, kuidas teiste inimestega suheldes paremat kontakti leida. Inimliku kontakti saladus seisneb selles, et elame vastastikuse mõju väljas, kus kõik on kordamööda ärakuulajad, mõistjad ja tugiisikud. Ometi pole kerge teise inimesega kontakti leida. Kuidas olla tõeliselt kohal, kui ligimene meid vajab? Aastatepikkune töö psühhoterapeudina on autorile õpetanud, mis on kahe inimese kohtumise puhul kõige tähtsam. Tommy Hellsten julgustab meid kriitiliselt suhtuma tähtsa näoga aitajasse, kes poeb oma ametirolli taha. Professionaalselt aitajalt tuleb eelkõige nõuda inimlikkust. Samal ajal peab aitaja oskama kannustada abivajaja elutervet isekust. Ta peab hoolt kandma ka omaenda hea käekäigu eest, et ta jaksaks seda tööd teha.

Kirjastuses Pilgrim on ilmunud teisi Tommy Hellsteni raamatuid: „Olla lapse vanem: võimu vastutustundlikust kasutamisest“ (2008), „Jõehobu elutoas“ (2007), „Elu laps“ (2007), „Teadja“ (2007) ning „Saad kõik, millest loobud“ www.pilgrimbooks.ee

Eesti inimarengu aruanne 2007 (2008). Peatoimetaja Mati Heidmets. Eesti Koostöö Kogu

Eesti inimarengu aruande 2007 (EIA) kohaselt tuleb Eestil Euroopa paremate sekka jõudmiseks rohkem panustada teadmiste ja koostööle ning püstitada uued eesmärgid, sest senise arengumootori hoog hakkab raugema. EIA 2007 esimeses peatükis analüüsitakse Eesti positsiooni inimarengu pingereas, inimarengu komponentidest on põhjalikumalt vaatluse all haridus. Teine peatükk on pühendatud Eesti demokraatia ja kodanikuühiskonna edenemisele, kolmandas vaatluse all mitte-eestlaste roll ja perspektiivid Eesti ühiskonna osana. Neljas peatükk käsitleb Eesti majandusarengu väljavaateid, uurides meie majandusstruktuuri võimekust tagada meie järelejääd mine Euroopa edukamatele riikidele. www.kogu.ee

Käsiraamat hooldusõdedele (2008). Ann-Elin Sletthjell. Tõlk. Piret Purdelo-Toomingas. Menighetssösterhjernet ja Tallinna Diakooniahaigla

Tallinna Diakooniahaigla pikaajalise Norra partneri, diakooniaorganisatsiooni Menighetssösterhjernet Eesti projektijuhi Ann-Elin Sletthjell'i kirjutatud raamat ilmus nii eesti kui vene keeles. Ann-Elin Sletthjell on õde, diakon ja õpetaja, kes on palju aastaid pühendanud diakoonilise ja õenduslase töö õpetamisele. Käsiraamat on mõeldud kõikidele praktiseerivatele hooldustöötajatele uute teadmiste omandamiseks ja vanade värskendamiseks. Raamat on kirjutatud lihtsalt ja arusaadavalt ja hõlmab selliseid teemasid nagu: õenduse ja diakoonia ajalugu, inimese põhivajadused, õendusprotsess, õenduse mudelid, patsiendi palat, voodi tegemine, erinevad lamamisasendid, isiklik hügieen, igapäevane hooldus, lamamisega kaasnevad komplikatsioonid, keha loomulikud funktsioonid, toitumine, vedelikupuudus, siibri kasutamine ja diarröa, eetika ja vaikumiskohustus, hospitiisfilosoofia, terminaalsed sümptomid, leina- ja kriisireaktsioonid, surnu hooldus. Lisainfo: tel 5649 9877 või piret.purdelo@mail.ee.

Isana olemas olla (2008). Koost. Marika Luik ja Mare Vassiljev. Tallinna Ülikooli Rakvere Kolledž ja MTÜ Lääne-Viru Alushariduse Juhtide Ühendus Viimastel aastakümnetel on maailmas soolise võrdõiguslikkuse mõtteviisis olulisele kohale tõusnud meeste probleemide teadvustamine ja nende rolli tähtsustamine võrdõiguslikkusele suunatud ettevõtmistes. Kogumiku koostamise eesmärk on teadvustada isade muutunud rolli ühiskonnas ja peres ning aidata kaasa inimeste arusaamade muutumisele. Meie sõnum on – isad, me märkame, toetame ning tunnustame teid!

Artiklid on kirjutatud populaarteaduslikus vormis ning paigutatud teemade kaupa. Kalju Saaber käsitleb oma artiklis „Isaga ja isata“ ühiskonnas käibivad isamudeleid. Isade ja poegade probleeme analüüsib vene kirjanduse põhjal Peterburi Ülikooli professor Elvira Ossipova. Kooliõpetajad Aino ja Leo Villand analüüsivad isa kuju eesti kirjanduses. Isaga koos kasvamise eri vaatenurki käsitleb kolledži õppejõud Lehte Tuuling. Rakvere kolledži üliõpilaste poolt läbi viidud uurimistööde põhjal koostatud artiklid võtavad kokku laste ja täiskasvanute

arvamusi isa rollist perekonnas. Kogumikus on ka intervjuud arvamusteadustega: haridus- ja teadusminister Tõnis Lukase, riigikogu liikme Indrek Saare, TLÜ Kasvatusteaduste Instituudi direktori (intervjuu andmise ajal dekaani) Rain Mikseri arvamused isa rollist tänapäeval. On ka valik eri vanuses inimeste arvamustest isa rollist nende elus. Artiklite kogumik on ilmunud Avatud Eesti Fondi ning sotsiaalministeeriumi toetusel. Kogumik on mõeldud tasuta jagamiseks. www.rakvere.tlu.ee